

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

4. číslo / ročník VIII. / prosinec 2019 / cena 25 Kč

TÉMA: **Polsko po** **parlamentních** **volbách** **21–35**

Proč chtějí být **slovenští Maďaři** **ve vládě** **12**

Daniel Kroupa: **Václav Klaus** **by se měl vrátit** **do školy** **17**

■ Úvodník	
Sametové dědictví (<i>Tomáš Fošum</i>)	3
■ Česko	
Cesta do prázdnoty (<i>Antonín Berdych</i>)	4
■ Střední Evropa	
Z čela EU odešel Donald Tusk. Je to škoda (<i>Karel Barták</i>)	6
Co způsobí Severní proud (<i>Petr Zenkner</i>)	8
Volební rébus s otevřeným koncem (<i>Marián Balázs</i>)	10
Proč chtějí být slovenští Maďaři vždy u toho (<i>Peter Morvay</i>)	12
Steinmeierova formule: naděje pro mír, nebo past? (<i>Michal Lebduska</i>)	14
Čeká Rakousko tyrkysovo-zelená premiéra? (<i>Miroslav Šepták</i>)	16
■ Rozhovor	
Václav Klaus by se měl vrátit do školy (<i>Tomáš Fošum</i>)	17
■ Téma: Polské volby	
Putování po polské volební mapě (<i>Michal Lebduska</i>)	21
Trojí sjednocení Polska (<i>Wojciech Belch</i>)	23
Proč prima lidé volí PiS (<i>Piotr Kežun</i>)	25
Čím dnes PiS doopravdy přitahuje voliče? (<i>Łukasz Pawłowski</i>)	28
Polský volební maraton pokračuje bitvou o prezidentský palác (<i>Wojciech Hofmański</i>)	30
Změní se maďarský Visegrád na polský? (<i>Vít Dostál</i>)	32
Středoevropské dostihy: kdo je na tom hůře? (<i>Tomáš Fošum</i>)	33
■ Kultura	
Staříci šetří slovy a nehladí po duši (<i>Jan Gregor</i>)	36
Moudrým v upomínku, krajanům k zamyšlení (<i>Lucie Zakopalová</i>)	36
Únos střední Evropy ke Středomoří (<i>Jan Holovský</i>)	38
■ Historie	
Kornel Morawiecki: politik, jemuž výhra nad komunisty přinesla prohry (<i>Táňa Matelová</i>)	41
■ Zraněná města	
Cheb: jímavá kulisa velikosti (<i>Martin Veselka</i>)	43

Demokratický střed

4/2019, vydáno v prosinci 2019, ročník VIII.

adresa: Demokratický střed, Jirečkova 1012/9, 170 00 Praha 7,

e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Marie Bydžovská, Marie Jüptner Medková, Jan Jüptner, Pavel Cechl,

Tomáš Orlík, Jan Holovský, Anna Plasová

grafická úprava: Jiří Kaufner, foto na úvodní straně: Prawo i Sprawiedliwość, logo: LUSEL

vydavatel: Demokratický střed, z. s.

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4 x ročně

Při příležitosti letošního třicátého výročí sametové revoluce se probíraly ze všech stran nejen tehdejší události, ale i to, co po nich následovalo až do dnešních dnů. Těžko se divit, že se jednalo o kakofonii hlasů, v níž se mísily oslavy, lamentování i rozpaky. Přestože Česko jako celek za posledních třicet let neuvěřitelně zbohatlo, neplatí to pro všechny kouty země. Lidé žijící v sociálně vyloučených lokalitách – ať už svou vinou, nebo protože se „špatně“ narodili – si jen sotva 17. listopadu připíjeli šampaňským.

Nespokojena je ale i řada lidí, kteří se jinak považují za přívržence polistopadového režimu. Těžko se smiřují se skutečností, že momentálně máme v čele státu politiky typu Andreje Babiše a Miloše Zemana. Vínou za to přičítají jejich voličům, již si neváží dobrého bydla a hlasují pro autoritáře. Jiní naopak poukazují na to, že demokracie selhala a je třeba ji něčím nahradit, přičemž zpravidla nejsou schopni přesně popsat, jak by ten nový systém měl vypadat. Ve finále jsou tak určitým způsobem rozčarováni téměř všichni.

Při každém kulatém výročí listopadu 1989 se rozvíří diskuse, co vlastně lidé shromáždění na náměstích a cinkající klíči chtěli. Zda konzum, nebo svobodu. Tuto otázku dnes již nelze uspokojivě zodpovědět. Často šlo nejspíš o mix obojího. Navíc pod slovem svoboda si každý představí něco jiného. Nicméně během prvních porevolučních měsíců se ustálila široká společenská shoda, že naším cílem je demokracie západního stíhu. To znamená liberální demokracie omezující moc ústavou, garantující občanům základní svobody a rovnost před zákonem a chránící menšiny před zvůli většiny. V červnových volbách roku 1990 se tomuto směřování dostalo souhlasu nadpoloviční většiny zúčastněných.

I díky tomu, že se tvůrcům našeho ústavního systému podařilo jej dobře nastavit, žijeme v liberální demokracii doposud. Velkou výhodou se momentálně ukazuje například existence Senátu, bez jehož souhlasu nejde mě-

nit ústavu. Představme si, jak by to vypadalo, kdybychom měli pouze jednokomorový parlament, který by představovala Poslanecká sněmovna ve svém současném složení a již by na Pražském hradě doplňoval Miloš Zeman známý svým kreativním přístupem k ústavě. Sklouznutí k nedemokratickému režimu by bránilo asi už jen naše členství v Evropské unii. Byť její instituce, jak ukazuje třeba příklad maďarského premiéra Viktora Orbána, tahají ve sporech s autoritářskými vládami spíše za kratší konec provazu.

Jenže ani sebedokonalejší ústava nástupu nějaké formy autoritářství nebo totality nezabrání, jestliže většina společnosti dlouhodobě demokracii odmítá nebo je jí lhostejná. K tomuto bodu bohužel několik let směřujeme, možná jsme se v něm už dokonce ocitli. A nejsme sami, přičemž se tento jev zdaleka netýká jen postkomunistického světa, takže jen na některé omyly polistopadové transformace to svádět nemůžeme. Roli samozřejmě hrají i negativní stránky postupující globalizace, jež jinak jako ce-

lek lidstvu prospívá. Mluví se mimo jiné o blížící se zkáze způsobené změnou klimatu.

Možná skutečně vstupujeme do nějaké temnější etapy lidských dějin. Liberální demokracie za to však sama o sobě nemůže. Zní to sice už jako klišé, ale nějakou jinou smysluplnou alternativu pro uspořádání svobodné společnosti zatím nikdo nenavrhl. Základní institucionální nastavení polistopadového režimu bychom tedy měli bránit, neboť tady se žádná výrazná chyba nestala. Problémy, jako jsou exekuce nebo sociální vyloučení, nevyplynou z samotné podstaty liberální demokracie. Pramení ze špatné politiky v dané oblasti a ze špatných zákonů. Nesmíme přitom zapomenout, že máme takovou vládu, jakou si zasloužíme. I díky listopadu 1989 totiž stále žijeme v otevřené společnosti, jejíž podobu každý jedinec svým jednáním ovlivňuje.

Tomáš Fošum

Sametové dědictví

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Každý předplatitel je pro nás důležitý

☞ Roční předplatné (4 čísla) i s poštovním za 180 Kč

☞ Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz

☞ Číslo účtu: 2400332468/2010

Cesta do prázdnoty

Třicáté výročí listopadu 1989 dává prostor k bilanci české politiky. Existuje mnoho úhlů, z kterých lze na její vývoj od devadesátých let do současnosti nahlížet. Mění se složení vládních koalic, strany vznikají a zanikají a životnost politiků je významně kratší než v době první republiky. Ať už se však díváme na posledních třicet let z jakékoliv perspektivy, nemůžeme přehlédnout jeden zásadní trend, a sice postupnou ztrátu obsahu a zplošťování českého politického života. Jak lze vlastně tento trend popsat, jaký má průběh a symptomy? A především, existuje nějaké řešení, jak tuto neblahou situaci zvrátit?

Polistopadová politika je neodmyslitelně spojena s několika politickými stranami. S ODS jakožto nástupkyní Občanského fóra, s křesťanskými demokraty (KDU-ČSL) a samozřejmě též s ČSSD, která se prosadila jako hlavní opoziční a následně i jako hlavní vládní strana. V letech 1998–2006 je doplňovala Unie svobody, od roku 2009 se pak přidala TOP 09. Voliči se ve valné většině rozhodovali mezi těmito tradičně pojímanými stranami, například v roce 1998 jim dohromady odevzdali skoro 78 procent hlasů.

Od té doby ale jejich popularita a podíl na celkovém rozdělení hlasů klesá. Ještě v roce 2010 jich získaly přes 63 procent. Následoval prudký pokles na 47 procent v roce 2013 a o čtyři roky později šlo už jen o pouhých 30 procent hlasů. Ke starým antisystémovým stranám, tedy komunistům a různě pojmenovaným nacionalistům, přibyl od roku 2010 nový směr. Ten vznikl na kritice polistopadového politického mainstreamu a staví zejména na protikorupční rétorice. Jakkoliv se nové strany od sebe liší svou podstatou i programem, mají jedno společné – jejich podpora spočívá částečně na negativní volbě, částečně pak i na víře, že ono nové je rozhodně lepší než staré.

Nové síly a konec pravolevého dělení

První klasicky protikorupční stranou byly Věci veřejné (VV), jakkoliv jejich základní princip byl čistě komerční a klientelistický. Jejich následný vnitřní kolaps se stal roz-

buškou, která urychlila i úpadek většiny tradičních stran. Současným hegemonem české politiky je hnutí ANO vedené Andrejem Babišem. To mělo s VV podobný počátek a jeho podstata je rovněž klientelistická, jen se realizace tohoto záměru nachází kvalitativně na podstatně vyšší úrovni, než tomu bylo u Věcí veřejných Víta Bárty.

Do kategorie nových a protikorupčních stran spadají i Piráti, kteří se sice od ANO a VV v mnohém zásadně odlišují, ale mají s nimi některé společné rysy. Ten hlavní představuje přímá či podvědomá negace dosavadního politického vývoje a klasického stranictví. Jedinou novou formací, která nesplňuje zmíněná kritéria, je hnutí Starostů a nezávislých (STAN). Jeho odlišení od „tradičních“ subjektů spočívá spíše v ideovém ukotvení než ve vztahu k minulosti.

Symbolicky důležité téma české politiky po většinu času

Richard Brabec, práce všeho druhu. Ministr životní prostředí vrtá díru pro sysla. V bílé košili přihlíží premiér Andrej Babiš.

Foto: Vlada.cz

znamenala ideová vyhraněnost různých po sobě jdoucích vlád. Krajní zjednodušení tohoto principu se pak projevuje v rozdělení stran a vlád na levičáky a pravice. Posledním momentem, kdy takové dělení představovalo hlavní téma voleb, byl rok 2010. Na pozadí světové ekonomické krize se střetla nabídka stále velkorysejšího sociálního státu s vizí úspěšné politiky myslící i na budoucnost. Od té doby se situace dramaticky změnila: v současném parlamentu

lze najít pouze sedmadvacet poslanců, jejichž strany (ODS a TOP 09) se označují za pravici, těch oficiálně levicových z ČSSD a KSČM je devětadvacet. Ostatní členové Poslanecké sněmovny, respektive jejich strany, jakékoliv zařazování odmítají.

Za symbolický konec pravice a levice lze označit založení hnutí Trikolóra, které uvedl v život poslanec Václav Klaus mladší za pomoci a podpory svého otce, bývalého premiéra a prezidenta. Právě Václav Klaus starší byl na počátku devadesátých let hlavním propagátorem tradičních stran s klasickým dělením na levici a pravici. Stejně tak byl největším kritikem subjektů, které se pokoušely této ose vymykát. Projekt Trikolóry míří na velmi specifický druh voličů a důsledné odmítání pravolevého schématu je od ní bezesporu strategickým, a ne ideovým aktem. Každopádně okamžik, kdy oba Klausové sami z pravolevého členění vystupují, má pro českou politiku zásadní symbolický význam.

Konec velkých témat

Pomineme-li objektivně dramatické období transformace z počátku devadesátých let, každá z vlád měla jedno či více velkých témat, která se následně pokusila prosadit. Zmíňme třeba dokončení privatizace, reformu regionální samosprávy či vstup do EU a NATO, které realizovaly sociálnědemokratické vlády z let 1998 až 2006. Stejně tak lze vzpomenout zásadní změny daňové soustavy, církevní restituce, penzijní reformu i pokus o dojednání trvalé americké vojenské přítomnosti v České republice, které se děly v období 2006 až 2013 za vlád ODS.

Vláda sociálního demokrata Bohuslava Sobotky (2014 až 2017) měla jedinou zásadní vizi, a to zrušit všechna klíčová rozhodnutí z éry kabinetu Petra Nečase (2010 až 2013). Ve chvíli, kdy tak učinila, se nad strategickými a koncepčními kroky zavřela voda. Konec Sobotkova období byl zaplněn pouze koaličními boji mezi vadnoucí ČSSD a nastupujícím hnutím ANO, po nichž následovaly dvě vlády Andreje Babiše (ANO), jenž stojí v čele exekutivy dodnes. Toto období jde charakterizovat jako definitivní odtržení marketingové sféry politiky od její faktické stránky.

Současné fungování politického managementu státu má totiž ve valné většině dvě na sobě nezávislé roviny. V té první existují média, sociální sítě a permanentní kampaň, jejímž cílem je vytvářet obraz výkonu politiky podle přání vybraných cílových skupin. Druhou rovinou je pak sama státní správa, která stále zajišťuje chod státu a jeho institucí, aniž by pro tuto činnost měla strategickou vizi či jasné politické zadání.

Česká republika má například skvěle fungující bezpečnostní složky, poměrně efektivní jsou i některé další instituce, jež částečně nepodléhají přímému politickému řízení. V oblastech, které naopak politice bezprostředně podléhají, ale naše země čím dál tím viditelněji stagnuje. Výstavba infrastruktury, systémy sociální a zdravotní péče, organizace dopravy či vzdělávání a věda, zde všude se situace v průběhu posledních let navzdory ekonomickému růstu a stoupajícím veřejným výdajům nelepší. Ces-

a kvalitní každodenní management; obojího se nám však v posledních letech nedostává.

Kapitolou sama pro sebe je zahraniční politika. Jakkoliv má ČR v této oblasti poměrně omezené možnosti, všechny vlády od devadesátých let jí věnovaly značnou dávku energie, přičemž formovaly a prosazovaly konkrétní kroky. Od nástupu prezidenta Miloše Zemana do úřadu v roce 2013 však došlo k paralýze, kdy ani on, ani pět vlád, které zažil, nebyli schopni prosadit jasný směr. Rozhodnutí premiéra Andreje Babiše finančně dusit budoucí české předsednictví v EU má silnou vypovídací hodnotu: v jeho vidění světa nemá tato příležitost žádné smysluplné uplatnění. Dosáhla-li ČR na unijním poli hmatatelných výsledků, bylo to vždy motivováno zadáním mimo rámec zahraničněpolitického uvažování. Zmíňme například spolupráci zemí visegrádské čtyřky v oblasti migrace, popřípadě snahu o navýšení příjmů z budoucího evropského rozpočtu.

Podstata problému

Dlouholetý pozorovatel české politiky by statisticky vzato měl být pesimistou. V mnoha oblastech se úroveň správy veřejných záležitostí v této zemi zhoršuje. A sama politika postupně zcela ztratila svůj obsah.

Hlavním faktorem, který může tento vývoj zvrátit, je generační obměna. Prezident Miloš Zeman působí v české politice od roku 1989. Je nyní navzdory svým zdravotním obtížím její nejsilnější postavou. Na jeho osobu se napojilo značné množství konkrétní negativní agendy a různých aktérů, kteří po skončení jeho mandátu odejdou. Tak jako se po jeho odchodu v roce 2002 dramaticky změnila ČSSD, ovlivní jeho konec v prezidentském úřadu dramaticky celou politickou sféru.

Druhým silným aktérem je premiér Andrej Babiš. Také on je navzdory své image „nového politika“ propojen s vývojem v ČR už od devadesátých let, kdy bohatl i díky svým politickým kontaktům. Podle současných preferencí má reálnou naději drtivě zvítězit i ve volbách v roce 2021, šance na sestavení vlády ale už tak jisté nemá. A také u něj je tedy jen otázkou času, kdy se jeho politická kariéra uzavře. A hnutí ANO, které vybudoval a jež nyní českou politiku kontroluje, má bez svého tvůrce jen minimální šance na přežití. Implóze tak voličsky silného subjektu domácí politiku zásadně ovlivní.

Zásadním problémem zůstává fakt, že současné rozložení sil na politické scéně velké části voličů vyhovuje. Ti pocit nedostatku obsahu a vize jednoduše nesdílejí. A tak ani odchod současných hlavních hráčů, dokonce ani rozval některých subjektů samy o sobě změnu přinést nemusejí. Podstatou problému je tudíž kritická skupina voličů, kterým celková prázdnota politiky nevádí. V situaci relativního bezpečí a prosperity jde o logický stav. Zůstane-li člověk pesimistou, nutně musí předpokládat, že změnu může přinést jen krize, a to ekonomická či bezpečnostní. Optimista pak doufá právě v onu generační obměnu, která se netýká jen politiků, ale i voličů. Vzhledem k současnému poměru sil na politické scéně to nemusí trvat až tak dlouho.

Antonín Berdych

Z čela EU odešel Donald Tusk. Je to škoda

Začátkem prosince skončil na postu předsedy Evropské rady bývalý polský premiér Donald Tusk. Ten se po těžkých začátcích ve funkci rozkoukal a nakonec uspěl. A to nejen v očích novinářů, kteří s povděkem kvitovali, že otevřeně říká, co si myslí.

Představovat dnešní svět jako kolbiště patriotismu a globalismu je „falešné a nebezpečné“, prohlásil Donald Tusk letos v září na tribuně Valného shromáždění OSN. Adresoval tak ze všech řečníků nejpřímější odpověď americkému prezidentovi a svému jmenovci Donaldu Trumpovi. Ten zkoprnělému publiku vykládal, že cesta ke svobodě vede jen přes národní hrdost. „Chcete-li demokracii, držte se své suverenity. Chcete-li mír, milujte svou vlast,“ horoval. „Moudří vůdcové vždycky myslí nejprve na blaho svých lidí a své země.“

Podle Tuska je takové vnímání světa v naprostém rozporu s myšlenkami, na nichž jsou založeny jak Evropská unie, tak Spojené národy. Nic proti vlastenectví, avšak to musí mít ve 21. století „globální rozměr, pokud se nemá stát, jako již tolikrát, společným národním egoismem“.

Donald Tusk se stal během svého šéfování Evropské radě oblíbencem novinářů.

Foto: Wikimedia Commons/EPP

Trumpovi Donald Tusk dále vysvětloval, že ať žijeme kdekoli, náš život se „promění v peklo, pokud zde v OSN nenajdeme adekvátní řešení globálních hrozeb, jako jsou ozbrojené konflikty, terorismus, šíření jaderných zbraní a ničení životního

prostředí. Pokud svět nenajde společná řešení, budou jednotlivé národy a státy jen bezradně přihlížet katastrofám“. Někdo to říct musel a je dobře, že to byl právě on.

Lídři členských států EU zvolili Donalda Tuska předsedou Evropské rady v roce 2014. Dali mu tehdy přednost před dánskou expremiérkou Helle Thorning-Schmidtovou, ačkoli to byla skvělá kandidátka. Nominovali ho proto, že byl špičkovým politikem z největší nové členské země, v jejímž čele proslul jako liberálně, prozápadně orientovaný premiér, který měl blízko zejména k německé kancléřce Angele Merkelové. Byl teprve druhým předsedou Evropské rady; tato funkce byla zřízena až na základě Lisabonské smlouvy, která vstoupila v platnost v prosinci 2009. Vystřídal Hermana Van Rompuye, belgického expremiéra proslulého spíše diskrétností, ba jistou plachostí, který nezanechal v evropské politice hlubokou stopu. Tusk měl tedy možnost tento relativně nový vysoký úřad formovat k obrazu svému.

Proti eurokratickému žargonu

Do značné míry se mu to podařilo. Začátky byly ovšem těžké a rozpačité. Tusk nezvládal angličtinu na dostatečně vysoké úrovni a vyjadřoval se dosti jednoduše. Obklopoval se polskými spolupracovníky a izoloval se od úředníků sekretariátu Rady EU. Nějakou dobu mu trvalo, než se „přešaltoval“ z klasické role mocného předsedy vlády velké země do úlohy evropského koordinátora, sice skvěle zaplaceného, ale bez skutečné politické moci v běžném slova smyslu.

„Zde je zapotřebí vynakládat mnohem větší úsilí, aby se dosáhlo nějakého účinku. Přesvědčování stojí mnohem víc času než v národní politice, kde moc umožňuje čas šetřit,“ řekl začátkem listopadu v bilančním rozhovoru pro belgický list *Le Soir*. Poukázal na to, že neměl sebemenší vliv na vznik událostí, jež nejvíce poznamenaly jeho funkční období, jako byla řecká finanční krize, migrační krize, islamistické teroristické útoky nebo brexitová sága. Ale jakmile nastaly, bylo jeho úkolem koordinovat k nim společný evropský postoj.

Předseda Evropské rady svolává a řídí její schůze, tedy summitu EU, které určují politický směr, jímž se má celé společenství ubírat v té či oné oblasti. Jeho úkolem je mluvit se státníky osmdvaceti zemí, zjišťovat jejich postoje k tomu či onomu problému, budovat konsensus a připravovat usnesení Evropské rady. Tusk záhy zjistil, že tato usnesení či závěry se hemží eurokratickým žargonem, diplomatickými náznaky a odstíny, že jsou nesrozumitelné běžnému smrtelníkovi a neúměrně dlouhé. Zasadil se o to, aby konečné dokumenty byly psány co nejpřístupnějším jazykem a nepřesahovaly pět stran. Kdyby po něm nic jiného nezůstalo, tak bude veleben za tento mimořádně pozitivní počín, zůstane-li ovšem zachován.

Zatímco Van Rompuy dělal koordinaci jaksi v rukavičkách, Tusk si mnohdy nebral servítky. Pokud se mu některé postoje a názory nelíbily, dával to otevřeně najevo, někdy až na úkor hledání shody „osmdvacítky“. Podle nejmenovaného zdroje v Radě EU se premiéři a prezidenti někdy obávali jeho přímocnosti na tiskových konferencích předcházejících evropským summitům, jež prý ohrožovala efektivitu jednání za zavřenými dveřmi. Tusk údajně nejednou vyřkl svůj názor příliš brzy, a poškodil tak úsilí o kompromisní řešení či formulaci. On sám přiznává, že některé jeho výroky pobuřovaly toho či onoho státníka, protože vytvářely předem rámec jednání, který jim nevyhovoval. „Tahle funkce nedává vlastně žádnou moc, až na moc přesvědčovací. Proto je třeba komunikovat. Je třeba otevřít ústa, pokud si člověk myslí, že může vyslovit jasný názor. Není to moc diplomatické, ale já nejsem diplomat, jsem politik,“ řekl ve výše zmíněném rozhovoru.

Hned od počátku své bruselské kariéry rozladil Polák nejednoho premiéra ostrými postoji vůči Rusku v ukrajinské otázce. Nehodlal totiž dopustit, aby povolila jednotná fronta EU v protiruských sankcích, ačkoli hlasy pro jejich zrušení či zmírnění pořád sílily. Zkřížil také meče s předsedou Evropské komise Jeanem-Claudem Junckerem ohledně jím navrhovaných povinných kvót pro přijímání syrských uprchlíků členskými státy. Jasně se vůči nim vymezil a prosazoval rovnováhu mezi humanitárním přístupem k běžencům a posilováním bezpečnosti vněj-

ších hranic EU. Pozitivní úlohu sehrál i v řecké finanční krizi, když na summitu v červenci 2015 přemluvil kancléřku Angelu Merkelovou a řeckého premiéra Alexise Tsiprase, aby se ještě jednou pokusili dohodnout, což se nakonec povedlo.

Cesty do Varšavy

Jak roky běžely, polský expremiér se stále více sžíval se svou evropskou úlohou. Stal se miláčkem novinářů, protože neváhal říkat, co si myslí. Internetový server *Politico* ho pasoval na „nejemocionálnějšího bruselského řečníka“, což je vzhledem k zastávanému úřadu poklona. Počet jeho příznivců na Twitteru stoupl z 200 tisíc v roce 2015 na dnešních 1,1 milionu, čímž se zařadil mezi nejvlivnější tvůrčí politiky na světě.

Úspěch ovšem nikterak nezmírnil zášť, kterou k němu chovají dnešní polští vládcí ze strany Právo a spravedlnost (PiS). Polsko bylo jedinou zemí, jež hlasovala proti jeho znovuzvolení v roce 2017 (pětiletý mandát je rozdělen na dvě období po dvou a půl letech). Zvenčí to vypadalo jako rozchod se zdravým rozumem – která země by nechtěla mít svého politika na vrcholu evropské pyramidy, byť by patřil k jiné politické rodině. Epizoda potvrdila hluboké, nesmiřitelné rozdělení polské politické scény i společnosti.

Do Varšavy se musel vracet kvůli soudním předvoláním, aby čelil absurdním obviněním, že stál v pozadí leteckého neštěstí, při němž zahynul prezident Lech Kaczyński, bratr dnešní šedé eminence polské vlády Jarosława Kaczyńskiego. Po nedávných volbách, které PiS přesvědčivě vyhrálo, ukončil Donald Tusk spekulace o své kandidatuře na polského prezidenta. Zůstane v evropské politice jako předseda Evropské lidové strany, z jejíchž řad pochází nejvíce premiérů členských zemí i poslanců v Evropském parlamentu.

V poslední době byl Tusk mimořádně aktivní v otázce brexitu, přičemž mu lze připisat lví podíl na dosavadní jednotě sedmadvaceti členských států vůči odcházející Velké Británii. Nejenže spolu s vyjednávačem Evropské komise Michelelem Barnierem nesmlouvavě trval na tom, že Evropa nesmí slevit z principů jednotného trhu, má-li tvářit v tvář brexitu přežít. Dopustil se také dnes už slavného prostořekého twitterového výroku na adresu britských vládních politiků: „Musí být nějaké zvláštní místo v pekle pro ty, kdo prosadili brexit, aniž by byť jen tušili, jak ho provést.“

Donald Tusk opustil úřad předsedy Evropské rady 1. prosince. Vystřídal ho belgický expremiér Charles Michel čili rovněž přesvědčený stoupenec evropské integrace, ale zároveň politik z poněkud jiného těsta, než je jeho polský předchůdce. Ten mu ostatně už přes novinaře vzkázal, aby si jako nejvyšší úkol vytyčil zachování jednoty členských zemí EU, která „je otázkou našeho bytí a nebytí“. Solidarita nesmí být jen heslo, ale musí být v praxi naplňována, zejména vůči menším zemím, které je třeba brát stejně vážně jako Německo a Francii, myslí si Tusk. Je škoda, že jeho mandát v čele EU již vypršel.

Karel Barták

Co způsobí Severní proud

Speciální loď Audacia klade v německých vodách potrubí plynovodu Nord Stream 2. Každý den položí podle plánu na mořské dno tři kilometry trubek.

Foto: © Nord Stream 2 / Axel Schmidt

Během letošního roku pokládaly speciální stavební lodě na dně Baltského moře ocelové trubky 1224 kilometrů dlouhého plynovodu Nord Stream 2. Jeho největším kritikem v EU bylo Polsko, které několik let vedlo boj proti dalšímu posílení pozice ruského Gazpromu na evropském trhu s plynem, kde má už nyní podíl téměř 40 procent. To podle Varšavy ohrožuje energetickou bezpečnost Evropy.

ko a Polsko. Tento plynovod postavený v roce 1999 má kapacitu pro přepravu 33 miliard metrů krychlových. Rusové v minulosti zvažovali, že posílí i tuto přepravní trasu, nakonec ale dali přednost cestě po dně Baltského moře, která jim umožňuje dodávat surovinu do Německa bez tranzitních poplatků.

Koncem října padlo v Dánsku klíčové rozhodnutí, jež po dvou letech odblokovalo položení trubek v dánských teritoriálních vodách a umožnilo stavbu poslední části plynovodu o délce 147 kilometrů. Nord Stream 2 vede z ruského přístavu Ust'-Luga do německého plynového terminálu v Greifswaldu. Půjde jím přepravit až 55 miliard metrů krychlových zemního plynu ročně. Podobnou kapacitu má již existující Nord Stream 1, který funguje od roku 2011. Od příštího roku Gazprom teoreticky může dodávat téměř veškerý svůj plyn pro zákazníky v západní Evropě přímo. Úplně tak obejde Ukrajinu, jež ročně získává na tranzitních poplatcích asi dvě miliardy dolarů (46 miliard korun).

Ukrajina je pro ruský plyn dosud největším tranzitním uzlem na cestě do Evropy. Minulý rok jejími trubkami prošlo 87 miliard metrů krychlových zemního plynu, který dále mířil na Slovensko a pak do rakouského plynového uzlu Baumgarten nedaleko Vídně. Druhá hlavní trasa pro ruský plyn do Německa vede plynovodem Jamal přes Bělorus-

Bojovné Polsko

Varšava ruskému Gazpromu při stavbě Nord Streamu 2 několikrát úspěšně zkřížila plány. Třeba tím, když s pomocí Bruselu zkomplikovala poloviční spoluúčast na financování projektu za deset miliard eur (přes 250 miliard korun) evropským partnerům v konsorciu s Gazpromem: německým firmám Uniper a Wintershall, britsko-nizozemské Royal Dutch Shell, rakouské OMV a francouzské Engie. Posledně jmenované firmě v listopadu polský antimonopolní úřad udělil kvůli plynovodu pokutu čtyřicet milionů eur (asi jedna miliarda korun), protože Engie podnikající také v Polsku mu odmítala poskytnout dokumentaci spojenou s jejím podílem na stavbě plynovodu. Jde ale už o poslední záchrany polského odporu, který navíc ještě ani nenabyl právní moci, protože se francouzská firma odvolala.

Kromě rezistence vůči Nord Streamu se Polsko, jež zatím z více než dvou třetin závisí na ruském plynu, připravuje na rok 2022. Tehdy vyprší dlouhodobý kontrakt s Gazpromem a Poláci už nyní oznámili, že ho nehodlají

obnovit a chtějí se bez této suroviny z východu úplně obejít. Její spotřeba přitom v Polsku roste, protože je to jediná ekologičtější alternativa k uhelným elektrárnám. Poláci plánují rozšíření vlastní těžby v Baltském moři a připravují svůj plynovod Baltic Pipe. Ten naše severní sousedy napojí na Norsko, největšího evropského těžaře plynu, který loni do EU exportoval přes 120 miliard metrů krychlových této suroviny. Krokem k diverzifikaci dodávek je i terminál na zkapalněný plyn v polském Svinoúšti u Baltského moře s kapacitou pět miliard kubických metrů ročně, která se momentálně navyšuje na 7,5 miliardy kubických metrů.

Změna rovnováhy

Hlavním zastáncem baltského plynovodu v Evropské unii je Německo. A jeho největším lobbistou pak bývalý německý kancléř Gerhard Schröder, který se po odchodu z funkce v roce 2005 stal hlavní evropskou tváří Gazpromu. Německo loni s 88 miliardami kubíků patřilo k největším odběratelům plynu v Evropě. Jeho spotřeba ještě vzroste, až země koncem roku 2022 vypne své jaderné elektrárny. Plyn má navíc částečně nahradit i uhelné elektrárny, jež chce Německo odstavit v roce 2038. Vyšší potřebě dovozu plynu nahrává rovněž omezení těžby v Severním moři, které se týká britských ložisek, a uzavření největšího nizozemského plynového pole Groningen v roce 2022, o němž rozhodla tamní vláda kvůli častým zemětřesením.

Němci od počátku berou Nord Stream jako ekonomický, a nikoli politický projekt. Obavy bývalých zemí východního bloku odbývají tím, že stejně jako Německo (a Evropa) potřebuje plyn koupit, potřebuje Rusko příjmy z jeho prodeje. A je pravda, že Gazprom patří spolu s ropnými těžaři, jako jsou Rosněft nebo Lukoil, k hlavním dodavatelům peněz do ruského státního rozpočtu. Gazprom žádný lukrativnější trh než Evropu nemá. Zároveň starý kontinent posiluje svou energetickou nezávislost stavbou terminálů LNG na zkapalněný plyn, který je možné dovážet z Kataru nebo ze Spojených států. Američané mají do budoucna velké plány, chtějí začít plyn ve velkém vyvážet do Evropy a konkurovat právě Gazpromu. Proto USA patřily ke kritikům stavby Nord Streamu 2. Američtí těžaři z břidlicových polí už v posledních letech srazili dominantní postavení Saudské Arábie na trhu s ropou. Nyní chtějí něco podobného udělat s plynem, jenž pro ně často znamená jen odpad při těžbě ropy. Proto si troufají nabízet ho levně.

V tuto chvíli funguje v Evropské unii čtyřicet terminálů pro příjem zkapalněného plynu. Podle analýzy společnosti King & Spalding, která poskytuje právní poradenství u řady LNG projektů po celém světě, se jejich kapacita v Evropě výrazněji zvýší po roce 2021. Pokud se realizují všechny plány, což není pravděpodobné, může v příštích letech evropská kapacita pro dovoz LNG vzrůst ze současných 210 miliard metrů krychlových „rozmrazeného“ plynu o dalších 87 miliard.

Tiché Česko

Pro Česko není Nord Stream 2 nevýhodný, proto Praha proti jeho stavbě zase tolik nevystupovala. Nepatří

la ovšem ani k hlasitým zastáncům, jako byly Německo a Rakousko. Z jeho kapacity 55 miliard kubíků půjde významná část přes tuzemskou tranzitní přepravu, což posílí pozici Česka jako plynového uzlu směrem do Rakouska a dále na jih, hlavně do Itálie. Ta je druhým největším dovozcem plynu v Evropě.

Naopak Slovensko a jeho přepravce Eustream, nad nímž má manažerskou kontrolu český koncern EPH podnikatele Daniela Křetínského, může na změnu toku ruského plynu doplatit. Hledá proto alternativy, jak ho nahradit. S podporou EU ve výši 108 milionů eur (asi 2,8 miliardy korun) buduje tranzitní propojení Slovenska s Polskem, kudy by šlo distribuovat případný plyn z Norska nebo ten, který připluje do LNG terminálu ve Svinoúšti. Existuje také nové propojení přes Dunaj mezi Slovenskem a Maďarskem u Komárna. Dalším projektem je stavba plynovodu Eastring vedoucího na Balkán. Jeho hlavním propagátorem je český expremiér Mirek Topolánek, který funguje jako takový malý Schröder.

Ukrajinský spor s Ruskem

Slovenský Eustream vydělává i na přepravě ruského plynu na Ukrajinu, který tam jde západním směrem. Ukrajina náležela před okupací Krymu v roce 2014 s ročním odběrem 25 miliard metrů krychlových k hlavním zákazníkům Gazpromu. Zůstává jím i nadále, byť ve statistikách prodejů Gazpromu zmizela. Kyjev se zároveň snaží ruský plyn nahrazovat, třeba plány na vlastní těžbu, kde se opět angažují Křetínského firmy.

Kvůli budoucím výpadkům příjmů z tranzitních poplatků Ukrajina logicky patří k hlavní odpůrcům baltského plynovodu. Zároveň ukrajinský podnik Naftogaz tvrdí, že je ochoten snížit cenu za přepravu, aby byla podle firmy levnější než u Nord Streamu 2.

Problémem Ukrajiny je, že kvůli svým oligarchům těžícím z neprůhledného systému tranzitu plynu v minulosti ztratila v branži kredit. Pro mnoho hráčů tak bylo jednodušší obejít se bez ní. Německo ale tlačí Rusko k tomu, aby část plynu nadále přes Ukrajinu proudila. Pokud by jeho tok v trubkách vyschl, nebyly by peníze na jejich údržbu, což není v zájmu nikoho.

Gazprom v současné době vyjednává s Naftogazem o nové smlouvě. Ta nynější skončí letos v prosinci. Ruská strana si jako podmínku dala ukončení mezinárodní arbitráže ve Stockholmu, kterou proti Gazpromu zatím úspěšně vede Naftogaz. Ten loni získal na ruské firmě náhradu za její monopolní praktiky ve výši zhruba 2,5 miliardy dolarů. Firma zahájila proti Gazpromu ještě další arbitráž ve výši jedenácti miliard dolarů.

Jak spor nakonec skončí, není v tuto chvíli jasné. Přes snahy o zprostředkování Bruselu zůstávají obě strany zakopané ve svých pozicích. Naposledy Gazprom navrhl prodloužení současné tranzitní smlouvy či novou dohodu na jeden rok. To je zřejmě nejrealističtější varianta, která spor odloží do doby, než Gazprom plně dokončí Nord Stream 2. Evropští obchodníci s plynem včetně těch českých každopádně hlásí: Na zimu jsme připraveni a zásobníky s plynem jsou zcela plné.

Petr Zenkner

Volební rébus s otevřeným koncem

Výsledek slovenských voleb, které se budou konat v únoru 2020, zůstává sice ve hvězdách, ale základní rysy budoucího vývoje jsou vcelku čitelné. Lidem, kteří doufají v politickou změnu pod Tatrami, zatím příliš důvodů k optimismu nenabízejí.

Aktuální pozice před únorovými slovenskými parlamentními volbami jsou jasné. Současná vládní koalice, kterou tvoří Směr-SD, Slovenská národní strana (SNS) a Most-Híd, už v této podobě na jaře pokračovat nebude. Jenže ani blok tří neparlamentních stran, jež by podle posledních průzkumů práh pro vstup do Národní rady bez problémů překročily a s nimiž mnozí občané spojují naděje v lepší politiku, vládu zřejmě sám nesestaví.

Nejvyšší preference má stále Směr, jehož předseda a expremiér Robert Fico s pomocí hospodské rétoriky špiní demokratickou opozici, což tvrdému jádru jeho voličů imponuje. K tomu se přidává ještě „mečiarovský“ symptom: emocionální pouto starších lidí k lídrovi Směru je díky jeho populistické národovecké a sociální dikci silnější než dopad kauz a skandálů a napojení této strany na mafii. Ze zkušenosti s Hnutím za demokratické Slovensko (HZDS) Vladimíra Mečiara vyplývá, že dříve nebo později dojde ke zlomu, který nastane v okamžiku, kdy se objeví náhrada jak pro voliče, tak pro oligarchy.

SNS vedená předsedou Národní rady Andrejem Dankem má sice nízké preference, ale pro získání parlamentních

křesel zatím postačují. Směr však už do budoucna pravděpodobně nemůže počítat se stranou Most-Híd, jež se nachází pod hranicí zvolitelnosti, když doplácí na účast v současné vládě. Šéf této strany Béla Bugár nezavelel

k odchodu ani po mnohých aférách spojených se Směrem a zejména pak po zavraždění novináře Jána Kuciaka a jeho přítelkyně Martiny Kušnírové a následném odhalení mafiánských vazeb na politiku a justici.

Pohár trpělivosti

Kritiku spojenectví se Směrem Bugár nejprve tlumil řečmi o hrozbě extremismu. Když to nezabralo, začal mluvit o plnění programu a o tom, že pro jeho stranu jde o dosud nejlepší koalici, které se účastnila. Nic z toho však neznělo důvěryhodně. Obzvláště chvála na tuto vládní sestavu ve chvíli, kdy se na ni valila jedna kauza za druhou, byla urážkou Bugárových někdejších politických partnerů. Šéf Most-Híd navíc tak jen podtrhl svůj podvod na voličích, když oproti původním slibům uzavřel v roce 2016 spojenectví se Směrem. Pohár trpělivosti mnohých jeho příznivců již přetekl.

Béla Bugár nedávno prohlásil, že kdyby v minulosti věděl to, co dnes, do koalice s Ficovou partají by nešel. Krátce poté však při jednání o společném postupu s uskupeními reprezentujícími slovenské Maďary odmítl případnou povolební spolupráci se Směrem vyloučit. Zástupci maďarských subjektů následně rokování ukončili.

Caroline Lišková, Anna Verešová a Alojz Hlina na tiskové konferenci KDH. Foto: Wikimedia Commons/Slavomír Frešo

Každopádně Fico musí hledat za Bugára náhradu. Už nyní se Směr při některých hlasování v parlamentu domlouval s fašistickou Lidovou stranou Naše Slovensko (ĽSNS) Mariana Kotleby. Vytvořilo se tak tiché spojenectví vládních stran s fašisty, kteří v případě potřeby doplní v Národní radě chybějící hlasy.

Jednou z možností do budoucna je pro Směr buď přímé vládnutí s fašisty, nebo menšinový kabinet s jejich podporou. O něco přijatelnější variantou pro Ficovu formaci je případně nahradit Bugárův Most-Híd stranou Jsme rodina, jíž šéfuje Boris Kollár.

Ani jedno z těchto východisek však není pro Fica a oligarchy napojené na Směr ideální. Proto se objevilo možné řešení: nová strana Dobrá volba, kterou založil bývalý nominant Směru na post ministra vnitra (kde se zdržel rekordně krátkou dobu) Tomáš Drucker. Ten od začátku dostává obrovský prostor v televizi TA3, u níž už skutečně nelze užít přívlastek „zpravodajská“. Tato stanice před časem představovala PR nástroj Směru. Později, když Fico potřeboval najít do koalice náhradu za Mečiarovo HZDS, věnovala televize nadstandardní pozornost Andreji Dankovi, jehož straně tak pomohla do parlamentu. Nyní, když Směr a SNS hledají třetího do party, se stal oblíbencem TA3 právě Drucker.

Dostat Dobrou volbu do Národní rady je dnes pro Roberta Fica a lidi blízké Směru i SNS přímo existenční nutnost. Přičemž narůstající nejistota a snaha zakrýt mafiánské zasíťování prostředí své strany dnes Fica opět podněcují k agresivním vystoupením, poučování médií a očerňování veškerých oponentů. Pro zajímavost: o spolupráci s Druckerem v době uzávěrky tohoto textu usiloval i Béla Bugár.

Prezidentský efekt

Koalici nových stran Progresivní Slovensko a Spolu (PS/Spolu) rostly preference díky vítězství tehdejší místopředsedkyně PS Zuzany Čaputové v letošních prezidentských volbách. Tento efekt však postupem času slábne a koalice PS/Spolu již zjevně dosáhla svého stropu. Z demokratických opozičních subjektů ji nedávno předběhla nově založená strana exprezidenta Andreje Kisky Za lidi a lze předpokládat, že to tak do voleb už zůstane. Politicky nerozkoukaný a nekompetentní Michal Truban (PS) a řečnický nezajímavý Miroslav Beblavý (Spolu) k nárůstu preferencí nepřispívají, spíše naopak. Navíc Kiskova strana má značný potenciál důvěryhodnosti a zdá se, že skýtá záruky slušnosti a politické kultury. Její podpora stále stoupá a je pravděpodobné, že pokud Směr sestaví vládu, bude jejím zformováním pověřena právě Za lidi. Jako s případným koaličním partnerem může Kiska kromě PS/Spolu počítat s křesťanskými demokraty (KDH). Ti po minulých volbách vypadli z parlamentu, ale jejich nový předseda Alojz Hlina je zase vrátil zpět do hry.

Tak či onak blok zatím ještě neparlamentních stran Za lidi, PS/Spolu a KDH tvoří reálnou alternativu k současné moci. O to více, že jejich představitelé dokázali uhasit počáteční vzájemné animozity a podpisem dohody o neútočení dali voličům naději na změnu. Matematika je však neúprosná a Andrej Kiska bude pro případné

sestavení vlády zřejmě potřebovat ještě další partnery. V úvahu přichází parlamentní opoziční strany Svoboda a solidarita (SaS) Richarda Sulíka a Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti (OĽano) Igora Matoviče. A tady nastává problém.

Sulík s Matovičem žádají odstoupení těch politiků vládní koalice, kteří komunikovali s Mariánem Kočnerem obžalovaným z objednání vraždy Jána Kuciaka. Jenže Sulík se s ním ještě jako předseda parlamentu (2010–2012) rovněž setkával, ačkoliv se už tehdy s Kočnerem spojovaly různé kauzy a figuroval na takzvaných mafiánských seznámech. Videonahrávka, kterou svého času zjevně zveřejnil sám Kočner, prozrazuje, že ho Sulík informoval o volbě generálního prokurátora a o své ochotě odvolat tehdejší premiérku Ivetu Radičovou. Richard Sulík se sice za schůzku omluvil, nicméně tvrdí, že o nic vážného nešlo, což je od něj cynismus nejhrubšího zrna. Matovič Kočnera navštívil přímo v jeho prostorách. Předsedové SaS a OĽano tedy sami nemají morální právo v politice setrvávat, natožpak někoho vyzývat k odchodu.

Kiskovo dilema

Právě v tomto bodě číhá na Kisku obrovské past. Koalici se SaS a OĽano připouští a popravdě řečeno v této chvíli ani nemůže jinak. Kdyby s nimi ale vládu skutečně sestavil, přestože by jejich lídry zůstali Sulík a Matovič, riskuje nejen kvůli nevyzpytatelnosti a nedůstojnému politickému chování obou jmenovaných (před čímž ho žádná koaliční smlouva neochrání), ale zejména proto, že ho mnozí budou obviňovat z dvojího metru. Směr a SNS i četná média mu budou opakovaně vyčítat, že když jde o moc, nemá problém se spojit ani s těmi, kteří komunikovali s Kočnerem. A budou mít pravdu. Slušnější Slovensko, za něž opakovaně demonstrovaly tisíce lidí, není možné budovat s někým, komu nevádí se setkávat s mafiánem. Nemluvě o mnohém, co jsme se doposud o politice a způsobu vystupování obou opozičních předáků dozvěděli.

Stejný problém vyvstává i v souvislosti s potenciálním politickým partnerstvím se stranou Jsme rodina. Její předseda Boris Kollár v minulosti dělal byznys s mafiány, dnes šíří v politice nesnášenlivost – obě tyto roviny jsou od představy slušnějšího Slovenska opravdu daleko. Ke spolupráci s Kollárem se Kiska, Truban i Hlina naštěstí stavějí rezervovaně, až odmítavě.

Protože v politice se záranky dějí jen výjimečně a tyto vzácné okamžiky si Slováci asi na delší čas vyčerpali, stojí Andrej Kiska před obrovským dilematem. Jak ho vyřeší, rozhodne nejen o jeho další politické budoucnosti, ale i o naději na skutečnou proměnu politické kultury na Slovensku.

Zmíněného dilematu by mohl zůstat ušetřen, pokud se SaS a OĽano nedostanou do parlamentu, což při pohledu na jejich klesající preference a chování Sulíka s Matovičem není zase až tak nereálné. Zůstává ale otázkou, zda by pak blok Za lidi, PS/Spolu a KDH získal v parlamentu většinu křesel. To by byl bezpochyby nejlepší scénář, ale Kiska a další na něj spoléhat nemohou.

Marián Balázs

Proč chtějí být slovenští Maďaři vždy u toho

Po nadcházejících únorových slovenských parlamentních volbách reálně hrozí, že se žádná ze stran reprezentujících tamní maďarskou menšinu nedostane do Národní rady. Stalo by se tak poprvé od roku 1990. Na vině není zdaleka jen demografie. Roli hrají také řevnivost mezi maďarskými politickými předáky a zájmy režimu Viktora Orbána.

Maďaři jsou největší národnostní menšinou na Slovensku, byť budou muset v dohledné době pravděpodobně toto postavení přenechat Romům. Při sčítání v roce 2011 se k maďarské národnosti přihlásilo 458 tisíc občanů, což je asi 8,5 procenta obyvatel země. Počet Maďarů i jejich poměrné zastoupení v rámci populace však docela rychle klesá. Ještě v roce 2001 se k nim hlásilo 520 tisíc osob. Hlavním důvodem poklesu je zrychlující se asimilace, což je z větší části přirozený proces související kromě dalších faktorů hlavně s rostoucí mobilitou obyvatelstva, častějšími smíšenými manželstvími, ale třeba i s migrací do sousedního Maďarska. Podepsala se však na něm také asimilační politika, která byla do roku 1989 velice silná a jež v různé míře tvořila součást praxe většiny slovenských vlád i po pádu komunismu.

Silný většinový nacionalismus, jež sdíleli i komunističtí vládci, byla jednou z příčin, proč hráli maďarští intelektuálové významnou, byť dnes obvykle zapomínanou úlohu při demontáži předlistopadového systému na Slovensku.

Béla Bugár (na snímku) si kdysi rozuměl s Viktorom Orbánem. Ten ale jeho nadnárodní stranu odmítl podpořit.

Foto: Wikimedia Commons/EPP

Druhým důvodem bylo to, že měli lepší přístup k informacím a zkušenostem z Maďarska, kde odstraňování režimu začalo mnohem dříve. Mohli proto radit svým méně připraveným slovenským kolegům. Nicméně neochota

slovenského disidentu brát na vědomí existenci specifických problémů minorit jeho spolupráci s maďarskou protikomunistickou opozicí v Československu ztěžovala.

Obava ze silného nacionalisty řízeného státu zase později představovala hlavní příčinu, proč byly politické strany reprezentující maďarskou menšinu po většinu z uplynulých třiceti let významnou oporou demokratických, proreformních a prozápadních sil na Slovensku. Tato minorita měla bohaté zkušenosti s tím, jak se nedemokratický, neliberální, centralizovaný národní stát v podstatě zákonitě stává nástrojem její diskriminace. Také věděla, že západní model menšinové politiky je lepší než ten, který bývá k vidění na východě. Vstup Slovenska do EU zase sliboval ulehčení kontaktu nejen se samotným Maďarskem, ale i s dalšími částmi maďarského národa roztroušeného po Karpatské kotlině.

Mimo pravolevé schéma

Menšinové strany působící zpravidla primárně na etnickém, a nikoli na ideologickém základě mají tu výhodu, že si mohou v rámci většinové politické reprezentace vybírat partnery podle aktuálních potřeb a možností nebo prostě podle toho, kdo jim nabídne více. Jinak řečeno, mohou jít do vlády s kýmkoli, s levicí i s pravicí, podle toho, kdo je ochoten splnit jejich specifické požadavky týkající se práv minorit či rozvoje jimi obývaného území. Maďarské formace, které vznikaly na Slovensku od roku 1989, sice obvykle v rámci politického spektra samy sebe zařazovaly do středu nebo do pravého středu, klasické politické dělení však pro ně bylo druhotné. Snad jedinou výjimkou byla liberální Maďarská nezávislá iniciativa (MNI), v roce 1992 přejmenovaná na Maďarskou občanskou stranu. Zajímavostí u tohoto blízkého spojence hnutí Veřejnost proti násilí bylo to, že šlo o vůbec první demokratické politické hnutí založené v Československu v roce 1989 během sametové revoluce. MNI vznikla 18. listopadu na setkání opozičních maďarských intelektuálů ze Slovenska, nezávisle na pražských událostech. České Občanské fórum bylo založeno až o den později.

O tom, že maďarské strany na Slovensku obvykle skutečně byly součástí spíše pravicových vlád a koalic, rozhodovalo hlavně jedno specifikum politické scény pod Tatrami. Na rozdíl od toho, co známe třeba ze západní Evropy, byly a dodnes jsou na Slovensku více nacionální a vůči menšinám nepřátelské častěji strany hlásící se k levici. Typickým příkladem subjektu úspěšně kombinujícího národní a sociální populismus je Směr, který vládne s krátkou přestávkou od roku 2006.

Je tedy logické, že maďarské strany až donedávna nacházely partnery a spojence spíše v rámci demokratické pravice. Nicméně to, že žádná maďarská formace až do roku 2016 nikdy nešla do koalice se Směrem nebo ještě dříve s HZDS Vladimíra Mečiara, nebylo dáno ani tak zásadovostí jejích politiků jako spíše tím, že tyto v podstatě

nacionalistické slovenské strany samy Maďary do vlády nechťely.

Typickým příkladem byla jednání o nové koalici v roce 2006, kdy předseda Směru Robert Fico jako vítěz voleb sestavoval svou první vládu. O případné koaliční spolupráci tehdy jednal i se Stranou maďarské koalice (SMK), jež vznikla v roce 1998 sloučením tří samostatných subjektů. Od Fica šlo však spíše o divadlo pro veřejnost, když nakonec vytvořil vládu se svými přirozenými partnery, s HZDS a se Slovenskou národní stranou Jána Sloty.

Pro menšinové strany bylo vždy důležitější být ve vládě než to, o jaký kabinet se jednalo. Jejich snaha podílet se na moci opět zčásti pramení ze zkušenosti. Fakticky totiž na etnickém základě na Slovensku fungují nejenom menšinové strany, nýbrž v podstatě i všechny většinové partaje, které se až na ne příliš přesvědčivé výjimky dodávna nikdy ani nesnažily zacílit na minoritní voliče. Neplatil tedy jev častý v západních demokraciích, kde se strany snaží sliby šitými na míru oslovovat různé skupiny ve společnosti včetně etnických menšin. Slovenské strany tak činily, a to ještě ne vždy, maximálně v případě romské otázky. Tu však chápaly výlučně jako sociální problém a pomíjely její etnický či kulturní rozměr.

Maďarská minorita tedy zjistila, že když její představitelé nebudou sedět vládě, bude v lepším případě opomíjena, a to včetně investic a dotací pro území, která obývá. Za dlouhodobou ekonomickou diskriminaci jihu Slovenska přitom nutně nemusí stát jenom nacionální motivy. Každá politická strana má tendenci směřovat investice k vlastním voličům. Slovenské strany jsou dodnes přesvědčené, že jejich příznivci žijí spíše na severu země, a proto musejí peníze jít například na rozvoj dopravní infrastruktury právě tam. Kromě ekonomické diskriminace má ovšem maďarská menšina také zkušenost, že se v době vlády, v níž není zastoupena, může lehce proměnit v nepřítele státu.

Snaha a schopnost maďarských stran vstoupit i z tohoto důvodu do jakékoliv vládní koalice se neobjevuje pouze na Slovensku. Podobně se chovají i v Rumunsku nebo v Srbsku. A podle podobného vzorce fungují strany etnických minorit na mnoha místech světa.

Fenomén B. B.

Zlom v maďarské politice na Slovensku a nastal v roce 2007, kdy po skoro deseti letech v čele SMK skončil Béla Bugár. Za jeho odchodem stály hlavně osobní spory, a nikoli principiální otázky. Bugár byl považován za pragmatického politika, který se vždy dokáže se slovenskými partnery domluvit. V rámci menšiny však mnozí, hlavně ti radikálnější a národně orientovaní, měli pocit, že kvůli účasti ve vládě příliš slevuje z maďarských zájmů. Další byli unaveni z toho, jak autoritářsky občas stranu řídil. Šlo také o spor mezi podnikatelskými skupinami stojícími za Bugárem, respektive za jeho stranickými oponenty.

Béla Bugár se se ztrátou moci nad SMK nesmířil, po čase však zjistil, že se do jejího čela již nedokáže vrátit. A jestli tedy chce být opět šéfem partaje, musí si založit novou. Byl tu ale jistý aritmetický problém. Aby se na Slovensku nějaká strana dostala do parlamentu, musí získat alespoň pět procent odevzdaných hlasů. Maďaři přitom tvoří v zemi

necelých deset procent obyvatelstva. Takže, i když dlouho platilo, že je volební účast mezi příslušníky maďarské menšiny vyšší než mezi Slováky, bylo nepravděpodobné, že by se pouze s jejími hlasy do parlamentu dostalo více stran. Dvě navzájem si konkurující maďarské etnické strany se prostě na Slovensku nemohou dlouhodobě uživit.

Část liberálních maďarských a slovenských intelektuálů v této situaci navrhla Bugárovi řešení, o němž již dlouho snila a které podle ní mělo být nástrojem k překonání tradičních slovensko-maďarských animozit – založení nadnárodní strany stojící na občanském čili neetnickém základě, která by dokázala rovným dílem oslovit menšinové i většinové voliče.

Nová strana s příznačným názvem Most-Híd vznikla v roce 2009 a zpočátku se tento politický projekt zdál být velikým úspěchem. Ve volbách v roce 2010 získal 8,12 procenta hlasů a stal se součástí vlády Ivetty Radíčové. SMK se naopak v roce 2010 a ani v žádných následujících volbách do Národní rady již nedostala a jako neparlamentní strana od té doby přežívá jen díky svým pozicím v rámci maďarské komunity, silné provázanosti s jejími institucemi a spolky a v neposlední řadě také díky masivní politické, mediální i finanční podpoře od režimu Viktora Orbána. Maďarská vláda pod jeho vedením dala jasně najevo, že uznává jenom čistě etnické strany a spolupráci s Mostem odmítla – k velkému zklamání samotného Bugára, který byl ještě jako předseda SMK blízkým a loajálním spojencem Orbánovy strany Fidesz.

Podpora Mostu však postupně klesala, v posledních volbách v roce 2016 získal pouze 6,5 procenta. Podle aktuálních průzkumů se dokonce již řadu měsíců pohybuje pod pětiprocentní hranicí. Má tak malou šanci, že se v únorových volbách udrží v parlamentu. Bugár zklamal hlavně své slovenské příznivce před volbami v roce 2016 tím, že jednoznačně nevyloučil spoluprádnutí s Robertem Ficem, kterého jinak tvrdě kritizoval. A po volbách toto rozčarování ještě podstatně prohloubil, když se velice rychle dohodl na společném vládnutí nejen s Ficem, ale i s dříve silně protimaďarskou Slovenskou národní stranou. O další skupinu voličů pak přišel kvůli tomu, že koalici neopustil ani po vraždě novináře Jána Kuciaka a jeho snoubenky a následném provalení se velkého množství informací o tom, jak se zejména za vládnutí Směru Slovensko proměnilo v mafiánský stát.

Postup Bély Bugára však nebyl příliš překvapivý. On a většina politiků Mostu, kteří s ním přišli ze SMK, ideu nadnárodní strany nikdy nebrali vážně. Byla to pro ně jen taktika, jak získat hlasy Slováků. Zkrátka se chovali stejně jako v minulosti, kdy prioritou pro ně bylo být ve vládě bez ohledu na to, kdo v ní sedí. Bugár se tím ostatně před volbami ani příliš netajil. Maďarské voliče na jihu Slovenska ubezpečoval, že jeho strana půjde do jakékoliv vládní koalice, která umožní tomuto regionu zajistit více peněz. A přesně to od něj chtěli mnozí menšinoví voliči slyšet. Jak se však ukázalo, i tato taktika má své limity a ty se již vyčerpaly.

Blížící se konec?

Nejde přitom jenom o krizi Mostu, ale o krizi celé maďarské politiky na Slovensku. Dále totiž klesala i podpora

radikálnější SMK, která se stala servilní zahraniční pobočkou Orbánova Fideszu. Podle průzkumů definitivně přišla o šanci vrátit se samostatně do parlamentu. Není již schopna oslovit voliče mimo tradiční etnické ghetto, které sama pomáhala vybudovat. Její obvyklí voliči pomalu vymírají. Obě strany doplácí na to, že nedokážou opustit vyjeté koleje a staré reflexy. Neumějí oslovit zejména mladé voliče, které již stará hesla nezajímají a trápí je nové problémy, například záchrana klimatu. Maďarští politici jsou obecně pro své soukmenovce nedůvěryhodní a klesá jejich schopnost své příznivce mobilizovat. V minulosti byli maďarští voliči aktivnější než ti slovenští, proto minoritní strany dosahovaly lepších výsledků, než by odpovídalo demografickým poměrům. Již několik let je tomu naopak, volební účast na národnostně smíšených územích je pravidelně nižší než ve zbytku země.

Navic se objevila první slovenská strana, levicově liberální Progresivní Slovensko (PS), která se snaží aktivně oslovit i maďarskou minoritu. V rámci PS již vznikla maďarská platforma, což hlavně Mostu může ubrat další voliče. Kampaň v maďarštině vedla i úspěšná kandidátka PS na prezidentku Zuzana Čaputová. Po svém zvolení byla první slovenskou hlavou státu, která svým voličům děkovala i v jazycích národnostních menšin.

Na Slovensku tak po příštích volbách může nastat nová situace – v parlamentu poprvé od roku 1990 nebude žádná strana zastupující maďarskou menšinu. Mezi poslanci se sice pravděpodobně i poté najdou nějací Maďaři na kandidátkách jiných subjektů, půjde však nejspíše o lidi,

kteří doposud jako ochránci zájmů menšiny nevystupovali, a Maďaři je proto obvykle za své zástupce nepovažují.

Politici obou „velkých“ maďarských stran jsou ze svého blížího se konce vyděšeni a snaží se zachránit za každou cenu. Chvilí to dokonce vypadalo, že by se před volbami opět spojili. Most byl ochotný se kvůli tomu oficiálně zbavit nálepky nadnárodní strany a vrátit se k politice dělané na etnickém základu. SMK byla zase svolná vytvořit jednotnou volební kandidátku s Bugárem a dalšími lidmi, které roky označovala za zaprodance a zrádce maďarské věci.

Spolupráce Mostu a SMK se však nakonec neuskutečnila, hlavně pro odpor značné části členstva druhého jmenovaného subjektu. Nemluví o tom, že se nelíbila Orbánově Fideszu. Most tak pravděpodobně půjde do voleb samostatně a skončí mimo parlament. SMK se spojila se dvěma malými, nově vzniklými stranami, za kterými také stojí Budapešť. Nové a mladší tváře mají SMK pomoci v rámci menšiny oslovit voliče, kteří by ji jinak nevolili – lidi mimo její tradiční tábor i bývalé příznivce Mostu. Jestli to pomůže a kosmeticky mírně upravená SMK získá více než pět procent, uvidíme v únoru příštího roku. Bylo by však naivní předpokládat, že v takovém případě tato strana automaticky podpoří vládu vytvořenou dnešní demokratickou opozicí, jak mnozí doufají. Viktor Orbán za svého nejbližšího spojence na Slovensku jednoznačně označil Ficův Směr, a i když jeho vazalové na Slovensku dnes tvrdí něco jiného, budou se muset v první řadě řídit jeho zájmy.

Peter Morvay

Steinmeierova formule: naděje pro mír, nebo past?

Jedním z hlavních předvolebních slibů ukrajinského prezidenta Volodymyra Zelenského bylo zastavení pět let trvající války v Donbasu, což si přeje naprostá většina Ukrajinců. Prezident dlouhodobě mluví o tom, že je ochoten přistoupit na nějakou formu kompromisu s Ruskem a sází rovněž na spolupráci se západními spojenci. V současnosti tak dochází k postupnému stahování ukrajinského vojska z bezprostřední frontové linie. Otázkou ale zůstává, nakolik jsou Zelenského představy realistické a za jakou cenu se lze případně s Moskvou dohodnout.

Už během své předvolební kampaně Zelenskyj poněkud naivně tvrdil, že si dovede představit vyjednávání o válce v Donbasu přímo s ruským prezidentem Vladimírem Putinem, se kterým by si prý sedli a „sešli se někde uprostřed“. O řešení konfliktu spolu oba politici poprvé hovořili po telefonu letos v červenci. Řešili mimo jiné pokračování rozhovorů v takzvaném normanském formátu, jež tvoří Ukrajina, Německo, Francie a Rusko. V létě se pak začalo mluvit o prvních iniciativách směrem k reintegraci „dočasně okupovaných území“. Tehdejší zástupce šéfa kanceláře prezidenta a současný generální prokurátor Ruslan Rjabošapka prohlásil, že do roku 2020 má být vytvořena konkrétní strategie, která by se pravidelně podle situace revidovala.

V září pak byla nejžhavějším politickým tématem na Ukrajině otázka takzvané Steinmeierovy formule, což je návrh implementace jednoho z bodů minských dohod z února 2015, který předložil během setkání normandské čtyřky v říjnu 2015 tehdejší německý ministr zahraničí Frank-Walter Steinmeier. Podle jeho vlastních slov spočívá v tom, že se realizace minských

dohod rozbije na menší kroky, jež by mohly obě strany snáze akceptovat. Steinmeierův návrh se tak týká výhradně otázky speciálního statusu pro ukrajinskou vládu nekontrolovaná území v Donbasu a předpokládá, že v nich dojde k demokratickým a transparentním komunálním volbám podle standardů OBSE.

Právě v této otázce však iniciativa tehdy ztroskotala. Aby se volby vůbec mohly konat, muselo by dojít k zabezpečení okupovaných území a bezprostředně poté k jejich návratu pod kontrolu Ukrajiny, což jasně zdůraznil i speciální představitel USA pro Ukrajinu Kurt Volker. Problém ale podle něj vězí v tom, že Rusko neukázalo v tomto směru žádnou politickou vůli. Litevský prezident Gitanas Nausėda se naopak nechal slyšet, že toto řešení je výhodnější pro Rusko.

Na konci října ostatně někdejší ukrajinský prezident a hlavní vyjednaváč v Minsku Leonid Kučma prohlásil, že Steinmeierova formule je pro jeho zemi nepřijatelná, dokud nedojde k odzbrojení okupovaných území a znovuzískání kontroly nad rusko-ukrajinskou hranicí.

Červené linie

Právě proto Kyjev zdůrazňuje, že bezpečnostní prvek je pro úspěch daného plánu naprosto zásadní. V polovině listopadu ukrajinský ministr zahraničí Vadym Prystajko prohlásil, že podle jeho přesvědčení byly veškeré překážky odstraněny a Ukrajina čeká na ruskou odpověď. Mezitím však v zemi vypukly proti iniciativě Steinmeiera a Zelenského protesty pod heslem „Ne kapitulaci!“. Vůbec první demonstrace se konala před kanceláří prezidenta a na kyjevském Majdanu hned poté, co bylo prvního října oznámeno, že Ukrajina na Steinmeierovu formuli přistoupí.

Jednou z vedoucích sil protestů je kampaň pod názvem Červené linie, která vznikla hned po Zelenského zvolení prezidentem. Její představitelé si kladou za cíl nedopustit návrat pořádků z období před rokem 2014. Už následující den se k nim přidali protestující v řadě ukrajinských měst od Charkova až po Lvov a postupně usnesení proti iniciativě schválila celá řada oblastních a městských rad především na západě země. Proti se postavily i tři parlamentní opoziční strany vedené zpěvákem Svjatoslavem Vakarcukem, exprezidentem Petrem Porošenkem a expremiérkou Julijí Tymošenko. Podle průzkumu veřejného mínění z poloviny října ale protesty podporuje jen čtvrtina Ukrajinců, zatímco 41 procent s nimi nesouhlasí.

Součástí implementace Steinmeierovy formule představuje stažení vojáků obou stran z bezprostřední frontové linie na třech úsecích o jeden kilometr, na něž už nové vedení Ukrajiny přistoupilo. Tím na jedné straně zřejmě dojde k zastavení bezprostředních bojů, které v menší intenzitě probíhají dodnes, ale zároveň se vytvoří demilitarizovaná „zóna nikoho“, v níž se ocitne část místních obyvatel. Ti se tak budou nacházet mimo území kontrolované ukrajinskou vládou a nikdo jim nezaručí, že nedojde k narušení této zóny ze strany jednotek samozvaných donbaských republik a nepotkají je nějaké represe. K prvnímu stažení mělo dojít už 7. října, ale kvůli porušení dohod se nakonec neuskutečnilo. Ani potom celý proces neprobíhal hladce. Jeho základní podmínkou je totiž mimo jiné to, že se v daném místě nebude minimálně sedm dní v kuse střílet.

Šedá zóna

Podle velení ukrajinské armády má jít pouze o krok, o němž se mluvilo již v roce 2016. Poměrně logicky se ale situace příliš nelíbí řadě veteránů, kteří si prošli boji na východě Ukrajiny. Někteří z nich dokonce přijeli na inkriminovaná místa s tím, že je budou bránit. Často se totiž jedná o pozice, které ukrajinská armáda obsadila za

Volodymyr Zelenskyy a jeho alter ego.

Foto: Wikimedia Commons/Administrativa prezidenta Ukrajiny

cenu nemalých ztrát, a proto nemají veteráni pro jejich opuštění příliš velké pochopení. Zároveň padají argumenty založené na příkladu z městečka Stanycja Luhan'ska, kde ke stažení došlo již v létě. Podle zástupců místní samosprávy zde skutečně nastala situace, kdy obyvatele „šedé zóny“ nemůže ochránit ani policie, protože její intervence by byla vnímána jako porušení minských dohod. Zároveň jednotky donbaských republik nedodržují svou část dohody. Cílem stažení vojsk bylo totiž v tomto případě i obnovení mostu přes řeku Severní Doněc, od kterého se neměli stáhnout jen Ukrajinci, ale i druhá strana, k čemuž však nedošlo. Není tedy divu, že podobné obavy panují i v případě dalších míst podél frontové linie.

Pokud jde o úspěch Zelenského strategie, velmi záleží na tom, jaké si klade cíle. Kompletní ukončení války si lze v tento moment bohužel představit jen těžko a rozhodně přitom nerozhodují činy ukrajinských představitelů. Trefně situaci charakterizoval bývalý prezident Kučma, podle kterého „mír na Ukrajině záleží na Bohu a na Putinovi“. Ostatně i Zelenskyy přiznal, že je chybou si myslet, že dojde k rychlé reintegraci Donbasu a Krymu vojenskou cestou.

Kromě toho je další klíčovou otázkou, co přesně bude Rusko od Ukrajinců požadovat. Pravidelně se objevují hlasy poukazující na to, že jednání v normandském formátu a Steinmeierova formule znamenají past, s jejíž pomocí chce pro sebe Rusko získat výhodné ústupky či zdiskreditovat Ukrajinu tím, že z ní udělá v očích mezinárodní veřejnosti toho, kdo nechce ustoupit a ukončit válku. Velmi problematické je v tomto směru i přiznání zvláštního statusu územím v Donbasu, která by tak mohla sloužit Moskvě jako nástroj vlivu na celou krajinskou politiku. Už jen zastavení bojů by určitě bylo velkým pokrokem a úspěchem prezidenta Zelenského. Z výše uvedených důvodů si ale musí dát Ukrajina značný pozor, na co přistoupí, a mít vyznačené jasné červené linie, které za žádnou cenu nepřekročí.

Michal Lebduška

Čeká Rakousko tyrkysovo-zelená premiéra?

Předseda rakouských lidovců Sebastian Kurz sebral odvalu a po vítězných volbách zahájil koaliční vyjednávání se Zelenými. Pokud se tyto strany domluví, půjde o jejich první společnou vládu na centrální úrovni v historii. Dohodě nasvědčují Kurzovy ambice hrát větší roli v celoevropské politice.

Ještě před pár měsíci vypadala rakouská politická scéna docela jinak. Vládní koalice lidovců (ÖVP) a Svobodných (FPÖ) pokračovala ve slušném tempu důležitých reforem. Snížila daně a zpřísnila azylovou i migrační politiku. Pro rok 2019 odsouhlasila přebytkový státní rozpočet. Některá další opatření, jako byly například reforma sociálních dávek nebo zavedení možnosti dvanáctihodinové pracovní doby, vyvolaly velkou vlnu nevole především u nejsilnější opoziční strany – sociální demokracie (SPÖ).

Reformní úsilí vlády doprovázely četné skandály spojené s FPÖ. Vrchol představovala v květnu zveřejněná nahrávka tehdejšího vicekancléře a předsedy Svobodných Heinze-Christiana Stracheho. V ní sliboval údajné neteři ruského oligarchy výměnou za ilegální financování strany přednostní přístup k veřejným zakázkám. Následně se koalice rozpadla a alpská republika vykročila směrem k předčasným volbám.

V nich koncem září s přehledem triumfovali lidovci v čele se Sebastianem Kurzem. Druhou sociální demokracii porazili o rekordních šestnáct procentních bodů. Proto mnohé překvapila reakce její předsedkyně Pamelý Rendi-Wagnerové, jež po historickém debaklu hovořila o správném směřování strany. Propadla také FPÖ, když ji dostihly vlastní skandály. Vedle již vzpomínané nahrávky vyšlo později rovněž najevo, že Strache měl z prostředků od daňových poplatníků pro soukromé účely k dispozici až deset tisíc eur měsíčně. Jeho nástupci v čele Svobodných, někdejšímu neúspěšnému prezidentskému kandidátovi Norbertu Hoferovi, pro změnu strana nechala ze státních peněz postavit bezpečnostní plot kolem jeho domu.

Opozice jako lék

Zcela odlišné pocity než sociální demokraté a Svobodní zažívaly menší politické strany. Dokázaly shodně dosáhnout historicky nejlepšího výsledku v parlamentních volbách. Zeleným velmi pomohlo, že letos považovala většina voličů za nejdůležitější téma ochranu životního prostředí a boj proti změnám klimatu. K vítězům patřili rovněž liberálové ze strany NEOS, kteří dlouhodobě bojují za transparentnější financování politických stran.

Bezprostředně po volbách pověřil spolkový prezident Alexander Van der Bellen předsedu lidovců Sebastiana Kurze sestavením vlády. Ten již dopředu avizoval jednání se všemi stranami zastoupenými v Národní radě formou sondážních rozhovorů. Z potencionálních čtyř partnerů velmi rychle zůstal jediný. Sociální demokraté a Svobodní přerušili jednání hned po prvním setkání. Obě strany po

volebním debaklu hledají cestu, jak získat zpět důvěru voličů. Opozici aktuálně pokládají za vhodnější platformu k načerpání sil než vládní angažmá. Liberálové absolvovali dvě kola. Nakonec se rozhodli setrvat v opozičních lavicích, což jim podle jejich názoru nebrání prosazovat některá

důležitá témata, jako jsou například reforma vzdělávací soustavy nebo snížení daní.

Kurzovi tak pro další fázi vyjednávání zbyly pouze Zelení. Mezi oběma stranami existují zásadní programové rozdíly. Proto lze očekávat dlouhá a komplikovaná jednání. Existují přinejmenším tři oblasti, kde bude velmi obtížné nalézt shodu. Pro lidovce představuje prioritu číslo jedna udržení pozitivního tempa ekonomického vývoje země. S tím bude těžké skloubit zelenou vizi ekologizaci daňového systému spočívající v jednoduchém pravidlu platby daní podle množství vyprodukovaného oxidu uhličitého.

Druhou Kurzovou prioritou je restriktivní azylová a migrační politika bližší spíše pojetí FPÖ. Naproti tomu Zelení patří mezi stoupence větší vstřícnosti vůči migrantům a cizincům. Také v sociální oblasti zamýšlí ÖVP pokračovat ve škrttech na vrub občanů cizí státní příslušnosti, zatímco Zelení chtějí výdaje v této oblasti navýšit. Jedním dechem je však nutné dodat, že spolupráce lidovců a Zelených může fungovat, jak ostatně ukazují aktuální příklady zemských vlád ve Vorarlbersku, Tyrolsku a Salcbursku.

Opakování historie?

Současná situace v Rakousku velmi nápadně připomíná události z období 2002–2003. Tehdy rovněž došlo k rozpadu vládní koalice složené z ÖVP a FPÖ a k předčasným volbám. Z nich vzešli značně posílení lidovci, zatímco Svobodní zmítaní vnitřní nejednotností utrpěli debakl. ÖVP zahájila rozhovory se Zelenými o vytvoření vládní koalice. Součástí vyjednávacího týmu Zelených byli kromě jiných dnešní prezident Alexander Van der Bellen nebo současný stranický předseda a potencionální vicekancléř Werner Kogler. Po několikátýdenním maratonu skončily rozhovory bezvýsledně. Poté přišel na řadu plán B, a sice obnovení vládní spolupráce ÖVP–FPÖ.

Podobný scénář nelze vyloučit ani nyní. Nicméně tým kolem Sebastiana Kurze chce vytvořit vládu, která by zůstala ve funkci po celé legislativní období pěti let. Z tohoto důvodu upřednostňuje spíše experiment se Zelenými než svazek s vnitřně nejednotnými a nevyzpytatelnými Svobodnými. Na případnou tyrkysovo-zelenou koalici by nahlíželo pozitivně i zahraničí a mohla by sloužit za vzor Německu. Sebastian Kurz by totiž chtěl být považován za politika, jehož význam a vliv zdaleka přesahuje hranice Rakouska.

Miroslav Šepták

Václav Klaus by se měl vrátit do školy

S Jarosławem Kaczyńským jsem v roce 1992 podepsal deklaraci, kde se psalo o odmítání nacionalismu a šovinismu v mezilidských vztazích a podpoře parlamentní demokracie a právního státu. To by si měl pan Kaczyński připomenout, jaké hodnoty tehdy vyznával, říká v rozhovoru pro *Demokratický střed* filosof, signatář Charty 77 a bývalý politik Daniel Kroupa.

■ Žijeme třicet let po listopadu 1989 stále ještě v demokracii, nebo se už blížíme k oligarchii? Narážím na obrovský střet zájmů premiéra Andreje Babiše, ale také na skupování médií různými miliardáři, pro něž se často jedná o jakousi pojistku pro jejich podnikání.

Oligarchové se prodrali k moci, systémem ale stále zůstává demokratický.

■ Kde vidíte příčinu této oligarchizace? Jde jen o dočasný výkyv?

Demokracie má tu výhodu i nevýhodu, že si lidé mohou zvolit toho, kdo se jim líbí. Občas si ale vyberou někoho, kdo ve skutečnosti neodpovídá jejich potřebám. A druhá věc: fungující demokracie musí spočívat v určitém vyvažování, kdy na jedné straně je politika a právo, na druhé straně ekonomika a na třetí straně kultura a etika. Tyto tři strany jsou relativně autonomní a vzájemně se podmiňují. Takže v případě, že se politika zvrhne, je zde ještě nezávislá ekonomika a nezávislý kulturní systém. V případě, že se snaží oligarchové ovládnout politiku, je zde ještě třetí složka, která jim v tom překáží. Malér nastává v okamžiku, kdy některá z těchto složek ztrácí svoji autonomii a je oslabena. To je tak trochu náš případ, kdy se oligarchům, kteří zbohatli na chybách ekonomické transformace, podařilo ovládnout velkou část politiky. Ale stále ještě ne celou. Díky tomu, že zde zůstává funkční právní systém, se jim nepovedlo zardousit prostor svobody ve zbývajících oblastech.

■ Co se týče polistopadové politické transformace, nenastala hned na jejím počátku nějaká zásadní chyba, kvůli které jsme se dostali do dnešní situace?

Ze zpětného pohledu lze za chybu označit to, že zde nebyly vytvořeny

rovné startovací podmínky. Domnívám se, že po sametové revoluci měly být všechny existující politické strany rozpuštěny. Měly začít znovu podle nového zákona, který by nepřipustil do hry ty, jejichž cílem bylo rozvrátit demokratický a právní stát, a vytvořit by férový systém financování politických subjektů. To se nepodařilo, a tak zůstali komunisté a další strany Národní fronty, které byly oproti jiným zvýhodněny.

Daniel Kroupa (*1949) je vysokoškolským učitelem, v současnosti přednáší na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně. Před listopadem 1989 působil v disentu, podepsal Chartu 77. Po sametové revoluci byl poslancem i senátorem. Patřil k zakládajícím členům Občanské demokratické aliance, které v letech 1998–2001 předsedal.

(Foto: Leona Kalvodová)

■ V souvislosti s oligarchy jste zmínil chyby při ekonomické transformaci. O co přesně šlo?

Myslím si, že v ekonomické oblasti jsme nezačali špatně. Nepodařilo se ale v dostatečné míře realizovat restituce právnických osob. Byly tak vytvořeny příznivé podmínky pro návrat nomenklaturních kádřů, kteří s využitím svých kontaktů do bankovního sektoru i do zahraničí ovládli významnou část ekonomiky.

■ Byl jste čelným představitelem Občanské demokratické aliance (ODA), jejíž kořeny spočívaly již v disentu. Předpokládám, že jste spolu s kolegy s převzetím státních podniků někdejšími komunisty nesouhlasili.

Od samého začátku jsme si uvědomovali nebezpečí návratu nomenklaturních kádřů. Měli jsme před očima, co se odehrávalo v Maďarsku, kde neproběhla férová privatizace. Komunističtí manažeři tam státní podniky rozkradli. To vytvořilo podmínky pro pozdější mohutnou přívalovou vlnu, která smetla levici a umožnila nástup nacionálněkonzervativních sil v čele s Viktorom Orbánem.

■ V září 1990 jste se podílel na vzniku Meziparlamentního klubu demokratické pravice, který zahrnoval i budoucí členy ODS, jež vznikla v roce 1991. Proč nakonec na pravici vedle sebe existovaly dvě občanské strany, ODS a ODA, a nikoliv jedna?

ODA vznikla 17. prosince 1989 a stala se součástí Občanského fóra. Po prvních svobodných volbách 1990 jsme v parlamentu zjistili, že jednak obsadili všechny klíčové pozice reformní komunisté, jednak že poslanci Občanského fóra i Veřejnosti proti násilí jsou při hlasování rozdělení. Část z nich měla blíž k bývalým stranám Národní fronty, což se týkalo i některých disidentů. To byl důvod, proč jsem se rozhodl založit Meziparlamentní klub demokratické pravice. Meziparlamentní proto, že se týkal Federálního shromáždění a České národní rady.

■ O co tento klub usiloval?

O udržení federace, odmítnutí nacionalistických hledisek na české i slovenské straně, rychlou privatizaci včetně té kuponové a spolupráci se státy NATO. Tehdy totiž ještě nebylo možné hovořit o vstupu do NATO, protože by se tím veřejnost poděsila. Dále jsme měli v programu restituce, tedy zákon o mimosoudních rehabilitacích, který by v maximální míře napravit křivdy spáchané komunisty.

tickým režimem. Co se týče nápravy jeho zločinů, prosadili jsme k tomu parlamentní deklaraci, jejímž autorem byl první předseda ODA Pavel Bratinka. Následovalo přijetí lustračního zákona, který jsme si vynutit. Vadi- lo nám, že lustrace probíhaly v režii toho, kdo se momentálně dostal ke svazkům Státní bezpečnosti, zachá- zení s nimi nepodléhalo solidním pra- vidlům. Přáli jsme si jejich zveřejnění, k čemuž ale došlo až o desetiletí poz- ději. Měli jsme také na mysli nutnost provést reformy nejenom v oblasti ekonomické, ale i ve školství nebo zdravotnictví. Přáli jsme si jiný penzij- ní systém. Nelíbilo se nám, že lidé, kte- ří vytvářeli komunistický režim, ať už jako členové Státní bezpečnosti, nebo ve vysokých stranických funkcích, měli nesrovnatelně vyšší důchody než ti, kteří v tomto režimu trpěli. Velkou část z tohoto programu si osvojila i Občanská demokratická strana, kte- rá se zrodila z pravé části Občanského fóra. Dodal bych k tomu jenom tolik, že ten, komu mnohé z těchto princi- pů vadily, byl sám předseda ODS Vác- lav Klaus. Samozřejmě k tomu patřila i proevropská orientace.

■ **Neuvažovali jste přesto, že by bylo lepší, kdyby vznikl jeden pravicový subjekt? Nebo jste od začátku věděli, že s Václavem Klausem v jedné straně být ne- chcete?**

Ve chvíli, kdy se připravovalo roz- dělení Občanského fóra a vznik Ob- čanské demokratické strany, se na ministerstvu financí scházela jakási přípravná skupina, k níž kromě Klause patřili Petr Havlík, Jan Stráský, Josef Zieleniec, Petr Čermák, Miroslav Ma- cek a já. Ve chvíli, kdy se rozběhla de- bata o programovém zaměření této strany, jsem ale shledal, že je neslu- čitelné s tím, o co usiluje Občanská demokratická aliance. Možná to pro vnějšího diváka nebylo příliš patrné, ale ODA vznikla z dlouhých filosofic- kých diskusí v předchozích dvaceti letech. Představovala naprosté no- vum v českém stranickém spektru. Nenavazovala výslovně na nic z prv- ní republiky. Teprve později někteří novináři hledali podobnosti mezi Občanskou demokratickou aliancí a národními demokraty. Ale přímá návaznost ani v tomto ohledu nebyla.

Základem našeho pojetí pravice ne- byla ekonomická oblast, ale oblast du- chovní. Naše představa o tržním sys- tému se totiž neopírala o marxismus s opačnými znaménky, ale vycházela z toho, že základem svobodné spo- lečnosti je lidská tvořivost, která závisí na kultuře, vzdělanosti a etice. Z toho vyrůstá podnikání. Trh existuje pouze v případě, že je spojen s určitými insti- tucemi, právními, etickými a dalšími. V tomto jsme se ostře neshodovali s vůdci ODS, kteří vycházeli z liberta- riánského pojetí sobeckého individua, jež nezávisle na etice jedná správně tehdy, když sleduje výlučně své vlast- ní zájmy. Takové vnímání člověka bylo pro nás naprosto nepřijatelné.

■ **Přesto jste s ministrem financí a pozdějším českým premiérem Václavem Klausem spolupra- covali.**

Václav Klaus byl náš dočasný spoje- nec v zápase s reformními komunisty, kteří usilovali o udržení socialismu a navázání na rok 1968. V čele státu jsme nechťeli Alexandra Dubčeka a děsili jsme se představy, že dalších dvacet let budou probíhat zápasy o zavedení normálního tržního hos- podářství. V tomto ohledu jsme byli s Václavem Klausem spojenci. V ostat- ních věcech nikoliv. My jsme chtěli do Evropské unie a do NATO, Václav Klaus vyškrtával z vládních materiálů vstup do NATO jako cíl. Jeho představa po- doby tržního hospodářství byla pro nás nepřijatelná, stejně jako Klausův postoj k občanské společnosti. Pro nás, kteří jsme se inspirovali spíše ekonomickými teoriemi Friedricha Augusta von Hayeka, byly takzvané zprostředkující struktury mezi státem a soukromým sektorem jednou z klí- čových součástí fungování svobodné společnosti.

■ **Nepřekvapil vás přesto pozdější Klausův vývoj? Když si například vezmeme, co říkal na začátku de- vadesátých let a jaké názory hlá- sá v zahraniční politice dnes.**

Ten vývoj podle mého mínění ne- nastal. Václav Klaus tyto názory zastá- val už počátkem devadesátých let, ale jako politický realista věděl, že s nimi nemůže na veřejnost. Ale přesto čas od času něco takového problesklo. V roce 1993 jsem s ním byl v televizní

debatě, ve které jsem se ho pokou- šel přimět, aby popřel, že je proti Ev- ropské unii a NATO. Řekl jsem něco ve smyslu, že mě velice mrzí, jak pan premiér zpochybňuje vstup do těch- to institucí. Václav Klaus neřekl, že to není pravda, ale obvinil mě, že ho napadám. Z dalších jeho kroků jasně vyplývalo, že pracuje spíše v zájmu Ruské federace než České republiky. Abych byl konkrétní, zmíním otázku energetické závislosti na Rusku, z níž jsme se snažili Českou republiku co nejvíce vymanit. Václav Klaus nejpr- ve zpochybňoval napojení na ropo- vod z Ingolstadtu. Potom vynakládal velkou energii, aby zabránil našemu napojení na norský plyn. Co hrozi- lo, kdyby uspěl, se ukázalo za vlády Mirka Topolánka v roce 2009, kdy Ru- sové zavřeli kohouty a přes Ukrajinu k nám netekl žádný plyn. Tehdy mohli Slováci od nás norský plyn přejímat. A my jsme byli v bezpečí. Takže ne- vidím žádný skutečný vývoj názorů Václava Klause. Pouze vidím, že si ve- řejnost jeho faktických postojů začala všímat.

■ **V jednom rozhovoru jste řekl, že vás Václav Klaus označil za nej- většího škůdce. O co se přesně jednalo?**

To bylo na sjezdu Občanské demo- kratické strany v roce 1994 v Karlo- vých Varech v hotelu Pupp, kde mě takto nazval ve svém připraveném projevu. Nakonec ho místopředseda této strany Josef Zieleniec přesvědčil, že se to nehodí, když jsem hostem je- jich sjezdu. Zároveň mi to ale prozra- dil (*smích*). Mě se to nijak nedotklo, naopak mě to pobavilo. Myslím si, že z hlediska toho, oč Václav Klaus usi- loval, měl nepochybně pravdu. Snažil jsem se proti tomu co nejdůrazněji vystupovat, ale nebyl jsem zdaleka sám. Už ve Federálním shromáždění se nám podařilo přesvědčit ostatní poslance a proti vůli ministra financí Klause jsme prosadili nezávislé po- stavení České národní banky. V jeho představách měla tato instituce pod- léhat ministerstvu financí. Představte si tu hrůzu, kterou by to způsobilo. Podařilo se nám do ústavy prosadit Ústavní soud, který si také nepřál. Ne- přál si ani dvoukomorový parlament, tedy Senát. Abych byl spravedlivý, Senát si nepřál ani Václav Havel.

■ Z jakého důvodu?

Václav Havel si zformoval svůj názor na ústavu už před revolucí v rámci disidentského Hnutí za občanskou svobodu, v jehož prohlášení *Demokracie pro všechny* byla nastíněna jakási představa ústavy, které se Václav Havel držel. Občanská demokratická aliance si uvědomovala, že pro Českou republiku je důležitý parlamentní systém. Aby ale nehrozilo, že se stát promění v parlamentní diktaturu, viděli jsme jako potřebné rozdělit zákonodárný sbor do dvou komor a každou z nich vybírat podle jiných volebních pravidel, Poslaneckou sněmovnu poměrným systémem, Senát většinovým. To se nám nakonec podařilo do ústavy prosadit.

■ Jak je existence odlišně voleného Senátu důležitá, si řada lidí uvědomila až poté, co po volbách v roce 2017 většinu v Poslanecké sněmovně získaly autoritářské strany. Zůstanu-li však u Václava Klause, ten nedávno zopakoval svůj názor, že demokracie je vládou většiny, zatímco liberální demokracie je vládou menšiny. Co byste mu na to řekl?

Aby se vrátil do školy a seznámil se základy politického myšlení. Pojem liberální demokracie není nijak nový. Užíval ho už Karel Čapek a užíval se i jako synonymum demokratického právního státu, tedy systému s omezenou politickou mocí. To „liberální“ rozhodně neznamená, že by se demokracie zmocnili liberálové, ale že je formována tak, aby chránila svobodu jednotlivce a práva menšin. Samozřejmě dnes je snadné volat, že práva menšin jsou na úkor práva většiny. K tomu je potřeba poznamenat, že většina se může stát diktátorskou většinou, a že je proto důležité, aby svou politickou vůli korigovala jednak zákonem, jednak ohledem na ostatní. Václav Klaus si stejně jako tehdejší levice přál takovou ústavu, která by umožnila vítězné většině celý systém předělat podle sebe. Ale právě proti tomu jsou ústavy koncipovány. To je princip liberální demokracie, aby se člověk nemusel po volbách obávat, že o všechno, co svou pilnou prací a spořivostí našetřil, ho jediným hlasováním připraví momentálně vládnoucí strana.

■ Dnes se často mluví o umírání demokracie. Souhlasíte s tím, že je tento systém správy věcí veřejných na ústupu?

Já se domnívám, že se jedná o propagandu, kterou vedou autoritářské strany zleva či zprava. Ve třicátých letech minulého století postupně sílily představy, že demokracie umírá, že se přežila, že je neefektivní. A že moderní systémy jsou pouze dva, a to fašistický a komunistický. Rád bych zdůraznil, že dnešní polarita se bohudíky neopírá o totalitní ideologie. Přesto má však svoje autoritářské rysy. Ať už ten nacionálně suverenistický nebo ten progresivně liberální pól nepředstavují žádné dlouhodobě udržitelné a efektivní varianty. Je třeba říci, že podle mého mínění se pravda nenachází ve středu mezi těmito systémy.

■ A kde se nachází?

Ta pravda je v základu, na kterém je celý liberálnědemokratický systém vybudován. To znamená důstojnost jednotlivé lidské osoby. Tyto autoritářské pokusy mají společné, že na člověka pohlížejí jako na pouhý exemplář nějakého národa nebo nějaké třídy, komunity a podobně. Naproti tomu liberální demokracie vychází z jedinečnosti lidské osoby.

■ Nedomníváte se, že problémy současné politiky nejen v postkomunistických zemích, ale i na Západě do určité míry vyplývají ze zmatení pojmů? Třeba když se lidé domnívají, že liberální demokracie znamená demokracii pouze pro liberály.

To zmatení pojmů je obrovské, protože provází i mnohé módní politické teorie, s nimiž se setkáváme v západním světě. A nemůžeme se tedy divit, že lidé ve středu a na východě Evropy mají z toho v hlavě také velký zmatek. Mnohým ideovým či ideologickým směrů nevyhovuje liberální demokracie především proto, že je založena na rovnoprávnosti, tedy na rovnosti před zákonem. Lidé, kteří sdílejí společný zákon, si navzájem své svobody váží a respektují ji. Tyto ideologie mnohdy vedené domněle vznešenými mravními ideály hovoří o tom, že klasický liberalismus nepostačuje a musí být nahrazen jinými principy. Takže v eko-

nomické oblasti nestačí, aby stát sledoval veřejný zájem, ale je potřeba prosadit přerozdělování hospodářského produktu čili redistribuci majetku. V oblasti etické se snaží různé skupiny využít státu k tomu, aby své preference prosadily formou zákona. Přitom se jedná o věci, které spadají do oblasti morální, do které stát zasahovat vůbec nemá.

■ Můžete uvést nějaký příklad?

Je třeba komické, že se požadavek na zavedení homosexuálního manželství vydává za jakýsi liberální pokus. Ve skutečnosti je to ale útok proti liberálnímu pojetí státu. Protože stát se do soukromých svazků nemá vůbec vměšovat. Výjimku tvoří ten svazek, který státu dodává nového občany. Podobné snahy vycházející z filosofických doktrín dvacátého století, podle kterých se lidské myšlení odehrává nikoliv mimo jazyk, ale přímo v jazyce. Proto se některé ideologie snaží napravovat lidské myšlení změnou jazyka a diktovat, jak se mají jiní vyjadřovat. Jde o velmi antiliberální přístup. Na druhé straně jsou to nacionalisté, kteří liberální demokracii nenávidí vlastně ze stejných důvodů jako progresivní liberálové. A to proto, že nezasahuje do mravní oblasti. Někteří lidé z křesťanského prostředí obrazejí oči k Rusku Vladimira Putina s tím, že uchovává křesťanské hodnoty, což je ale samozřejmě nesmysl. Protože tato země je mravně rozvrácena a uchovává spíše nenávislné předsudky než nějaké mravní hodnoty. Sleduje především své imperiální cíle.

■ V souvislosti s nedávným výběrem nového předsedy TOP 09 se občas mluvilo o střetu liberálního a konzervativního křídla, což mi trochu připomíná dřívější podobné střety v ODA. Mohou podle vás v jedné straně vedle sebe existovat liberální a konzervativní frakce?

Liberálně konzervativní může být strana v případě, že se nejedná synkretismus, ale o skutečně jednotnou politickou doktrínu, ve které jde o uchování institucí a principů svobody, tedy libertas. Pokud se v jedné straně snaží propojit progresivní liberálové a konzervativci, skončí to konflikty. Nevím, jak přesně sami

sebe liberálové a konzervativci v TOP 09 definují. Ale řekl bych, že některé prvky politiky této strany navazují na myšlenky ODA.

■ Které například?

Třeba důraz na proevropské postoje a spolupráci v rámci NATO v zahraniční politice. Dále pak vědomí, že politika nestojí mimo sféru dobra a zla. Vědomí, že mravní požadavky se nesmí prosazovat mocenskými prostředky. A konečně, že jde o uchování svobody nejenom v tržní oblasti, ale i v každodenním životě.

■ Je to tím, že jeden ze zakladatelů TOP 09 Karel Schwarzenberg byl v minulosti členem ODA?

Nejen on, ale i mnozí další dnešní představitelé TOP 09. Třeba Jiří Pospíšil je nejen odchovancem ODA, ale i mým bývalým studentem.

■ Jak byste stručně definoval konzervatismus? Protože dnes bývá za konzervativce považován leckdo.

Za konzervatismus se označují dvě zcela odlišné věci. Jednou z nich je směr, kterému jde o uchování určitých struktur, tradic a podobně. Druhou bych označil jako konzervatismus hodnot. A liberální konzervatismus na čele těchto hodnot staví princip svobody. A to nejenom svobody vnější, to znamená zachování společenských podmínek pro rozvoj a iniciativu jednotlivce. Jde také o mravní principy svobody. Apoštol Pavel v Listě Galaťanům říká: „Vy jste byli povoláni ke svobodě, bratři. Jen nemějte svobodu za příležitost k prosazování sebe, ale služte v lásce jedni druhým.“ To je nejvyšší mravní princip a je to propojení lásky a svobody, což je podle mého mínění v křesťanské teologii dodnes nedostatečně rozpracováno.

■ Jsou tato dvě pojetí slučitelná?

Konzervatismus svobody se s tím strukturálním snadno může dostat do nesmiřitelného konfliktu. Na přelomu let 1989 a 1990 byli největšími konzervativci komunisté, kteří chtěli uchovat struktury minulého režimu. Dnes se označují za konzervativce lidé, kteří se chytí některých tradic z devatenáctého století a snaží se na ně navazovat. Nic proti tomu, je to

jejich právo. Podobný rozkol, jak vidíme, je v pojmu liberalismus, kde na jedné straně jde o svobodu založenou na vládě zákona a rovnosti před zákonem. Zatímco na straně druhé je to liberalismus založený na osvobození a emancipaci různých skupin jakožto autonomních či suverénních. I tyto koncepce liberalismu se často dostávají do konfliktu.

■ V jednom komentáři jste mluvil o živém konzervatismu. Co si mám pod tím představit?

Živý konzervatismus je paradoxní v tom, že se inspiruje v minulosti, ale směřuje do budoucnosti. Je otevřený vůči novým výzvám. Koneckonců jeden ze slavných reprezentantů konzervatismu Edmund Burke si byl vědom nutnosti neustále reformovat politiku. Tento konzervatismus je otevřený reformám a neusiluje o konzervování nějakých zatuhlých, překonaných struktur. Uvědomuje si určitou hierarchii hodnot. Na rozdíl od autoritářských a totalitních ideologií nespátňuje jediný smysl existence v politice nebo v ekonomice, neboť všechno vztahuje ke skutečnému účelu. Tím je lidský život ve společenství založeném na vzájemnosti a rovnosti. Ale je to rovnost, kterou nelze nastolit diktátem, jak se o to pokoušejí progresivní liberálové, ale musejí se neustále vytvářet nové příležitosti a podmínky, v nichž se rovnost mezi lidmi formuje a potvrzuje.

■ Souhlasil byste s názorem vašeho někdejšího kolegy z disentu a dnešního europoslance Alexandra Vondry, že Viktor Orbán a Jarosław Kaczyński jsou normální konzervativci?

Já se domnívám, že Viktor Orbán i Jarosław Kaczyński jsou nenormální konzervativci. Protože když jsem se setkal s Viktorem Orbánem v roce 1990, tak to byl zapálený liberál směřující spíše k nějakému libertariánství. Když jsem potkal Jaroslawa Kaczyńského v roce 1992, tak jsme spolu podepsali jakousi deklaraci. Kdyby byl skutečně konzervativcem, tak na svých názorech trvá a nemění je podle toho, jak fouká politický vítr. Já jsem své názory od té doby nezměnil.

■ Čeho se ta deklarace týkala?

Týkala se spolupráce mezi Meziparlamentním klubem demokratické pravice a nově se formující stranou, která se nazývala Porozumienie Centrum. Psalo se tam o odmítání nacionalismu a šovinismu v mezilidských vztazích, o podpoře parlamentní demokracie a právního státu. To by si měl pan Kaczyński dnes připomenout, jaké hodnoty tehdy vyznával.

■ V lednu jste v rozhovoru pro Seznam Zprávy řekl, že doufáte, že demokratické opoziční strany čelící politickému bloku kolem Andreje Babiše a Miloše Zemana pokročí ve sjednocování. Letos se už to nepovede. Myslíte, že to zvládnou do voleb?

Jsem přesvědčen o tom, že demokratické strany mají šanci porazit zemanovsko-babišovský blok jedine v případě, že najdou určitou formu předvolební koalice. Ale jsem si zároveň vědom, že pokud by vznikla příliš brzy, tak by se do voleb stačila rozpadnout. Proto se nezlobím, pokud lidé ve vedení těchto stran postupují rozvázně. Pokud ovšem tyto subjekty nenajdou nějakou formu politické jednoty, tak hrozí, že to bude jejich konec. Protože řada lidí je připravena proti malým stranám vystoupit a upozorňovat veřejnost, že hlas pro ně se kvůli volebnímu systému de facto dělí a polovina z něho putuje nejsilnějšímu subjektu, tedy momentálně Andreji Babišovi.

■ Když říkáte, že by se takové spojení stačilo do voleb rozpadnout, nenarážel jste na situaci Čtyřkoalice, na niž se podílela i ODA, a která skončila poměrně neslavně?

Čtyřkoalice se nerozpadla. Rozbil ji předseda KDU-ČSL Cyril Svoboda, který chtěl být ministrem zahraničí v povolební koalici se sociálními demokraty, pro něž byla Čtyřkoalice nepřijatelná. Ve skutečnosti se koalice nerozpadají, ale vždycky je rozbi je někdo, komu se nehodí. A tady si myslím, že z osudu Čtyřkoalice by se měly dnešní malé demokratické parlamentní strany poučit a vytvořit daleko pevnější svazek, který ve volbách uspěje natolik, že bude moci sestavovat koaliční vládu.

Tomáš Fošum

Putování po polské volební mapě

Na první pohled se může zdát, že letošní parlamentní volby v Polsku suverénně vyhrála strana Právo a spravedlnost (PiS) Jarosława Kaczyńského, která překreslila veškeré myslitelné volební mapy země. Ve skutečnosti je ale situace mnohem složitější, protože hlasy proti PiS, z nichž dříve většinu sbírala Občanská platforma, se rozdrobily mezi několik opozičních uskupení. Když jejich výsledky sečteme dohromady, zjistíme, že se poměr sil zase až tak dramaticky nezměnil a odráží hluboké rozdělení polské společnosti. O tom ostatně svědčí i souběžně konané volby do Senátu, v nichž těsně vyhrála opozice. Poprvé od roku 1989 tak neovládá Sejm a Senát stejný politický tábor.

sledkem vítězného PiS (43,59 procenta) a druhé Občanské koalice (KO; 27,4 procenta), v jejímž rámci kandidovala Občanská platforma s několika menšími subjekty. Na třetím místě skončila levice sjednocená na kandidátce SDL (12,56 procenta) a na čtvrtém pak Polská strana lidová (8,55 procenta), která uzavřela před volbami překvapivé spojení s antisystémovým uskupením Kukiz'15 vedeným rockerem Pawłem Kukizem. Poslední parlamentní stra-

anou se stala krajně pravicová Konfederace Svoboda a nezávislost (6,81 procenta), která útočí na PiS zprava. Proč vlastně značný rozdíl mezi PiS a KO zkresluje politickou realitu? V celkovém součtu totiž získaly tři opoziční kandidátky (bez Konfederace) o 900 tisíc hlasů více než Právo a spravedlnost, ale vzhledem k volebnímu systému mají v Sejmu jen 213 poslanců z celkových 460, zatímco PiS drží s 235 křesly nadpoloviční většinu. Strana Jarosława Kaczyńského, která stejně jako v roce 2015 poskytla místa na své kandidátce i dvěma menším pravicovým subjektům, tak zůstává u vlády, v jejímž čele v listopadu znovu stanul premiér Mateusz Morawiecki.

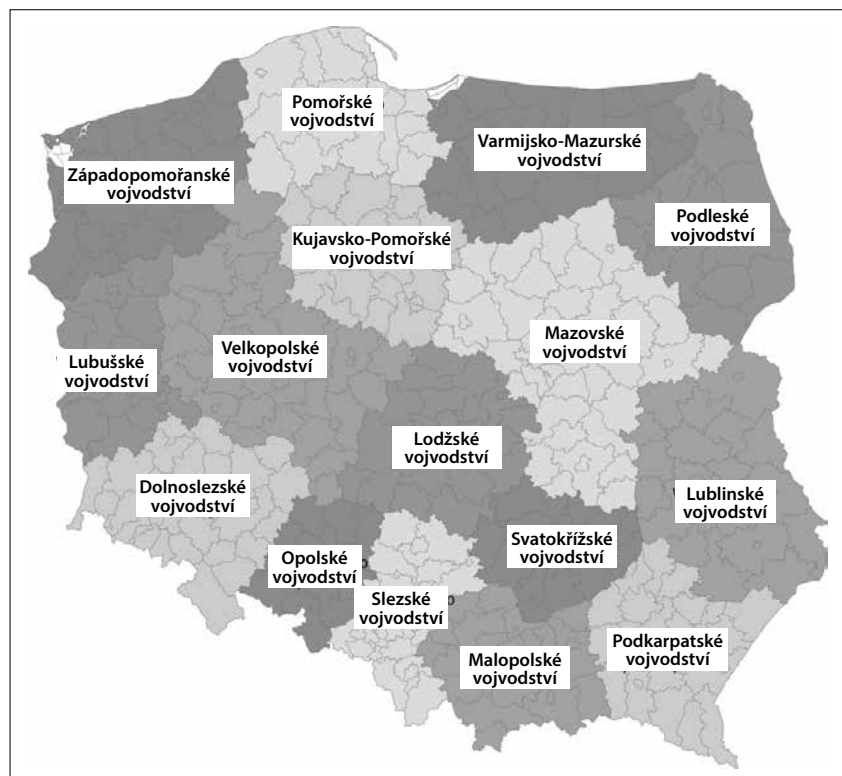
nou se stala krajně pravicová Konfederace Svoboda a nezávislost (6,81 procenta), která útočí na PiS zprava.

Proč vlastně značný rozdíl mezi PiS a KO zkresluje politickou realitu? V celkovém součtu totiž získaly tři opoziční kandidátky (bez Konfederace) o 900 tisíc hlasů více než Právo a spravedlnost, ale vzhledem k volebnímu systému mají v Sejmu jen 213 poslanců z celkových 460, zatímco PiS drží s 235 křesly nadpoloviční většinu. Strana Jarosława Kaczyńského, která stejně jako v roce 2015 poskytla místa na své kandidátce i dvěma menším pravicovým subjektům, tak zůstává u vlády, v jejímž čele v listopadu znovu stanul premiér Mateusz Morawiecki.

Trendy a výjimky

Pokud se podíváme na volební mapu Polska pouze z hlediska vítězné strany, tak na ní jasně dominuje PiS. Na úrovni šestnácti nejvyšších administrativních celků prohrálo jen v Pomořském vojvodství (Gdaňsk), které je tradiční baštou Občanské platformy. Nejlepší výsledek naopak zaznamenalo v Podkarpatském vojvodství na jihovýchodě země u hranic se Slovenskem a Ukrajinou, kde získalo rekordních 62,8 procenta hlasů. Levice nejvíce uspěla v Lubušském vojvodství u hranic s Německem (15,6 procenta). Lidovci (PSL) si tentokrát nejlépe vedli ve Varmijsko-Mazurském vojvodství (12,2 procenta) v oblasti velkých mazurských jezer. Dříve byli nejsilnější v Svatokřížském a Lublinském vojvodství na východě země.

Podobná dominance PiS panuje i na úrovni polských okresů. Strana Jarosława Kaczyńského navíc nově získala některé venkovské okresy na západě Polska. Občanská koalice zase naopak letos dokázala zvítězit v několika větších městech, jež dříve volila PiS. Ostrůvky, ve kterých vyhrála KO, jsou právě především velká města, mezi něž patří Varšava, Krakov, Lodž, Gdaňsk, Poznaň, Vratislav a Štětín. Pouze v případě Trojměstí (Gdaňsk, Sopot, Gdyně), Bydhoště, Poznaně a Štětína však Občanská koalice samostatně

Mapa Polska zohledňující hranice jednotlivých vojvodství.

Zdroj: Wikimedia Commons

ovládla i okolí měst. Kromě toho zvítězila už pouze kolem Jelení Hory u českých hranic, města Słubice u německé hranice a v okrese Hajnówka na východě země u hranic s Běloruskem, tedy v místě kde se rozkládá slavný Bělověžský prales. Tato „anomálie“ uprostřed regionu podporujícího PiS je způsobena tím, že zde žije silná běloruská a pravoslavná menšina, která tradičně hlasuje jinak než zbytek oblasti. Podobný efekt je patrný také například v obci Puńsk u hranic s Litvou, kde žije litevská menšina či v okolí Těšina obývaném evangelíky. Z vojvodských měst získalo Právo a spravedlnost nejvíce hlasů pouze v Řešově, Lublinu, Białystoku a Kielcích na východě země.

Na úrovni obcí je situace velmi podobná jako v okresech s tím, že zaujme pohled na Svatokřížské a Lublinské vojvodství, která jsou jediná, v nichž Občanská koalice nevyhrála nad PiS ani v jedné obci.

Opoziční aritmetika

Pokud ale spojíme výsledky tří opozičních stran dohromady, je obrázek zcela jiný a v zásadě odpovídá tradičním výsledkům voleb. Proti spojeným silám KO, levice a PSL vyhrálo PiS pouze v pěti vojvodstvích na východě země (Podlaské, Lublinské, Podkarpatské, Svatokřížské a Małopolské). Na úrovni okresů a obcí je pak ještě viditelná dominance PiS v Mazovském a Lodžském vojvodství, kde ale opozice dohání ztráty vysokými zisky v okolí Varšavy a Lodže. Kromě toho PiS výrazně proniká na venkov i v západnějších částech země, a to konkrétně v Dolním Slezsku (Vratislav) a Pomořském vojvodství a v částech Kujavsko-Pomořského (Bydhošť), Varmijsko-mazurského (Olsztyn), a Velkopolského vojvodství (Poznaň), ale i do méně urbanizovaných částí Slezska.

PiS sice zvítězilo ve výrazně větším počtu obcí než opozice (1623 versus 864), ale vzhledem k jejich velmi silné pozici ve městech, což prokázaly i loňské komunální volby, získaly opoziční subjekty v celkovém součtu více hlasů. Venkov ovládlo PiS s výsledkem přes 55 procent hlasů, zatímco ve městech nad 500 tisíc obyvatel zvítězila Občanská koalice s více než 40 procenty hlasů a PiS zde výrazně propadlo. Ve Varšavě získalo pouhých 28,26 procenta hlasů oproti 65,37 procenta spojené opozice. Podobně v hlavním městě deklarovala kandidátka KO na premiérku Małgorzata Kidawa-Błońska (329 755 hlasů) předsedu PiS Jarosława Kaczyńskiego (191 941). Velmi výrazné rozdíly mezi PiS a třemi opozičními stranami panují i v Krakově (33,22 procenta vs. 56,66 procenta), Lodži (30,82 procenta vs. 65,29 procenta), Gdaňsku (26,69 procenta vs. 66,25 procenta) či Vratislavi (28,92 procenta vs. 60,47 procenta).

Ztráty Práva a spravedlnosti ve městech ale nejsou zcela jen fenoménem těch největších sídel v západní části země. Zatímco v Podlaském vojvodství získalo celkově 52 procent hlasů, tak v jeho hlavním městě Białystoku to bylo už „jen“ 40,3 procenta, takže i zde opozice celkově vyhrála nad PiS o devět procentních bodů. Podobně se liší i výsledek Kaczyńskiego formace v Lublinském vojvodství a samotném Lublinu (57,1 procenta vs. 42,52 procenta) či v Podkarpatském vojvodství a Řešově (62,8 procenta vs. 42,96 procenta). Rozdíly jsou viditelné i v případě men-

ších měst. Jako příklad může posloužit padesátitisícové město Krosno v Podkarpatském vojvodství. Zatímco v okrese, který zahrnuje jeho venkovské zázemí, získalo PiS závratných 65,96 procenta hlasů, tak ve městě poklesl jeho zisk na 47,94 procenta a Občanská koalice s levicí v něm zaznamenaly dvojnásobný výsledek.

Vůbec největším sídlem, ve kterém dokázalo Právo a spravedlnost zvítězit nad Občanskou koalicí, je více než třisetitisícový Lublin (deváté největší město v Polsku) na východě země, kde ale stále v celkovém součtu převažuje opozice (48,27 procenta vs. 42,52 procenta). Pokud tedy opět spojíme opoziční síly dohromady, dokázalo PiS nad nimi vyhrát až teprve v dvousettisícové Radomi, která je čtrnáctým největším sídlem v zemi ležícím zhruba sto kilometrů na jih od Varšavy. Mimochodem, jedním ze zajímavých fenoménů letošních voleb je vzrůst podpory tradičně venkovských a agrárních lidovců ve městech.

Neúspěšní lídři

Na druhou stranu existují i místa, kde sice opozice v celkovém součtu uspěla, ale z hlediska počtu hlasů pro jednotlivé kandidáty spíše propadla, což odráží nízkou popularitu některých opozičních politiků. Nejviditelnějším příkladem byl lídr Občanské platformy Grzegorz Schetyna, který si na poslední chvíli rozmyslel kandidaturu na premiéra a vyzkoušel podobný tah, se kterým uspěl v roce 2015 Jarosław Kaczyński, jenž tehdy na premiérku nominoval Beatu Szydło a sám pak zůstal „řadovým“ poslancem. V případě Občanské koalice se jedničkou ve Varšavě a uchazečkou o premiérský post stala již zmíněná Małgorzata Kidawa-Błońska, zatímco Schetyna se stáhl do Vratislavi. V tamním volebním obvodu nakonec vyhrálo PiS a jeho kandidátka Mirosława Stachowiak-Różecka, která získala o 25 tisíc hlasů více než šéf Občanské platformy. Dokonce i v samotném městě, kde celkově vyhrála o osm procentních bodů Občanská koalice, získala kandidátka PiS o deset tisíc hlasů více, což staví Schetynu před blížícím se volebním sjezdem jeho strany do nezáviděníhodné pozice.

Podobná situace se odehrála i v opoziční baště Gdaňsku, kde kandidoval jako dvojka na kandidátce KO syn legendárního vůdce polské protikomunistické opozice a laureáta Nobelovy ceny za mír Lecha Wałęsy Jarosław. Ten sice získal z kandidátky Občanské koalice nejvíce hlasů (61 805), ale překvapivě ho při jejím celkovém vítězství nad PiS (41,31 procenta vs. 32,1 procenta) předběhla dvojka na kandidátce Práva a spravedlnosti Kacper Płażyński s 89 384 hlasy. Wałęsovi totiž odčerpal hlasy hlavně bratr zavražděného primátora Gdaňsku Pawła Adamowicze Piotr, který kandidoval z čtvrtého místa.

Bitva nekončí

Rozdělení země zhruba podél hranic bývalých pruských, ruských a rakouských záborů z 18. století či mezi město a venkov pochopitelně nejsou jedinými dělicími liniemi mezi polskými voliči. Poměrně drasticky se totiž liší i výsledky v jednotlivých věkových skupinách. Podle výzkumů exit poll sice PiS bylo první ve všech věkových kategoriích, ale zdaleka největší podporu mělo mezi nejstaršími voliči nad 60 let (přes 55 procent), zatímco

u voličů od 18 do 29 let to bylo jen přes 26 procent. Zajímavostí je, že na rozdíl od minulosti byla levice nejméně úspěšnější u nejmladší generace (17,7 procenta). Je to dáno tím, že se ke kandidátce postkomunistického Svazu demokratické levice (SLD) populárního mezi staršími voliči letos přidaly městské liberální strany Jaro (Wiosna) europoslance Roberta Biedroně a Společně (Razem). V nejmladší skupině má ale zároveň velkou podporu extremistická Konfederace, kterou volilo více než 20 procent mladých voličů. Občanská koalice pak nejvíce bodovala v kategorii 40–49 let.

Na první pohled drtivé vítězství PiS tedy není zdaleka tak jednoznačné, jak by se mohlo zdát, což je pro stranu Jarosława Kaczyńskiego vzhledem k blížícím se prezident-

ským volbám velkou výzvou. Pokud by v nich totiž uspěl opoziční kandidát, tak může právem veta vládě PiS velmi zkomplikovat život. K jeho přehlasování je totiž potřebná třípětinová většina poslanců, kterou Právo a spravedlnost nemá. V tomto ohledu jsou pro něj znepokojující výsledky voleb do Senátu, které se konaly souběžně s hlasováním do Sejmu. Opoziční strany totiž koordinovaly postup v jednomandátových obvodech, díky čemuž se jim povedlo získat v horní komoře parlamentu těsnou většinu. Bitva o vládu nad Polskem tak ještě zdaleka není u konce a „řadový“ poslanec Jarosław Kaczyński má daleko ke splnění svých snů o kompletní přestavbě politického systému země.

Michal Lebduška

Trojí sjednocení Polska

Polskou veřejnou debatu už nějaký čas do velké míry naplňují tvrzení o krajně rozdělené společnosti. Kdo tamní dění sleduje, určitě mnohokrát slyšel o dvou politických táborech, které – minimálně od leteckého neštěstí ve Smolensku, při němž kromě jiných zahynul i prezident Lech Kaczyński – dělí nepřekonatelný příkop. Říjnové parlamentní volby však ukázaly, že se polská veřejnost v některých ohledech sjednocuje.

Často se mluví o civilizačním rozdělení na bohaté Polsko A a chudší Polsko B. Po každých volbách se pak na internetu objevují mapy, podle kterých politické preference nadále zohledňují bývalé hranice mezi Pruskem, Rakouskem a Ruskem, jež si koncem 18. století tehdejší Polsko mezi sebe rozdělily.

Je přitom ovšem hodně nápadné, jak se stále mění práce s daty, jež dělají volebním geografům čím dál tím větší potíže. Před několika roky se stačilo podívat na to, která strana v daném vojvodství zvítězila, a teorie o přetrvávajícím vlivu záborů se zdála být potvrzena. Občanská platforma tradičně vyhrávala ve Varšavě a západních vojvodstvích, jejichž území před rokem 1918 většinou patřila k německému císařství. V ostatních vojvodstvích, která před rokem 1918 náležela k ruské, respektive k rakousko-uherské monarchii, vítězilo Právo a spravedlnost (PiS). Existovaly samozřejmě výjimky.

V posledních letech si už musejí volební geografové vypomáhat složitějšími postupy a různými kouzly (sčítání hlasů pro různé partaje, rozdělení území na menší prvky), čemuž také napomáhá současný boom datové žurnalistiky a nových nástrojů pro grafy, mapy a především infografiky. Zkrátka vliv trojího dělení Polska na dnešní politiku se pomocí více nebo méně sofistikovaného datového šamanismu dá dokázat vždy, nicméně podle mého názoru je stále menší.

Celostátní podpora a vysoká účast

Letošní volby mohou být naopak vnímány jako trojí politické sjednocení Polska. Na úrovni celých obvodů se totiž udrželo jen rozdělení město versus venkov. To se navíc projevilo jen v těch obvodech, kde je proporce počtu obyvatel značně vychýlená ve prospěch hlavního města na úkor obcí a maloměst, jež ho lemují. Občanská

koalice (KO), kterou tvořila Občanská platforma s několika menšími subjekty, zvítězila jen v obvodech Varšava (pouze město), Gdaňsk, Lodž, Poznaň a Štětín (viz článek *Putování po polské*

volební mapě na str. 21). U Gdaňsku lze samozřejmě ještě třeba brát v úvahu efekt bývalého lídra Občanské platformy Donalda Tuska, který z tohoto obvodu pochází, a také efekt populárního gdaňského exprimátora Pawła Adamowicze, jehož letošní brutální zavraždění během charitativní akce mnozí spojují s agresivní rétorikou strany Právo a spravedlnost. Terčem podobných útoků z vládního tábora se ostatně stala i Adamowiczova nástupkyně Aleksandra Dulkiewicz.

Příznačné je, že v případě Štětína, kde je podíl velkoměstských voličů nejmenší, byla převaha opoziční Občanské koalice nad PiS minimální – nečinila ani jeden procentní bod. Z toho vyplývá, že většinu Práva a spravedlnosti zajišťuje podpora občanů ze všech regionů, byť v různých proporcích. Strana Jarosława Kaczyńskiego též uspěla napříč různými kategoriemi voličů zohledňujícími věk, vzdělání či příjem. To bylo vidět již u předchozích voleb, ač to někteří včetně opozičních elit nechťeli vzít na vědomí. První polské politické sjednocení lze tedy shrnout tak, že se rozliční občané do značné míry shodli na spokojenosti s vládou Práva a spravedlnosti, jež díky tomu zůstává u moci.

Dalším aspektem, ve kterém Poláci souzněli, je vysoká volební účast. Ta letošní (61, 74 procenta) byla v dějinách polských svobodných parlamentních voleb počínaje rokem 1991 rekordní (hlasování v roce 1989 bylo svobodné jen částečně). V minulosti nízká účast u volebních urnách často odrážela jak zoufalství občanů, tak indolenci politiků je přesvědčit, že v Polsku platí „vláda lidu, skrz lid a pro lid“, jak v roce 1989 s odkazem na Abrahama Lincolna kázal v americkém Kongresu budoucí polský prezident Lech Wałęsa. Později jako příslušník nové politické elity často jednal v rozporu s tímto ideálem.

Objevují se pokusy vysvětlit letošní vysokou účast rozdělením polské společnosti a nebývalým vyhocením politického soupeření. Toto zdůvodnění je ale příliš zatížené dikcí používanou médií, jež nadbíhají buď jedné, nebo druhé straně. Relativně vysoká volební účast je spíše důsledkem předchozího hlasování z roku 2015, do kterého šlo Právo a spravedlnost s kampaní zaštitěnou heslem Dobrá změna. Tato kampaň působila velice důvěryhodně, jelikož se odvolávala na únavu z politiků, z nichž někteří zastávali nejvyšší posty osm let v kuse. Projevovaly se u nich občas příznaky odtržení od každodenní polské, hlavně venkovské reality. Důkaz přinesly mimo jiné nahrávky soukromých rozhovorů vládních politiků, které „unikly“ do médií. Změna, která po příchodu nové vlády opravdu nastala, se projevila nejen v médiích, ale i v reálných lidských životech. Lidé poznali, že jejich hlas může přispět k proměně země, a proto se k volbám chodit vyplatí.

Rostoucí volební účast a menší determinovanost volebních preferencí geografickou příslušností či sociálním postavením voličů vyžadují od politických stran a hnutí větší všestrannost při sestavování týmů a tvorbě programů zahrnujících čím dál tím větší část společenské reality. Tímto se subjekty na polské kdysi neuvěřitelně fragmentované scéně stále více konsolidují, a to jak slučováním (viz níže),

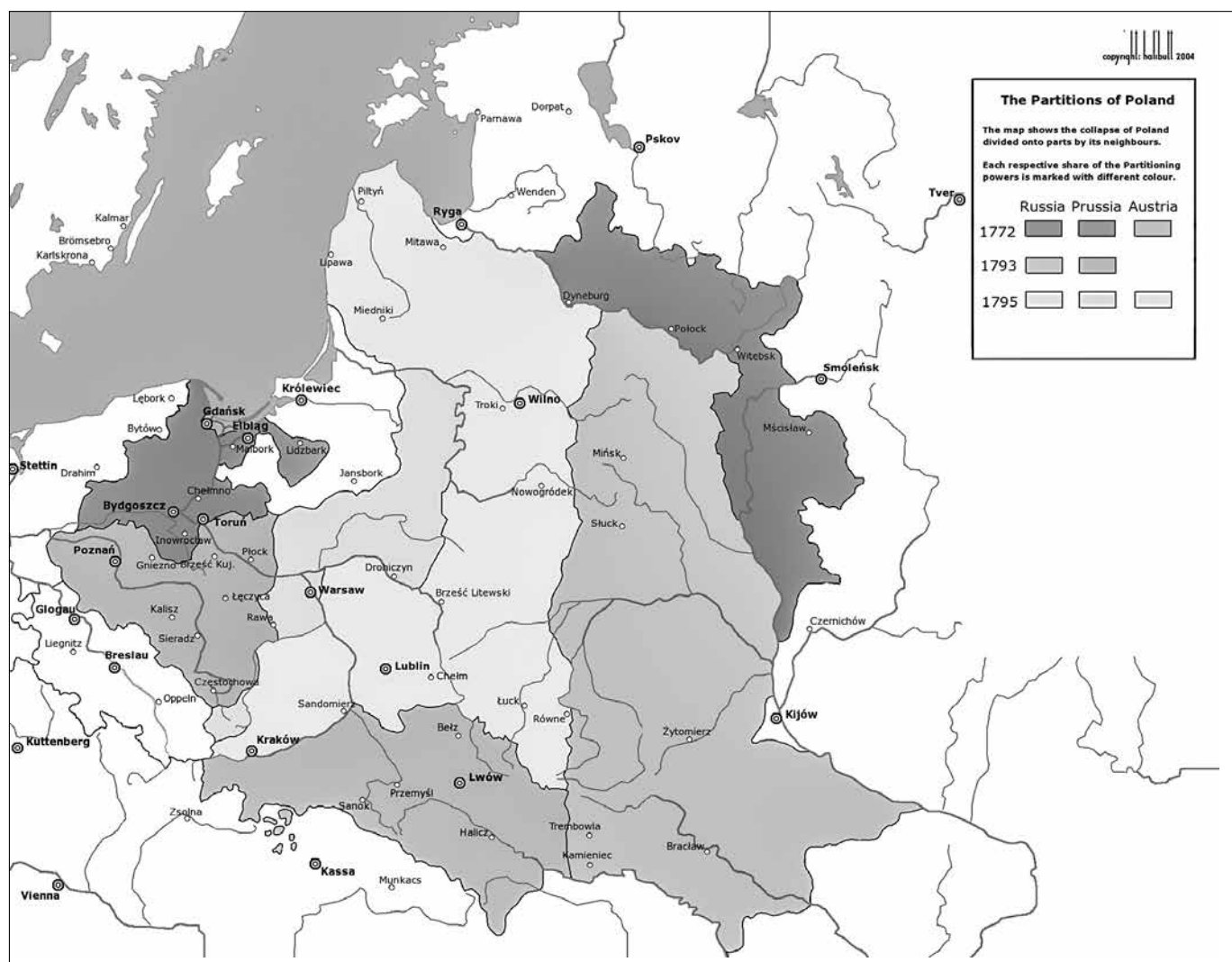
tak i uvnitř. Možná proto jinak až přehnaně eklektická a nevýrazná Občanská platforma, která viditelně uvízla v modelu, zjednodušeně řečeno, strany velkoměstských doktorů, právníků a učitelů, nemá proti PiS momentálně šanci na úspěch.

Formace Jarosława Kaczyńskiego totiž nyní představuje mnohem kompletnější nabídku přesahující její tradiční image strany stárnoucích venkovských pánbíčkářů, posměšně nazývaných mohérovými barety podle pokrývky hlavy oblíbené u některých žen. Aniž by přišla o podporu svého železného elektorátu, dokázala v porovnání s minulostí oslovit daleko více lidí napříč zemí, věkovými a příjmovými skupinami i profesemi. Tito voliči se navíc odlišují mírou svého konzervatismu, nelze je tedy z hlediska světového názoru házet do jednoho pytle.

Zdá se, že si stratégové PiS z dlouhých let v opozici vzali ponaučení. Strana, co se týče jejích hlavních tváří, prošla značnou generační obměnou (byť mocným předsedou samozřejmě zůstává Jarosław Kaczyński). Postarší pány odvolávající se na své morální kvality nahradili mladí technokraticky založení politikové. Ti se na rozdíl od svých protějšků z Občanské platformy měli v podání stranického

Takto si Polsko v 18. století dělily tehdejší mocnosti.

Zdroj: Wikimedia Commons

politického marketingu odlišovat morálním kreditem, vírou v silný stát a ochotou ke službě národu. Právo a spravedlnost navíc docenilo neúčinnější formy komunikace. Jednak se jeho politici vydali přímo za lidmi ve venkovských lokalitách, o které jinak televizní „mluvící hlavy“ nemají zájem, jednak mu schopní „píáristé“ zajistili vítězství v „bitvě o internet“. Také díky tomuto komplexnímu přístupu zůstává PiS u vlády.

Spojování stran

Třetím důkazem politického sjednocování nad historickými zákopy je charakter všech pěti uskupení, jejichž zástupci získali místo v poslaneckých lavicích. Každé z nich představuje ve skutečnosti koalici ne zcela monolitických organizací. Vítězná Právo a spravedlnost (235 křesel z celkových 460) zaštiťuje takzvanou Sjednocenou pravici, v jejímž rámci osmnáct křesel obsadila strana Dohoda (Porozumienie) vedená ministrem vědy a vysokého školství Jarosławem Gowinem, sedmnáct křesel pak připadlo formaci Solidární Polsko ministra spravedlnosti Zbigniewa Ziobra. Tím pádem PiS nemá bez svých koaličních partnerů v Sejmu většinu. Pro zajímavost: Gowin byl před lety ministrem spravedlnosti v kabinetu Občanské platformy. Ziobro zastával stejný post během první vlády PiS v letech 2005–2007, k jejímuž pádu svým solitérským chováním přispěl. Z Práva a spravedlnosti byl nakonec v roce 2011 vyloučen.

Druhou příčku v letošních volbách obsadila Občanská koalice, jejímž hlavním pilířem je Občanská platforma. Ta díky společné kandidátce dostala po dlouhé absenci do polského parlamentu mimo jiné zástupce Strany zelených. To je trochu paradox, neboť Platforma v době své vlády neudělala pro restrukturalizaci polského hornictví a energetiky prakticky nic, za což pomocí docela jadrných výrazů vládní kolegy kritizovala na výše zmíněných nahrávkách z hornického Slezska pocházející tehdejší vicepremiérka a pozdější eurokomisařka Elżbieta Bieńkowska.

Třetí Svaz demokratické levice (SLD) kandidoval de facto v trojkoalici se stranami Jaro (Wiosna) a Spolu (Razem). Navíc Jaro přivedlo na společnou listinu i několik vlivných politiků již skoro zaniklé Moderní strany (Nowoczesna), jež jinak figurovala v rámci Občanské koalice. Co se týče strany Spolu, připomeňme, že před čtyřmi lety se SLD

spolupracovat odmítla, což ve výsledku vedlo k tomu, že ani jedna z partají nepřekročila volební práh. Levice tak v minulém Sejmu absentovala.

Překvapivě dobrého výsledku dosáhla i instantní kooperativa s názvem Polská koalice, ve které se nejstarší a postupně s téměř každým spolupracující Polská strana lidová (PSL) spojila se zdánlivě nekompromisním antisystémovým rebellem Pawłem Kukizem a jeho chřadnoucí pidistranou Kukiz'15.

Ostatně bývalí reprezentanti Kukiz'15 v poslední době posílili jak PiS, tak i Konfederaci, která sama o sobě představuje podivné panoptikum silně pravicových politiků všech generací. Patří mezi ně mladí aktivisté s politickým původem v nacionalistických až fašizujících organizacích jako Všepolská mládež a Národní hnutí, libertariánsky ladění odchovanci někdejší Unie reálné politiky i veteráni nejradikálnějších antikomunistických frakcí z přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století, kteří se postupně pro většinu společnosti stali spíše symbolem polského politického bizáru. Řadí se mezi ně režisér Grzegorz Braun či zakladatel a dlouholetý předseda UPR Janusz Korwin-Mikke.

Suma sumárum, při zachování velkého názorového pluralismu a politické mobility můžeme v souvislosti s nedávnými volbami hovořit o výrazném vítězství kooperačního principu při sestavování kandidátek a formulování programu nad principem boje o přízeň voličů v rámci jednotlivých segmentů politického spektra i mezi nimi.

Mnohým mohou tyto teze o konsolidaci polského národa připadat přitažené za vlasy a brzy zjistíme, zda to nejsou pouze vlašťovky, které nedělají jaro. Nicméně dosavadní politický vývoj od roku 1989 je příběhem postupně rostoucí politické stability, kdy se na celkem rozumném čísle ustálil počet stran zastoupených v parlamentu a prodloužila se délka průměrného dožití vlád. Také ústava z roku 1997 obstála, a to i v podmínkách bezprecedentního šoku, kdy při leteckém neštěstí ve Smolensku zahynula řada klíčových ústavních činitelů. Zvládla i nátlak ze strany PiS, které ústavní zřízení státu sice například svými změnami v soudnictví stále ohrožuje, ale přes výraznou snahu ho zatím nedokázalo vážně narušit.

Wojciech Belch

Proč prima lidé volí PiS

Vedle stranických záškodnických válek v podobě odhalování afér a čekání na hospodářské klopýtnutí Práva a spravedlnosti (PiS) bude skutečnou zkouškou sil Kulturkampf – boj vedený idejemi a symboly. Na tomto poli se PiS jako definitivní vítěz nikdy cítit nebude.

Stejně jako snad každý z mého okruhu známých jsem se 13. října ve 21.00 i já lačně vrhl na první výsledky povolebních exit pollů. Má první reakce? Překvapení, že levice získala tak málo, že Polská lidová strana (PSL) obdržela tak mnoho, a zklamání, že se Konfederace vůbec dostala do Sejmu. Ale především jsem byl zklamaný, že se Občanská

koalice (KO) – byť její kampaň za moc nestála – nechala tak výrazně předběhnout Právem a spravedlností. Vezmeme-li v úvahu, že KO zahrnuje několik stran a desítky nestranických aktivistů,

je její porážka drtivá. Vítězství PiS se sice dalo předvídat, ale vždycky je hezké věřit, že ti, kdo jsou u moci, ucítí, jak jim jejich rivalové dýchají na záda.

Největší emoce ve mně však vyvolaly proslovy Jarosława Kaczyńskiego a Mateusza Morawieckiego (oba PiS), kteří shodně zdůrazňovali, že PiS vyhrálo těžký závod na

klikaté cestě do prudkého kopce v dešti kamení. Jinými slovy že vyhrálo za obtížných podmínek, kdy mu jeho političtí a ideoví oponenti neustále házeli klacky pod nohy.

Utrpení vítěze

Opravdu to PiS mělo až tak těžké? V posledním funkčním období vládla Kaczyńského strana společně s koaličními partnery v pohodlných podmínkách. Měla v rukou téměř vše: Sejm, Senát, prezidenta, většinu státních institucí, státní podniky, veřejnoprávní televizi, z níž udělala hlásnou troubu své propagandy v míře, jakou Polsko od roku 1989 nezažilo, a konečně přízeň největší nevládní organizace v Polsku, tedy katolické církve. To jí umožnilo produkovat zákony jako na běžícím pásu, často po nocích, volně demontovat prokuraturu a soudy, experimentovat se vzdělávacím systémem, „repolonizovat“ kulturní instituce a uskutečňovat libovolné sociální transfery v podobě programů se slovem „plus“ v názvu. Jedinou brzdu tohoto revolučního kalupu představovala Evropská unie, a to pouze v omezené míře.

Proč se tedy PiS neustále staví do role oběti? Kde se bere trpitelství absolutního vítěze? Je možné to automaticky připsat pravicové psychologické differentia specifica – přirozenému, romantickému genu obležené tvrze, který o sobě dává vědět také ve chvíli, kdy se tvrzí stává celé Polsko nebo – obsáhneme-li zrakem celý kontinent – nemalá část Evropy. Když nasloucháme lídrům PiS a vedoucím ideologům vládního tábora, můžeme někdy nabýt

Setkání Jarosława Kaczyńského (vlevo) s jeho maďarským spoluputníkem Viktorom Orbánem.

Foto: Wikimedia Commons/ Kancelaria Sejmu/Paweł Kula

dojmu, že dokonce i kdyby pravice získala veškerou moc, stále by se cítila pronásledovaná.

Tuto psychologickou interpretaci můžeme doplnit analýzou v duchu Realpolitik. Kaczyński s Morawieckým vědí, že v nastávajícím volebním období pro ně nebude tak snadné splnit další sociální sliby, a tak se předem pojišťují. Dokonce i když jde všechno hladce, je dobré mít při ruce nějakého nepřítele, na něhož bude možné svalit budoucí neúspěchy v případě (nehodící se škrtněte): hospodářského propadu, bolestného politického střetu se strukturami EU či náhlého skokového zvýšení počtu afér v lůně vlastního tábora. Když tomuto nepříteli přimyslíme ostřejší drápy a špičáky, posypeme vše sírou a protřepeme, vznikne nám Frankenstein, kterým můžeme strašit odrostlejší děti. Kaczyński a jeho suita už tento recept nejednou s úspěchem využili.

Kromě dvou výše uvedených vysvětlení tohoto pravicového fenoménu však existuje ještě třetí. V bojovně liberálnělevicové bublině se k němu obvykle obracíme jen neochotně. Vyžaduje totiž, abychom vzali vážně ideje (zdůrazňuji: ideje, nikoli ideologie), které jsou základem myšlení pravicových politiků, pravicové intelektuální elity a velké části pravicových voličů. V tomto třetím pojetí pravici neukládáme na pohovku u psychoterapeuta,

nehrajeme s ní o trůn na velké šachovnici, ale snažíme se rekonstruovat konstitutivní prvky jejího světonázoru; ne však proto (pozor, důležité!), abychom je racionálně analyzovali a podrobili chladné kritice, ale proto, abychom získali představu, co pro stoupence pravice představuje skutečné existenciální ohrožení a co nosič naděje. Díky tomu můžeme na pravicovou verzi politiky reagovat s větším porozuměním.

Tenká červená linie

V kontextu aktuálních politických bojů to možná zní abstraktně, stačí ale sestoupit o několik pater níž a podívat se na samotné voliče. Hned po oznámení výsledků se velká část mých známých vyjádřila značně nepřátelsky o lidech, kteří rozhodli o drtivém vítězství PiS. Volič vládnoucí strany je v jejich chápání buď psychotik, nebo naprostý hlupák, v nejlepším případě konformista, který se nechal koupit (v nejlepším proto, že takového voliče lze v budoucnosti nejsnáze přetáhnout na svou stranu). Část stoupenců PiS by se do těchto tří skupin jistě vešla. Já v nich však nenacházím část členů své rodiny, kteří Právo a spravedlnost již delší dobu pravidelně volí, ani poměrně rozsáhlou skupinu svých konzervativnějších známých – představitelů polské střední třídy, vzdělaných, slušně vydělávajících, v osobním kontaktu otevřených lidí, kteří jsou schopni dát mi v mnoha věcech za pravdu.

Proč tedy tito lidé, když jsou tak prima, volí PiS? Tenká červená linie, která mě od nich v mnoha situacích odděluje, není jejich hloupost ani konformismus, ale hluboká potřeba rámce, který by přehledně uspořádal tekutý svět modernity. V devadesáti devíti případech ze sta jim ho poskytuje katolicismus. Ne Ježíš Kristus, ne neposkvrněná Panna Maria, ne Duch svatý ani žádné metafyzické skoky po hlavě v Kierkegaardově stylu, ale katolicismus chápáný jako forma. Z této perspektivy jsou všechny doktrinární nedůslednosti polských stoupenců pravice bezvýznamné. Jedni mohou být nakloněni homosexuálním svazkům, protože mají v rodině gaye nebo lesbu, jiní rozvodům, protože se jim právě rozvedl syn, další třeba zavítají do kostela jen ve svátek a nechodí ke zpovědi, většina může schvalovat v současnosti platný kompromis v otázce interrupcí. Suma sumárum však všichni nechají pokřtít své děti, uzavrou církevní sňatek, svým blízkým uspořádají katolický pohřeb a hlasují pro PiS, které je ujišťuje, že uhájí – v doslovném i přeneseném smyslu – hranice.

Hranice je zde možná klíčové slovo. Počátkem devadesátých let o ní Ryszard Kapuściński psal v *Impériu* jako o čemsi negativním: „Hranice, to je stres, dokonce obava (mnohem vzácněji vysvobození).“ Hranice však může mít i pozitivní konotace. Bez hranice neexistuje domov, čtyři stěny, které nám poskytují komfort, pocit, že jsme u sebe, na místě, kde známe všechna pravidla. Je možné více či méně pootevřít dveře (nebo je dokonce otevřít dokořán), ale hranice domova nelze eliminovat, protože právě ony nám pomáhají rozpoznat, zda se v něm ještě nacházíme.

Mnoho konzervativních voličů PiS tedy cítí nebo ví, že navzdory čtyřem letům u kormidla a dalšímu volebnímu vítězství je ve hře něco víc; že všechny světové krize

radikalizují boj mezi těmi, kteří chtějí hranice posilovat, a těmi, kteří je chtějí bourat, a že tento boj ještě není rozhodnut. A ačkoli se zdá, že se rovnováha vychýlila směrem doprava, stále to neznámá, že se probudíme v pravicí nalinkovaném světě.

V tomto smyslu neodkazuje Morawieckým zmíněná strmá cesta jen na verbální útoky Občanské koalice. Odkazuje na celou liberálnělevicovou Evropu; rovněž, a možná především v jejím ideovém rozměru. Kaczyński nejen posiluje obavy značné části svého elektorátu, ale zároveň je tímto způsobem i vyjadřuje. Jsou skutečné a z určitého úhlu pohledu mají své základy.

Výzva pro liberály

Co z toho plyne? Že voliči PiS touží kromě sociálního zabezpečení také po bezpečí – excusez le mot – ontologickém, které jim žádné nezávislé soudy nezajistí. První touhu už PiS naplnilo, a pokud to hospodářská konjunktura dovolí, bude podporu pro svou vládu dále stavět na sociálních transferech. Těmi se však ohánějí všichni. Kdo si pečlivě přečetl volební programy stran, ví, že všechny rozdávaly štědré dávky a přídatky a slibovaly přístup ke všelijakým službám. Jedině Konfederace založila svou značku na turbokapitalismu.

Vedle stranických záškodnických válek v podobě odhalování afér a čekání na hospodářské klopýtnutí PiS bude tedy skutečnou zkouškou sil Kulturkampf – boj vedený idejemi a symboly. Na tomto poli se PiS jako definitivní vítěz nikdy cítit nebude, dokonce ani kdyby shráblo celý volební bank, takže dokud bude politicky silné, za každou cenu se bude snažit posílit i svůj obraz světa. Kdo ví, možná nás teď čekají ty nejagresivnější světonázorové spory od roku 1989, do nichž se zapojí nejen PiS a jím obsazené instituce, ale především katolická církev. Farewell, otevřená církev. Farewell, umírnění katolíci.

Pro liberály to představuje novou výzvu. Abychom si získali přízeň voličů PiS, kteří na prvním místě očekávají, že se jejich svět příliš nerozkolébá, bude potřeba víc než jízlivé komentáře na adresu pravicových politiků. Bude nutné voličům věrohodně doložit, že Kaczyńského slova z roku 2012 – „církev a její učení, nebo nihilismus“ – opakovaná mnohokrát také v poslední kampani a stranickém programu jsou falešné dilema. Vyžaduje to zaprvé vykročit za stokrát omleté fráze o hodnotě liberální demokracie a ponořit se do toho, co živlem liberálů tak úplně není: polské historie, polské tradice a polských kulturních kódů. Za druhé získat schopnost pohybovat se v pojmové síti protivníka. A konečně za třetí mít představivost, která sahá dál než do příštích voleb.

Někdo by mohl říct, že to není úkol pro politiky, ale pro obrýlené knihomoly. V podstatě to tak je. Nadstavba ne vždy určuje základnu, ale základna bez nadstavby nemůže existovat. Jedno je tedy jisté: nás liberály čekají roky plné práce.

Piotr Kezun

Publikováno 22. 10. 2019 v internetovém týdeníku *Kultura Liberalna*. Redakčně kráceno. Mezititulky jsou redakční.

Z polštiny přeložila Anna Plasová.

Čím dnes PiS doopravdy přitahuje voliče?

„Když tu nebude PiS, pozavírají nám kostely.“ Těmito slovy vysvětlila obyvatelka nevelké, stárnoucí a vylidňující se varmijské vesnice Bole-szyn novinářce deníku *Gazeta Olsztyńska*, proč podporuje Právo a spravedlnost (PiS). Přemýšlejí podobně i další, často dobře vzdělaní voliči PiS z větších měst?

To si zřejmě myslí Piotr Kieżun, který ve svém článku klade zajímavou a provokativně formulovanou otázku: *Proč prima lidé volí PiS?* „Prima“, tedy přátelští, vstřícní, sečtělí, v podstatě tolerantní k alternativním modelům života – stručně řečeno podobní samotnému Kieżunovi.

Někdejší bankéř Mateusz Morawiecki se stal po volbách v roce 2015 novou tváří PiS. Foto: Vlada.cz

Navzdory tvrzením čím dál radikalizovanějších stoupenců opozice nepředstavují voliči PiS homogenní skupinu zarytých nacionalistů, kteří v jedné zaťaté pěsti svírají růženec a v druhé balíček bankovek z vládní podpory. Přesto se takové „diagnózy“ ve veřejném prostoru vytrvale objevují. Hned v pondělí 14. října, tedy den po volbách, vyjádřil nově zvolený senátor Občanské koalice Wadim Tyszkiewicz lítost, že hlasy odevzdané pro PiS jsou anonymní, protože „každý, kdo hlasoval pro diktaturu proti svobodě a demokracii, každý, kdo se vědomě zaprodal za pár zlotých, by měl za nějakou dobu, až spadne závoj lží a až Kaczyński ukáže svou pravou tvář, pohlédnout do zrcadla“.

Nechme stranou fakt, že podobné analýzy jsou naprosto kontraproduktivní – volič, který byl právě označen za prodejného hlupáka, těžko přenesle svou přízeň na toho, kdo ho uráží. Důležitější je, že taková tvrzení příliš neodpovídají realitě.

Ostatně podobně jako ta, podle nichž Právo a spravedlnosti žádné finanční ani morální skandály – podrobně

propírané v médiích – neškodí, protože průměrní lidé, kteří se o politiku na denní bázi nezajímají, potřebují čas, aby si uvědomili rozsah přečinů, jichž se vláda dopouští.

Případ poslance Sławomira Neumanna, šefa parlamentního klubu Občanské koalice, ukazuje, že voliči dokáží zareagovat velmi rychle. Ačkoli byly takzvané Neumannovy nahrávky publikovány jen asi dva týdny před volbami, voliči si jich stačili všimnout a potrestali politika nejhorším výsledkem mezi všemi „jedničkami“ Občanské koalice v zemi.

A to navzdory tomu, že Neumann kandidoval v pomořském vojvodství, domovském regionu Občanské platformy (hlavní součást Občanské koalice – pozn. redakce) a jednom z pouhých dvou vojvodství, kde koalice s PiS vyhrála! Stručně řečeno teze, že o popularitě vládní strany rozhoduje nevědomost voličů, je přinejmenším sporná.

Hledání „svatého grálu“, onoho klíčového faktoru, který umožní pochopit tajemství rostoucích preferencí PiS (ve srovnání s rokem 2015), proto stále pokračuje. Kieżunovo vysvětlení je zajímavé už jen proto, že neredukuje všech osm milionů voličů této strany na chamtivce a hlupáky.

Potřeba bezpečí

„Tenká červená linie, která mě od nich (voličů PiS) v mnoha situacích odděluje, není jejich hloupost ani konformismus, ale hluboká potřeba rámce, který by přehledně uspořádal tekutý svět modernity,“ píše Kieżun. A dodává, že tento rámec poskytuje především katolicismus chápaný však nikoli jako hluboká pravda o světě, ale jako forma. „Z této perspektivy jsou všechny doktrinární nedůslednosti polských stoupenců pravice bezvýznamné. Jedni mohou být naklonění homosexuálním svazkům, protože mají v rodině gaye nebo lesbu, jiní rozvodům, protože se jim právě rozvedl syn, další třeba zavítají do kostela jen ve svátek a nechodí ke zpovědi, většina může schvalovat v současnosti platný kompromis v otázce interrupcí. Suma sumárum však všichni nechají pokřtít své děti, uzavřou církevní sňatek, svým blízkým uspořádají katolický pohřeb a hlasují pro PiS, které je ujišťuje, že uhájí – v doslovném i přeneseném smyslu – hranice.“

Není tedy důležité, míní Kieżun, co církev ústy svých představitelů říká, a není důležité, zda se my sami plně řídíme jejími doporučeními. Podstatné je, že církev a katolicismus jednoduše dále existují, protože jako takové reprezentují to, co je stálé, ve světě, v němž se všechno ostatní

rozplývá. Když se tak rychle mění rodinné modely (udiví dnes ještě někoho narození dítěte před svatbou?), role mužů a žen i každodenní zvyklosti; když se to, co se ještě včera pokládalo za věc soukromou a neutrální (například jíst maso nebo létat letadlem), dnes stává předmětem veřejné debaty – má církev v takovém světě poskytovat pocit, že v určitém smyslu zůstává všechno při starém.

A jelikož se PiS v očích mnoha voličů stalo jedinou stranou reprezentující zájmy církve, každý změnami znepokojený volič hází do urny lístek s kandidátem této strany bez ohledu na to, co je kandidát zač. Vítězí u něj totiž obava, že „když tu nebude PiS, pozavírají nám kostely“.

Kiežunova diagnóza má reálné základy. Jemnějším způsobem než zmíněná obyvatelka Boleszyna ji vyjádřil kandidát PiS na senátora Krzysztof Mazur. Ačkoli v rozhovoru se mnou pro týdeník *Kultura Liberalna* přiznal, že sdílí mnoho postojů a podporuje mnoho akcí levicových aktivistů (například pokud jde o boj se smogem nebo takzvanou divokou reprivatizací), nakonec se rozhodl jít do voleb na kandidátce PiS, a to z jednoho důvodu: „Protože v čím dál intenzivnější kulturní válce mám blíže k PiS.“ A dodal, že představitelé levice mají „jinou vizi člověka“.

Tedy řečeno s Kiežunovým textem: „volíči PiS touží kromě sociálního zabezpečení také po bezpečí – excusez le mot – ontologickém, které jim žádné nezávislé soudy nezajistí“. Z toho autor vyvozuje, že světonázorové spory se v nadcházejícím volebním období vyostří. Tím spíše, že v oblasti sociální politiky se tři největší politické strany výrazně sblížily.

Kiežunova perspektiva s jistotou umožňuje vysvětlit jedno – proč volíči PiS, zejména ti, kteří netěží ze sociálních transferů, tolerují pokrytectví nejvýznamnějších představitelů této strany. Vysvětluje to například, proč může Jarosław Kaczyński na stranickém sjezdu horovat pro tradiční rodinu, ačkoli jeho vlastní rodina je skrz naskrz progresivní. On sám je přece starý mládenec, jeho bratr si vzal o sedm let starší ženu, která porodila dceru v osmatřiceti letech, a jeho neteř má tři děti s různými muži a je potřetí vdaná.

To všechno je však bezvýznamné, protože důležité je, že Kaczyński říká, jaká je jediná platná norma bez ohledu na to, že různí lidé se od tohoto ideálu odchylují. Na rozdíl od liberála nikdy veřejně nevysloví, že rodina Marty Kaczyńskiej je stejně dobrá jako ta „tradiční“. Takový pohled na věc by totiž rozvrátil společenský řád, protože by zanikl ideál. A z toho mají volíči PiS velký strach, tvrdí Kiežun.

Poláci nepotřebují církev?

Tyto teze znějí velmi přesvědčivě, ale je také snadné najít argumenty, které je zpochybňují.

Za prvé nám nevysvětlují, proč se během čtyř uplynulých let podpora PiS měnila a několikrát se prudce propadla z důvodů, které s „kulturní válkou“ neměly nic společného. Nejlepší příklad je slavné hlasování ve věci prodloužení funkčního období Donalda Tuska na postu předsedy Evropské rady. Poté, co PiS v březnu 2017 v této věci utrhlo drtivou porážku, se preference strany výrazně propadly a v podstatě se srovnaly s preferencemi Občanské platformy (rozdíl se pohyboval na úrovni statistické

chyby). Pomocí Kiežunových tezí není možné tuto změnu vysvětlit.

Za druhé, potřeba „ontologického bezpečí“, kterou Kiežun popisuje, příliš neodpovídá reálným jevům v polské společnosti. Nejde jen o již roky zaznamenávaný pokles zájmu o nedělní mše, jichž se momentálně účastní pouze asi 30 procent Poláků, ale především o pokles důvěry v samotnou církev. V květnu 2019 odpovědělo v průzkumu celých 54 procent dotazovaných, že této instituci nedůvěřují. Opačný názor zastávalo 33 procent dotázaných (13 procent zvolilo odpověď „těžko říct“). Je samozřejmě možné říci, že to způsobil film *Jen to nikomu neříkej*, dokument o skrývání pedofilie v polské katolické církvi, který byl právě tehdy zveřejněn. Podobné – pro církev znepokojivé – výsledky však přinesl i průzkum provedený o několik měsíců později. V září 2019 na otázku „Důvěřujete, nebo nedůvěřujete polské katolické církvi v Polsku?“ pouze 20 procent dotázaných odpovědělo „rozhodně důvěřuji“, stejně tolik naopak církvi „rozhodně nedůvěřuje“. A ačkoli 25 procent dotazovaných odpovědělo „spíše důvěřuji“ a jen 15 procent „spíše nedůvěřuji“, těžko lze tvrdit, že církev je instituce, která v Polácích vzbuzuje všeobecné nadšení.

Samozřejmě je možné argumentovat, že oněch 45 procent rozhodně nebo spíše důvěřujících jsou volíči PiS, ale pak bychom museli předpokládat, že elektorát všech opozičních stran se skládá výhradně z lidí církvi nedůvěřujících nebo k církvi nepřátelských. Takový předpoklad je těžké akceptovat.

A konečně za třetí, objevují se signály, že volíči Práva a spravedlnosti jsou ve skutečnosti mnohem liberálnější, pokud jde o životní styl a morální otázky, než se všeobecně zdá. „PiS si nechal zpracovat výzkumy, z nichž vyplynulo – a říkám to na základě informací z dobrého zdroje uvnitř strany –, že jejich volíči jsou mnohem liberálnější, než se obecně soudí,“ řekl v rozhovoru pro týdeník *Kultura Liberalna* novinář Robert Mazurek. „Volíči PiS tuto stranu volí, ačkoli se domnívá, že svazky osob stejného pohlaví jsou v pořádku, že interrupce by v zásadě měly být povolené. Světonázorové otázky mu obecně nevadí.“ Podle Mazurky se to netýká jen okrajové vrstvy voličů, ale výrazné skupiny. V určitém smyslu potvrdil Mazurkova slova také profesor Waldemar Paruch, šéf vládního Centra pro strategické analýzy: „Rok od roku, zejména od doby, kdy se PiS ujalo vlády, se mezi volíči upevňuje přesvědčení, že vláda – jedno jaká – nemá zasahovat do domácího, rodinného ani každodenního života. Poláci nestojí o vládu, která se bude zabývat sférou soukromého života,“ prohlásil v červnu 2019 v rozhovoru pro týdeník *Sieci*.

Sám Paruch tvrdil, že takový postoj má za následek nechuť k opozičním stranám, které jsou vnímány jako nositelky morální revoluce. Z této perspektivy by mohl potvrdovat Kiežunovu tezi o potřebě rámce strukturujícího života Poláků. Na druhé straně však fakt, že lidé chtějí mít právo na svobodu v soukromém životě, představuje důkaz paradoxní (protože k ní dochází za vlády pravice) liberalizace postojů polských voličů. Ten, kdo chce, aby mu život linkovala nějaká instituce, nebude zároveň tvrdit, že politika by se měla držet stranou od soukromého života.

Nepochybuji o tom, že analýza Piotra Kieżuna je ve vztahu k nějaké části voličů PiS přiléhavá. Těžko však uznat, že – jak patrně tvrdí autor – je to differentia specifica valné části elektorátu této strany. Ovšem, souhlasím s tím, že PiS volí spousta „prima“ lidí. Tvzení, že to dělají proto, že jen Kaczyńského strana dává jejich životu smysl, mě však nepřesvědčilo.

Zdá se mi, že odpověď bude mnohem jednodušší. PiS nabídlo voličům komplexní a relativně konzistentní narativ o Polsku – jeho nejnovější historii (nebylo špatně, ale mohlo být mnohem lépe, kdyby elity nebyly zkorumpované); současnosti (vrácíme lidem, co jim náleží, a budujeme silný, solidární stát) i budoucnosti (doháníme

Německo, ale nechceme importovat morální revoluci). Tento narativ samozřejmě příliš konzistentní není a čtyři roky vlády PiS ukazují, kolik slibů v něm obsažených se nedaří realizovat. Ale pořád je to víc, než doposud nabídla Občanská koalice, která má pořád problém vysvětlit voličům, co je vlastně zač. Má-li PiS ztratit část voličů, musejí se od opozice dozvědět jedinou věc – v čem spočívá nabízená alternativa.

Łukasz Pawłowski

Publikováno 22. 10. 2019 v internetovém časopise *Kultura Liberalna*. Redakčně kráceno.

Z polštiny přeložila Anna Plasová.

Polský volební maraton pokračuje bitvou o prezidentský palác

Kampaň před jarními prezidentskými volbami v Polsku sice formálně ještě nezačala, politici rozehrají sérii volebních klání však neztrácejí rychlost ani na okamžik. Po komunálních volbách v říjnu 2018, eurovolbách v květnu letošního roku a parlamentních volbách o pouhých pět měsíců později přichází čas na neméně urputný boj o prezidentský palác. Jeho význam souvisí s novým rozložením sil v Sejmu a Senátu. To, zda získají nebo udrží post hlavy státu, bude mít zásadní vliv na další strategii hlavních politických hráčů.

Ačkoli se o nedávných volbách do Sejmu a Senátu shodně hovořilo jako o nejdůležitějších od roku 1989, jednoznačný výsledek, na který spoléhalo jak Právo a spravedlnost (PiS) Jarosława Kaczyńského, tak lídři opozičních uskupení, nakonec nepřinesly. Nejenže vládnoucí konzervativní populisté nenavýšili počet poslaneckých mandátů, ale ztratili také většinu v Senátu, který přešel do rukou ad hoc zformovaného spojení Občanské platformy (PO) s levicí a lidovci. Po relativně slabé kampani zaznamenala PO (kandidující společně s několika menšími subjekty pod hlavičkou Občanské koalice) jako hlavní opoziční strana horší výsledek, než se očekávalo, zatímco třetí parlamentní síla – sjednocená levice – teprve po volbách vykazuje v průzkumech růst preferencí úměrný svým ambicím.

Z těchto důvodů budou prezidentské volby přímým pokračováním probíhajícího sporu o elementární hodnoty a dlouhodobou vizi Polska. Polarizovaná polská společnost si je toho výrazně vědoma, což už potvrdila nejen vzájemná mobilizace na sociálních sítích, ale především vysoká volební účast.

Slábnoucí prezident

Případná prohra současné hlavy státu Andrzeje Dudy v boji o druhé funkční období by pro Jarosława Kaczyńského a jeho okolí byla mimořádně nebezpečná. Vedle toho, že prezident disponuje právem veta, na jehož přehlasování v Sejmu PiS momentálně nemá potřebnou třípětinovou většinu, by neúspěch svědčil o tom, že se rozmarný sociální elektorát odvrátil od svých dosavadních reprezen-

tantů. To by výrazně poškodilo obraz PiS a automaticky, bez ohledu na její kvalitu a vnitřní neshody, posílilo opozici.

Je téměř jisté, že Andrzej Duda bez problémů postoupí do druhého kola, v němž jeho protikandidáta podpoří široká fronta politických uskupení od pravého středu přes lidovce až po zelené. Dudova pozice však slábne. Pro jeho početný negativní elektorát je nepřijatelná prezidentova nerozhodnost, absolutní závislost na PiS či poněkud šaškovský styl výkonu funkce, který neodpovídá vážnosti úřadu. Ve srovnání s tím je i předchozí bezbarvý prezidentství Bronisława Komorowského vzorové. Andrzej Duda však může spoléhat na neobyčejně výkonný a dobře promazaný marketingový stroj PiS, v němž sehraje významnou roli také zpolitizovaná veřejnoprávní televize. V prezidentův prospěch objektivně hovoří jeho dřívější zkušenosti z Evropského parlamentu, prestižní doktorát z práv na Jagellonské univerzitě a osobní sympatie amerického prezidenta Donalda Trumpa. Je však otázka, zda to po letech mediálního boje vlády s opozičně laděnými elitami, které jsou vykreslovány jako vtělení protivlasteneckých a protikatolických sil, ještě dělá na voliče Práva a spravedlnosti nějaký dojem.

Chladná kalkulační

Velkým otazníkem zůstává strategie Občanské platformy. Největší opoziční strana opět projevuje pomalé reflexy, které jsou už přinejmenším několik let jejím poznávacím znamením, a na rozdíl od jiných uskupení ještě neohlásila, kdo bude jejím oficiálním kandidátem. Opět tak působí jako formace zcela nepřipravená dělat profesionální marketingové kroky. V daném případě roli sehrála i osobnost Donalda Tuska, někdejšího šéfa Platformy, který právě dokončil druhé funkční období na postu předsedy Evropské rady. Jeho případný návrat do vnitrostátní politiky by změnil poměry v Občanské platformě, protože by ji nutil někdejšího lídra podpořit bez ohledu na vnitrostranickou situaci.

Pravděpodobnou kandidátkou Občanské koalice na prezidentku je Małgorzata Kidawa-Błońska.

Foto: Wikimedia Commons/Platforma Obywatelska

Donald Tusk je totiž závodník světové úrovně a jeho úspěchy jsou zcela zjevné i pro jeho protivníky, jichž rozhodně není málo. Co do zkušeností se mu žádný kandidát z této části politického spektra nevyrovná. Tuskovy ambice se nepochybně ještě přihlásí o slovo, ale vytříbený politický instinkt bývalému premiérovi nakonec zavelel vyhnout se zbytečným střetům a možné porážce. Jeho finální rozhodnutí nekandidovat v jarních prezidentských volbách je proto podloženo chladnou kalkulací.

Vzhledem k tomu, že Tusk zůstává v evropské politice, se jako nejpravděpodobnější kandidát PO na prezidenta jeví Małgorzata Kidawa-Błońska, kterou v poslední kampani před parlamentními volbami určil za kandidátku na premiéra předseda strany Grzegorz Schetyna. Kidawa-Błońska v říjnu s náskokem vyhrála nad Jarosławem Kaczyńským ve Varšavě, bylo to však vítězství pouze symbolické. V celostátním měřítku není příliš známou osobností, a ačkoli sama ve svém obvodu zabodovala, byla tváří přece jen prohraných voleb. Při hodnocení její šance porazit Andrzeje Dudy je tedy třeba zvýšené opatrnosti. Polští voliči si totiž v přímé volbě prezidenta zvykli na určitou dynamiku, která by lídryni PO mohla scházet. Právě to bylo příčinou porážky nepříteli charismatického Bronisława Komorowského před pěti lety. A opozice si tuto volební katastrofu stále pamatuje.

Bez černého koně?

V této situaci nemůže udivit relativně čitelný plán levice, která se snaží maximálně využít svůj aktuální poten-

ciál. Právě tím se vysvětluje kontroverzní rozhodnutí lídra strany Jaro (Wiosna) Roberta Biedroně nekandidovat v parlamentních volbách. Biedroň se předtím pragmaticky zúčastnil eurovoleb, kde fungoval coby hlavní tahoun stranické kandidátky, a zároveň se soustředil na domácí politiku. Mandát europoslance si však oproti původním slibům zatím ponechal. V kampani před parlamentními volbami tak plnil pouze funkci šéfa štábu sjednocené levice. To naznačuje její strategii, která zřejmě sází právě na všeobecně známou tvář Roberta Biedroně a jeho přirozenou schopnost přitahovat k sobě mladé, menšinové a velkoměstské voliče, již jsou čím dál více znechuceni kvalitou dosavadní opozice.

Komentátoři upozorňují, že větší počet opozičních protikandidátů může oslabit pozici současného prezidenta již v prvním kole. Tím by se ještě více posílila možnost, že ho v druhém kole zástupce opozice porazí. Zvýšenou aktivitu polských opozičních kruhů potvrzuje fakt, že se do voleb přímo zapojí i Polská lidová strana (PSL). V jejím případě může volba padnout jedině na Władysława Kosiniaka-Kamysze, předsedu strany a už roky nejpopulárnějšího politika lidovců. Mediálně zdatný lídr, doktor medicíny a člen kabinetu premiéra Donalda Tuska v letech 2011 až 2015 je evidentní a adekvátní odpovědí na hlavní přednosti Andrzeje Dudy i Roberta Biedroně. Vzhledem ke svému vzdělání a bohatému životopisu není také zatížen image „hlasu venkova“, která je pro městský elektorát jen těžko přijatelná. Předchozí vládní angažmá ho však vystaví velmi ostrým útokům Práva a spravedlnosti, které se dostalo k moci mimo jiné i pomocí slibu vrátit věk odchodu do důchodu na úroveň před rokem 2013. K tomu skutečně došlo, když vláda Beaty Szydło zrušila příslušnou úpravu prosazenou kdysi právě Kosiniakem-Kamyszem, tehdejším ministrem práce a sociální politiky.

Předvolební puzzle neumožňuje jednoduše předpovědět výsledek. Těžko však můžeme očekávat, že se objeví černý kůň, který jako Zuzana Čaputová na Slovensku okouzlí voliče nebo poklidným stylem věčné kampaně ztlumí do ruda rozpálené emoce. Na takový vývoj událostí si budou polští voliči muset ještě počkat. Nejbližší měsíce přinesou místo toho zavilé spory, brutální útoky a další polarizaci společnosti. Jaký to všechno bude mít výsledek, se ukáže teprve na jaře.

Wojciech Hofmański

Z polštiny přeložila Anna Plasová.

Změní se maďarský Visegrád na polský?

Předchozí čtyři roky vlády polské strany Právo a spravedlnost přinesly pramálo její aktivity ve Visegrádské skupině, které se svým narativem dominovalo Maďarsko. Přesto polské postoje přispěly k nabobtnání rozkolu mezi západem a východem v EU. Je to ale právě Varšava, která může přijít s pragmatičtější agendou pro visegrádskou čtyřku, a dostat ji tak ze slepé uličky migračních otázek. Vzhledem k tomu, že po říjnových parlamentních volbách zůstává u moci Právo a spravedlnost, lze ovšem v polské středoevropské politice očekávat spíše kontinuitu.

Visegrádská skupina (V4) má dnes v Evropské unii nálepkou nesolidárního toxického uskupení, které nedokáže nabízet v krizových situacích společná evropská řešení. Může za to především její postoj vůči uprchlické krizi v roce 2015.

K posílení negativní image visegrádské čtyřky pak následně přispěla i eskalace problémů s dodržováním zásad právního státu v Polsku, které v tomto ohledu navázalo na Maďarsko.

Na rozdíl od potíží s nezávislostí justice, které představitelé Visegrádské skupiny buď přímo odmítají, nebo alespoň bagatelizují, se reakce na uprchlickou krizi stala úhelným kamenem V4 nejen pro vnější pozorovatele, ale i pro české, maďarské, polské a slovenské politiky. Odmítání relokačních kvót pro žadatele o azyl pak řada zástupců V4 vnímá jako její největší úspěch na unijním politickém kolbišti. Spor se zeměmi ochotnými uprchlíky přijmout se však v rámci EU vystupňoval a přerostl do širšího rozkolu mezi západní a východní částí EU, kdy se Visegrádská skupina pasovala do pozice mluvčích východu. Tato přetrvávající roztržka má sice politickou povahu, ale její obsah je zejména kulturní.

Polsko hrálo v procesu přetváření image Visegrádské skupiny podstatnou, nicméně nikoli klíčovou úlohu. Končící koaliční vláda Občanské platformy a Polské lidové strany s dočasným rozdělováním uprchlíků souhlasila. Ačkoli k rozhodujícímu hlasování na unijním poli v září 2015 došlo jen několik týdnů před polskými parlamentními volbami, nestalo se z migrace jejich hlavní téma. Vláda strany Právo a spravedlnost (PiS) sice následně polský postoj změnila a zastavila i dočasné přijímání běženců, z migrace se však nad Vislou nestala ústřední domácí ani zahraničněpolitická otázka.

V tomto se polská realita lišila od situace v Česku, Maďarsku nebo na Slovensku, kde se strašení uprchlíky

stalo hlasitým mainstreamem a dominantním kánonem předvolebních kampaní. Je ale třeba doplnit, že migrační problematiku v Polsku zastínilo jiné důležité téma, a sice ohrožení právního státu.

Hodnoty a zájmy

Polsko ovšem sehrálo nezanedbatelnou roli při větvení výše uvedeného rozkolu mezi západem a východem EU do kulturní roviny. Podle ideologie Práva a spravedlnosti jsou západoevropské společnosti zcela odlišné od té polské, či širěji od společností

Jako by měl Viktor Orbán (zcela vlevo) mezi visegrádskými premiéry hlavní slovo. Naslouchají Andrej Babiš, Mateusz Morawiecki (zády) a Peter Pellegrini.

Foto: Vlada.cz

středoevropských. Západoevropané jsou z tohoto hlediska posedlí multikulturalismem, sekularismem, právy žen a LGBT osob a glorifikací minorit, zatímco Poláci, případně „Visegráďané“ dbají na konzervativní hodnoty. Země západní Evropy pak dle PiS usilují o rozšíření „své ideologie“ v celé EU, k čemuž využívají unijní instituce. Visegrádská skupina je pak v očích Práva a spravedlnosti jednou z hráček proti tomuto „levicovému útlaku“ a „sociálnímu inženýrství“. Vnímání V4 jako entity ochraňující primárně naše hodnoty, nikoli jen zájmy (například v otázce přijímání

uprchlíků), má silný ohlas zejména v Polsku a v Maďarsku a rozšiřuje se do dalších zemí.

Přes tento solidní ideologický základ však nelze říci, že by se polská vláda pod vedením Beaty Szydło vrhla po svém nástupu na visegrádskou spolupráci a učinila z ní prioritu své středoevropské politiky. Polsko bližší spolupráci mezi kvartetem zemí vždy podporovalo a PiS do ní vneslo jen jiné tóny. Od roku 2015 se navíc visegrádský formát mohl zdát viditelnější nejen díky nárůstu svého významu během uprchlické krize, ale i vzhledem ke skutečnosti, že se polská vláda nemohla pochlubit skvělými vztahy s řadou jiných tradičních partnerů. Visegrádský rozměr polské zahraniční politiky ovšem postrádal výsledky. Od července 2016 do června 2017 Polsko V4 předsedalo. Nevynikalo však zásadními novými iniciativami nebo přemírou aktivity, kterou následně předvedlo megalomanské maďarské předsednictví.

Nelze však říci, že by Polsko nemělo o středoevropský prostor zájem. Vnímalo ho ale vždy širěji než jako pouze Visegrádskou skupinu. Toto velkorysejší uchopení regionu se odzrcadilo ve vzniku Iniciativy tří moří nebo ve spuštění spolupráce zemí východního křídla NATO – takzvané Bukurešťské devítky. Založení a rozvoj daných formátů si vyžádaly značnou diplomatickou aktivitu a pro polského prezidenta Andrzeje Dudu i premiéra Mateusze Morawieckého, který v čele vlády vystřídal Beatu Szydło, se jedná o jedny z vlajkových projektů v oblasti zahraniční politiky. Zároveň nejde o reaktivní činnosti, které polské zahraniční politice v posledních letech dominovaly a vyčerpávaly ji jako například spor s Evropskou komisí kvůli zhoršení kvality právního státu nebo roztržka s Izraelem kvůli polské novele zákona, která mimo jiné sankcionovala vinění Poláků ze zločinů na židovském obyvatelstvu během druhé světové války.

Ve Visegrádské skupině jednoznačně převzalo iniciativu Maďarsko, které nejdříve u Polska a po volbách v roce 2017 i u čelných představitelů České republiky nabylo značné důvěry v to, že ví, kam má středoevropský prostor směřovat a jak se v rámci EU prosazovat. Domácí politická dominance premiéra Viktora Orbána a jím chytře rozehra-

ná partie s evropskými institucemi hrály v této fascinaci Budapešti zásadní roli.

Polská naděje pro V4

Říjnové parlamentní volby nepřinesly velké změny na politické scéně nad Vislou, a kontinuita tak bude převládat i v polské středoevropské politice. Uvnitř Visegrádské skupiny bude Polsko udržovat status quo a zároveň usilovat o rozvoj Iniciativy tří moří i bukurešťského formátu. Pro další vývoj V4 a roli, kterou by v něm mohla Varšava sehrát, jsou ale důležité vnější okolnosti. Nezdá se, že by nová Evropská komise Ursuly von der Leyenové chtěla znovu navrhnout povinné přerozdělování žadatelů o azyl. Toto třaskavé téma tak z nejvyšší unijní agendy spíše vymizí. Stejně tak Evropská komise těžko dále posune řízení vůči Polsku ohledně narušení právního státu. Věc mají nyní na stole členské státy, které se podle všech náznaků příliš nemají k tomu, aby Polsko soudily.

Na druhou stranu musí členské státy v příštím roce přijmout víceletý finanční rámec EU nebo rozhodnout o způsobu přechodu k uhlíkové neutralitě a zejména o rozdělení nákladů tohoto procesu mezi všechny zúčastněné. Právě tato dvě témata budou pro Varšavu v příštích měsících v unijní politice klíčová. Vyčlenění samostatného ministerstva pro klimatické otázky a oddělení evropských záležitostí od Ministerstva zahraničních věcí ve druhé vládě Mateusze Morawieckého naznačují, že i v domácí politické debatě jim bude věnována patřičná pozornost. Zbývající země V4 pak pro tato témata představují přirozeného partnera. Na obou klíčových otázkách navíc musí panovat shoda v celé EU a pro prosazení svých zájmů potřebují Polsko i celá visegrádská čtyřka najít účinnější strategii, než byl hysterický odpor vůči přerozdělování běženců. Pokud se to Polsku podaří a sebere Maďarsku část iniciativy, bude to dobře nejen pro něj, ale pro celou Visegrádskou skupinu. A nikdo jiný než Varšava dnes není schopný Visegrád „odmaďarštit“.

Vít Dostál

Středoevropské dostihy: kdo je na tom hůře?

Česko a Polsko spojují mimo jiné jazyková blízkost a komunistická minulost. Po roce 1989 se obě země začaly hlásit k demokracii a právnímu státu. Po třiceti letech se zdá, že z této cesty sešly. Zatímco Polsku to bývá celkem hlasitě vytýkáno, a ocitá se tak často v jednom pytli s Maďarskem, Česko zůstává nezaslouženě poněkud stranou.

Předseda českého Ústavního soudu Pavel Rychetský při příležitosti třicátého výročí pádu komunismu prohlásil, že Maďarsko ani Polsko už nelze označit za demokratický právní stát. Tamní političtí vůdci Viktor Orbán a Jarosław Kaczyński se prý otevřeně hlásí k neliberální demokracii,

takže podle Rychetského není divu, že první atak nasměrovali na nezávislou justici a ústavní tribunál. Podobné hlasy zaznívají nejen v české debatě poměrně často. A mají pravdu. Fakta jsou jasná a k útokům na nezávislou justici v obou zemích v posledních letech došlo. V této souvislosti se

však na mysl derou dvě otázky. Jednak zda srovnání Polska s Maďarskem zcela sedí, jednak zda si zrovna občané České republiky mohou na rozdíl třeba od Poláků s úlevou vydechnout, že žijí v demokratickém právním státě. Odpověď je v obou případech záporná.

Premiéři Andrej Babiš a Mateusz Morawiecki po společném zasedání české a polské vlády. Foto: Vlada.cz

Po prohraných volbách v roce 2011 prohlásil předseda strany Právo a spravedlnost (PiS) Jarosław Kaczyński, že přijde den, kdy bude ve Varšavě Budapešť. Narážel na úspěch svého spojence Viktora Orbána, jehož Fidesz získal v maďarském parlamentu ústavní většinu. Tu si drží dodnes a díky tomu se mu povedlo změnit zemi k obrazu svému více, než je z hlediska liberální demokracie zdrávo. Přizpůsobil svým potřebám volební systém a dostal pod kontrolu nejen veřejnoprávní televizi a rozhlas, ale prostřednictvím spřízněných oligarchů i většinu důležitých soukromých médií. Některé orbánovské postupy při snaze zpacifikovat justici – například snížení věku odchodu soudců do důchodu nebo navýšení počtu členů klíčových tribunálů – napodobilo PiS poté, co se na podzim 2015 dostalo k moci.

V tomto smyslu se Varšava opravdu proměnila v Budapešť. Navíc v některých ohledech žák předčil učitele. PiS totiž učinilo rozsáhlé změny v oblasti soudnictví bez toho, že by mělo na rozdíl od Fideszu v parlamentu ústavní většinu. Vrcholem byl okamžik, kdy polská vláda odmítla zveřejnit rozhodnutí Ústavního soudu, což byla její povinnost, a tvářila se, že verdikt neplatí, protože nebyl zveřejněn. Kaczyńského strana podobně jako Fidesz převzala veřejnoprávní média a učinila z nich svou propagandistickou troubu.

Varšava, nikoliv Budapešť

Na druhou stranu ovšem situace nad Vislou není tak zlá jako v Maďarsku. Polské demokratické opoziční strany

jsou v daleko lepší kondici než ty maďarské. Dohromady získaly v nedávných volbách do Sejmu téměř o milion hlasů více než PiS a jen kvůli volebnímu systému, který podobně jako ten český zvýhodňuje větší subjekty, nemají více mandátů. K tomu opozice ovládla v souběžném hlasování Senát a má nemalou šanci zvítězit i v jarních prezidentských volbách. Pokud by Právo a spravedlnost ztratilo prezidentský palác, proměna Varšavy v Budapešť by se přinejmenším zbrzdila.

Polsko se navíc od Maďarska, ale i od Česka liší větší silou nezávislých soukromých médií. Kaczyńského strana jim sice hrozí „repolonizací“, ale i vzhledem k blížícím se prezidentským vol-

bám asi nebude mít k radikálnímu útoku na soukromé vlastnictví a svobodu slova v dohledné době odvahu. Už tak má v Evropské unii dost problémů kvůli svým změnám v justici. Roli zde hraje i faktor zahraničních majitelů některých médií, když například vlivná opozičně laděná televize TVN patří americkému investorovi. Jelikož PiS považuje Spojené státy za svého klíčového spojence, netroufne si na „jejich“ majetek sáhnout.

Na české mediální scéně je situace, alespoň co se soukromé sféry týče, horší než v Polsku. Velká vydavatelství si po postupném odchodu zahraničních vlastníků, jimž šlo primárně o zisk a do obsahu svých titulů v podstatě nezasahovali, rozebrali tuzemští miliardáři. Jako první si média koupil Zdeněk Bakala, ale klíčovým hráčem, jenž rozpoutal oligarchizaci českých médií, byl dnešní premiér za hnutí ANO a donedávna druhý nejbohatší člověk v zemi Andrej Babiš. Ten si před volbami v roce 2013 pořídil jedno z nejdůležitějších vydavatelství. Vystrašil tím další vlivné podnikatelské skupiny, které se rychle začaly poohlížet po nějakém silném mediálním domu. Spolumajitel česko-slovenské skupiny Penta Marek Dospiva vlastnictví médií přirovnal k atomovému kufříku, jenž majiteli slouží k tomu, aby jej nemohl někdo „iracionálně napadnout“. Dospiva tak mluvil o své akvizici o poznání upřímněji než Babiš, jenž prohlásil, že si média koupil proto, aby psala pravdu.

Česko má však oproti Polsku jednu velkou výhodu, a sice relativně kvalitní a politikům nepodřízená veřejnoprávní média. Jak dlouho tato příznivá situace vydrží, zůstává ve hvězdách. Od parlamentních voleb v roce 2017, kdy Poslaneckou sněmovnu ovládly autoritářské subjekty v čele s hnutím ANO Andreje Babiše, se politický tlak

na Českou televizi a Český rozhlas stupňuje. Neformální mocenský blok, kam kromě ANO a komunistů náleží ještě extremistické hnutí Svoboda a přímá demokracie vedené Tomiem Okamurou, postupně dosazuje své lidi do mediálních rad. Pokud v nich získá většinu, cesta ke zkrocení veřejnoprávních médií bude otevřena.

Antipolitika

V Polsku je střet mezi vládním táborem a opozicí do značné míry světonázorový a kulturní. V české politice hlavně vzhledem k názorové nestálosti Andreje Babiše, který je schopen v řadě důležitých otázek během pár dní zcela změnit postoj, ideová rovina ustupuje do pozadí. Opoziční demokratické strany jsou přitom nuceny se nějak postavit k nepřípustnému střetu zájmů oligarchy Babiše, jehož podnikání značně závisí na státních a evropských dotacích. Premiér navíc čelí podezření z vážného dotačního podvodu. Když však na to vše demokratická opozice upozorňuje, snáší se na její hlavu výtky, že nic jiného než politiku „antibabiš“ neumí. Blíží se to situaci v Polsku, kde se opozice setkává s kritikou, že kromě strašení Jarosławem Kaczyńským nic nenabízí.

V obou státech odpůrci tamní autoritářské vlády řeší problém, jak ji porazit ve volbách, když si díky ekonomické konjunktuře dobře zacílenou sociální politikou udržuje vysokou podporu veřejnosti. A to za situace, kdy se mnoha voličům zdají oprávněná varování před ohrožením liberální demokracie a právního státu příliš abstraktní.

O vyprázdňování české politiky v porovnání s tou polskou svědčí povaha nejsilnější strany – hnutí ANO je pouze servisní organizací Andreje Babiše, bez něj ztrácí smysl. Nejprve se definovalo jako pravicové hnutí, později začalo přebírat voliče sociálním demokratům a komunistům. O PiS si můžeme myslet cokoliv, ale nějaké jasné hodnoty a ideje po léta reprezentuje. O hnutí ANO to ani při nejlepší vůli říct nelze. Bývá posměšně nazýváno politickou divizí Babišova koncernu Agrofert, což ale není příliš velká nadsázka. Babiš bezpochyby usiloval o premiérské křeslo i proto, aby ochránil své obchodní zájmy.

Zde se rýsuje další z rozdílů mezi současným Českem a Polskem. Zatímco v první zemi jako by měli navrch byznysmeni a oligarchové, ve druhé drží primát spíše politici. Jejich výhodou je v Polsku relativně rozsáhlé státní vlastnictví řady klíčových firem zejména v energetice, ale třeba i v bankovníctví. Díky tomu mají tamní vládcí vliv na obsazení řady lukrativních postů. O oligarchích se v Polsku na rozdíl od Česka nebo Slovenska v podstatě nemluví, čili pravděpodobně neexistují. Dlouholetý kariérní politik Jarosław Kaczyński oproti oligarchovi Babišovi nepotřebuje k řízení státu vysokou ústavní funkci. Stačí mu poslanecký mandát a stranická kancelář ve Varšavě.

České nebezpečí

Už samotný střet zájmů, který pozorujeme u českého premiéra, je s liberální demokracií neslučitelný. Jedná se o podobně absurdní situaci,

jako kdyby soudce měl rozhodovat o vině či nevině ve vlastní záležitosti. Nicméně tím ohrožení z Babišovy strany nekončí. O parlamentu se vyjadřuje jako o žvanírně a vyhrožuje, že tam nebude chodit. Důvěru v právní stát notně podrylo nepřesvědčivé zdůvodněné zastavení jeho trestního stíhání kvůli podezření z dotačního podvodu velkého rozsahu. Premiérový problémy totiž skončily pár měsíců poté, co Babiš nečekaně instaloval do funkce ministryně spravedlnosti Marii Benešovou, která v minulosti označovala jeho kauzu za vykonstruovanou a razila teorii, že si v Česku lze trestní stíhání objednat. Přitom z informací uveřejněných v médiích i zprávy unijního protikorupčního úřadu OLAF vyplývá, že k podvodu zřejmě opravdu došlo.

V Česku se sice alespoň prozatím neútočí na nezávislost soudů, ovšem s ústavou se zde především kvůli prezidentu Miloši Zemanovi zachází velice kreativně. Před šesti lety Zeman navzdory vůli většiny v Poslanecké sněmovně jmenoval vládu Jiřího Rusnoka, která bez důvěry spravovala zemi po dobu šesti měsíců. Během posledního roku odmítl jmenovat už dva ministry. Odborníci se vesměs shodují, že nejen v těchto případech současná hlava státu ústavu porušila. V Poslanecké sněmovně ovládané autoritářskými subjekty, jejichž poslanci vesměs k Zemanovi vzhlížejí, ovšem není vůle podat na něj k Ústavnímu soudu žalobu. Prezident se tak stává mocnou figurou bez ohledu na to, že jeho pravomoci jsou o něco slabší, než je tomu třeba v případě jeho polského protějšku. Zatímco ale polský prezident Andrzej Duda i s ohledem na své bývalé členství v PiS působí jako vykonavatel vůle stranické centrály, nikým neomezovaný Zeman ve svém druhém období posouvá hranice toho, co si může dovolit.

Kromě toho český prezident v zahraniční politice nadbíhá Rusku a Číně. Neváhal se například zastávat Moskvu v kauze otrávení Sergeje Skripala a nevybíravými slovy přitom zpochybňovat zjištění tajných služeb státu, v jehož čele stojí. Těžko si představit, že by se takto proruský choval jakýkoli polský prezident. Česká vláda Zemanovi jeho eskapády toleruje, protože Andrej Babiš oslabený mnoha kauzami i svým střetem zájmů, kvůli němuž Česko zřejmě přijde o značné množství peněz z prostředků EU, potřebuje mít prezidenta na své straně. Mocenské duo Babiš–Zeman možná neníčí demokratický právní stát tak okatě jako Viktor Orbán nebo Jarosław Kaczyński, ale nebezpečné je úplně stejně.

Tomáš Fošum

Čtyři články k tématu Polské volby byly podpořeny z prostředků Ministerstva zahraničních věcí ČR v rámci projektů veřejné diplomacie v oblasti zahraniční politiky ČR a mezinárodních vztahů.

ČESKO-POLSKÉ
FORUM
POLSKO-CZESKIE

Ministerstvo zahraničních věcí
České republiky

AMO.CZ

Staříci šetří slovy a nehladí po duši

Film *Staříci* režisérů Martina Duška a Ondřeje Provozніка se může zdát jako další z početné linie snímků reflektujících naše vyrovnávání s komunistickou minulostí. Vypráví příběh dvou zestárlých politických vězňů, kteří se rozhodnou vzít spravedlnost do vlastních rukou a vydají se zabít svého prokurátorského trýznitele. Autorům je ale cizí vyprávění postavené na tezovitých konfliktech, které se často objevuje třeba v tragikomedii *dua Jan Hřebejk* – Petr Jarchovský, a politicko-společenskou situaci glosují spíš jen mimochodem a v náznacích. Staříci jsou mnohem spíš univerzálně srozumitelným příběhem o pomstě a mužském přátelství až za hrob.

Snímek vychází z reálného příběhu válečného hrdiny Pravomila Raichla, který v roce 2002 plánoval atentát na sadistického prokurátora z padesátých let Karla Vaše. V den akce ovšem jeho srdce nevydrželo vypětí a jednasmadesátiletý odbojář dostal infarkt. Tato informace není spoilerem, protože Dušek s Provozníkem se ve svém scénáři Raichlovým osudem pouze inspirovali, i když třeba filmovému Vlastimilu Reinerovi (Jiří Schmitzer) při příletu do vlasti stejně jako Raichlovi celníci zabaví winchestrovku. Na rozdíl od Raichla je ovšem Reiner upoután na invalidní vozík, což samozřejmě jeho plány podstatně ztěžuje. Svůj reálný předobraz v osobnosti generála Miroslava Káchy má i postava Reinerova parťáka Tondy (Ladislav Mrkvička), který se za zpola groteskních a zpola dramatických okolností zmocní téměř nepojízdné dodávky svého syna, naloží svého psa a vydá se se starým kamarádem na cestu, ze které možná není návratu.

Tónem vyprávění se *Staříci* v první půlce vyznačují podobným mixem ironie a empatie ke svým hrdinům, jaký najdeme i v dokumentárních počinech režisérské dvojice Dušek – Provozník, například v *Poustevně*, *Das Ist Paradies* a *Ženách SHR*. Na nepravděpodobnou odyseu dvou zatařých důchodců nahlíží mladí filmaři zpočátku bez zlehčování, ale s úsměvným nadhledem. Tato road movie ale nemá za úkol hladit po duši. Kamera často a nesentimentálním způsobem zabírá tváře a těla hrdinů, kteří jsou na

pokraji svých fyzických sil. A poslední půlhodina divákovi možná svou nenápadně stupňovanou intenzitou, v českém filmu ne moc často vídanou, vyrazí dech.

Story o osobní vendetě je režírovaná suverénním stylem. Při druhém zhlédnutí je nutné obdivovat sevřenost a úspornost fatalistického vyprávění, které připomíná třeba tvorbu Clinta Eastwoda.

Pokud jde o diagnózu současného Česka, šetří *Staříci* slovy a soustředí se spíše na obrazy. Reinerovy vzpomínky na komunistický lág s poznámkou, že největší zvěrstva, co ve válce i v odboji zažil, prováděli Češi Čechům, je pak výjimkou potvrzující pravidlo. Estetickou kulisou putování našich hrdinů jsou Sudety – zanedbaná centra maloměst a paneláková sídliště svítící kýčovitě barevným zateplením. Odporná polystyrenová fasáda hraje ústřední roli v možná nejlepší scéně filmu. Naši hrdinové se vnutí na návštěvu starého selského statku, který obýval jejich kumpán z války a kde si Reiner po komunistickém puči ukryl zbraň. Tragikomická etuda, jež následuje, vystihuje ve zkratce paradoxy tematiky takzvaného vyrovnávání se s minulostí jakoby mimochodem a přitom tak přesně a úderně, až to bolí.

Staříci mají dvojí smůlu. Objevili se v roce, ve kterém musí soutěžit s Marhoulovým *Nabarveným ptáčetem*, s nímž se co do výpravnosti a celkových ambicí nemohou rovnat. A pak se poměrně nepochopitelně nedostali do hlavní soutěže karlovarského filmového festivalu, kam by svou kvalitou bez problémů zapadli. Film se tak poprvé promítal ve Varech mimo jakoukoli soutěžní sekci. Každopádně jde o snímek v mnoha ohledech mimořádný a ve výročních soutěžích si zaslouží uspět.

Jan Gregor

Moudrým v upomínku, krajanům k zamyšlení

Olga Tokarczuk se zasloužila o další Nobelovu cenu za literaturu pro Polsko, které jich tak má na svém kontě již pět. Počkejte, opravdu pět? Není jich náhodou více? Odpověď můžeme hledat i v díle čerstvé laureátky.

O tom, nakolik je polská společnost rozdělená, svědčí i fakt, že se pod facebookovou gratulací k páté Nobelově ceně za literaturu pro Polsko ihned ozvalo několik hlasů: Není přece pátá, ale šestá! Zapomněli jste snad vedle Henryka Sienkiewicze, Władysława Reymonta, Czesława Miłosze a Wisławy Szymborské na Isaaca Bashevisse Singera? Nebo jste ho opomněli schválně, protože vám vadí jeho židovský původ?

Singer se skutečně narodil v Polsku, ačkoliv tehdy šlo o území takzvaného ruského záboru. Vyrůstal v ortodox-

ní rodině, jeho otec byl chasidským rabínem. Poznal tradiční štetl, tedy typická malá městečka s většinou židovských obyvatel, často uzavřená v sobě, i židovskou Varšavu. Od svých pětatřiceti let žil ve Spojených stá-

tech a psal v jidiš. Ve svých knihách popisoval už neexistující židovskou společnost pohlcenou holocaustem. Slávu a Nobelovu cenu mu zajistily až překlady do angličtiny, ostatně stejně jako v případě Olgy Tokarczuk – bez dobrého překladatele není možné v mezinárodním měřítku prorazit.

Nejvíce se tedy pravdě blíží tvrzení, že je židovským spisovatelem, ačkoli najdeme i medailonky, které ho uvádějí jako spisovatele amerického nebo polského, případně jako amerického či polského autora židovského původu.

Připomíná to trochu snahu určit národnost Franze Kafky. A stejně absurdně pak může vznívat debata, v jejímž závěru se připomíná, že by si Poláci vlastně „neměli Singera přivlastňovat“.

Čtete až do konce

Proč vlastně hned na začátku otevíráme toto téma a nevěnujeme se raději hned tvorbě čerstvě oceněné laureátky? Snad proto, že udělení ceny nezpůsobilo v Polsku ani tak diskusi o literárních kvalitách jejího díla, ale spíše obnovilo spory o autorčina veřejná prohlášení. Každopádně knihy Olgy Tokarczuk stojí zato otevřít. Pokud jste ještě nečetli žádnou z nich, sáhněte po klasice: *Pravěk a jiné časy* vyšel sice polsky a česky už před dvaceti lety, ale stále zůstává jednou z nejsilnějších spisovatelčiných knih. Stejně tak se ale můžete zaplést do příběhů, receptů a osudů kladské kotliny v próze *Denní dům, noční dům*, případně se vydat po stopách vraha v detektivce *Svůj vůz a pluh veď přes kosti mrtvých*. Čtenář se slabostí pro literární kličky si vychutná *Běguny*. A jestliže dočtete téměř devítisetstránkové *Knihy Jakubovy*, budete lepší než polský ministr kultury Piotr Gliński, který se přiznal, že to nezvládl.

Pokud jde o *Knihy Jakubovy*, už jejich podtitul *Velká cesta přes sedmero hranic, pět jazyků, tři velká náboženství a nespočet menších*. Vyprávěna zemřelými a doplněna autorkou metodou konjektury, čerpající z mnoha různých knih a také podnícena představivostí, která je největším přirozeným darem člověka. Moudrým v upomínku, krajanům k zamyšlení, laikům pro poučení a melanchoликům pro pobavení naznačuje, jaký bude jejich obsah. Vracejí se do časů Republiky obou národů (Rzeczpospolita Obojga Narodów), kde vedle sebe žili lidé různých národností a náboženství. O stejné éře vypráví také slavná *Trilogie* Henryka Sienkiewicze, jednoho z polských nositelů Nobelovy ceny za literaturu a autora mnoha historických románů. Ve zjednodušující zkratce „polského Jirásky“. Zatímco náš rodák představil jako základ českých dějin dobu husitskou, Sienkiewicz psal o 17. století hrdinných rytířů bojujících v dobách švédské „potopy“, kozáckého povstání Bohdana Chmelnického nebo válek s Tureckem.

Historie není jen jedna

Olga Tokarczuk se v *Kních Jakubových* věnuje stejné době jako Sienkiewicz, ale její perspektiva je jiná. Sle-

duje osudy falešného mesiáše Jakuba Franka, zaměřuje se na postavení žen nebo vesničanů-nevolníků, daleko od světa mužných a chrabrych rytířů bez bázně a hany. Místo jasného boje dobra se zlem se díváme na různorodou společnost plnou nejistot a pochybností, zmítanou chudobou, válkami a nemocemi. Vedle světa privilegovaných se otevírá paralelní vesmír těch, kteří se nenarodili v blahobytu.

Románová epopej je vrcholným spisovatelčiným dílem, nad nímž strávila mnoho let. Stojí za ním stovky hodin práce v archivech několika zemí, stovky načtených stránek historických dokumentů a studií. *Knihy Jakubovy* jsou barvitě, podrobně a také – nebudeme nic zatajovat – obtížné. Snad právě proto se nedebatuje přímo o nich. Střet vyvolalo autorčino prohlášení pro polskou televizi z roku 2016, kdy za svůj opus magnum získala významnou domácí literární cenu Nike, srovnatelnou s českým oceněním Magnesia Litera. Spisovatelka řekla, že „jsme si [Poláci] vymysleli dějiny Polska jako tolerantní, otevřené země, která se ke svým menšinám nikdy nechovala špatně. Ve skutečnosti jsme dělali strašné věci jako kolonizátoři, národnostní většina potlačující menšiny, jako majitelé nevolníků nebo vrazi Židů“. Právě poslední sousloví je nejčastěji citované. A opět se ocitáme u Isaaca Bashevisa Singera.

Krvavé země

Na polském území se Židé skutečně usazovali poté, co byli vyháněni z celé Evropy. To samozřejmě neznamená, že se nestávali cílem pogromů. Židovská společnost v Polsku byla různorodá, od městských intelektuálů a sionistů až po ultraortodoxní chasidy a mystiky. Češi měli možnost do této

reality nahlédnout v meziválečném období, kdy k Československu patřila Podkarpatská Rus, kde podobně jako v Polsku tvořili značnou část obyvatelstva Židé, často ortodoxní. Neznámý, tajemný a uzavřený svět štetlů vzbuzoval zejména v katolických vesničanech řadu předsudků předávaných po generace. Antisemitismus byl bohužel přítomný v celé Evropě – připomeňme hilsneriádu na přelomu 19. a 20. století nebo pogromy v Československu krátce po vzniku republiky.

Zásadním zlomem je začátek druhé světové války, kdy se Polsko, ale také dnešní Ukrajina nebo Bělorusko proměnily slovy amerického historika Timothyho Snydera v krvavé země. Místní obyvatelé všech národností čelili neuvěřitelné krutosti. Zažívali ji sami, byli svědky, oběťmi

Olga Tokarczuk čte v Maiselově synagoze v Praze z *Knih Jakubových*.

Foto: Richard Klíčník / Polský institut v Praze

i přísluhovači. Míra teroru byla s Československem nesrovnatelná, ačkoli i u nás zejména po atentátu na Heydricha docházelo ze strany nacistů k bestiálním odvetným akcím. Polsko se ovšem stalo místem, kde byly postaveny a fungovaly vyhlazovací tábory. Poláci byli prvními vězni Osvětimi a není se tedy co divit, že jsou velmi citliví na spojení „polské koncentrační tábory“.

Polští intelektuálové udělali velmi mnoho pro to, aby se nezapomnělo na tragické události, jako byl pogrom v Jedwabnem v roce 1941. Vyšly knihy historické i reportážní. Natočily se filmy, vznikly divadelní hry. Zpracovat tak velké trauma celonárodně ovšem není snadné. Největším problémem zůstává radikalismus společenské debaty a neschopnost nalézt jazyk, jímž by bylo možné vyprávět společný příběh. Ten, kde vedle sebe budou hrdinové jako Witold Pilecki, který se nechal zavřít v Osvětimi a zase z ní utekl, aby podal zprávu o tom, co se v továrně na smrt děje, jako Irena Sendlerová, jež s řadou dalších zachraňovala židovské děti z varšavského ghetta, nebo velká rodina Ulmových zastřená za ukrývání židovských spoluobčanů, ale také ti bezejmenní lidé, kteří ze strachu, pro své vlastní obohacení nebo z krutosti prováděli Židům odsouzeníhodné věci.

Jak hory přenášet

Prozatím se nalézt takový jazyk v rozdělené polské společnosti nedaří. Historie se stává nástrojem aktuální

politiky. Bohužel podobně je tomu i v českém případě. Na jedné straně najdeme řadu projektů, knih a diskusí o poválečném odsunu Němců, na druhé straně pak předsudky vůči jménu Schwarzenberg, které vyhrávají prezidentské volby. A to mluvíme jen o prakticky uzavřené historické kapitole a ne třeba o aktuálním celospolečenském problému soužití s romskými spoluobčany. Letošní státní vyznamenání pro mladíka, který se zastal bílé ženy oproti romské, naznačuje, kde politici mohou sbírat body. Strach je tradičně jedním z nejlepších nástrojů pro mobilizaci příznivců, stejně jako jím je umělé vytváření nepřátel.

Můžeme si povzdechnout nad tím, že by bylo lepší, kdyby více lidí místo internetových portálů četlo ceněné romány. Skoro jistě se to nestane. Stává se ale, že se někomu podaří najít způsob, jak lidi spojovat a navazovat mezi nimi dialog. A proto místo citace Olgy Tokarczuk z médií raději vyzdvihneme to, co spisovatelka pomohla vytvořit v Kladsku na česko-polském pomezí. Malý velký festival Hory literatury v Nové Rudě (Nowa Ruda), který založila spolu s mnoha místními nadšenci, sbližuje sousedy, kteří k sobě hledají cestu v krajině, kde se s obyvateli zacházelo jako s figurkami na šachovnici. Vznikl tam tak nyní prostor, kde se lidé setkávají a sociální bubliny praskají.

Lucie Zakopalová

Únos střední Evropy ke Středozemnímu moři

Návštěvník turisticky velmi oblíbeného Jižního Tyrolska se často nedokáže ubránit dojmu, že tato půlmilionová autonomní provincie do Itálie snad ani nepatří. Při bližším pohledu je skutečně zřejmé, že jde spíše o kus německojazyčné střední Evropy, který se právě před sto lety stal součástí Itálie. A vzhledem k tomu, že se v ní ocitl spolu s italsky mluvícím jihem tehdejšího Tyrolska, který s ním následně sdílel podobný vývoj, nabízí se řada zajímavých srovnání německé a italské kultury.

Pro celou oblast Tyrol byl od středověku rozhodující fakt, že přes Brennerský průsmyk napříč Alpami vedl hlavní přístup z německých zemí do Itálie. Po rozpadu Západořímské říše byla značná část románské kultury vytlačena na jih a do odlehlých míst v Dolomitech, kde dodnes žijí malé skupinky obyvatel užívající specifický románský jazyk – ladinštinu. Tyroly postupně ovládli Bavoři, kteří byli ve druhé půlce 8. století začleněni do nejvýznamnějšího nástupce Západořímské říše – Franské říše. Po jejím roz-

padu a následném formování nové Evropy se utvořilo kolem tridentských a brixenských biskupů krystalizační jádro regionu, který ve 12. a 13. století do velké míry sjednotila hrabata z Tirolu nazývaná podle rodového hradu Tirol u Merana. Osídlení se soustředilo v údolích s vlhkým subtropickým a mírným podnebím, v nichž na území dnešního Jižního Tyrolska vznikla

největší města Bolzano, Merano a Brixen, zatímco většina chladnějších vyšších poloh byla osídlena jen řídce.

Habsburská náruč

V roce 1363 získali Tyrolsko Habsburkové, kteří jej ovládali až do konce první světové války. To nezměnila ani drsná epizoda napoleonských válek, během níž si území rozdělily Bavorsko a nově vzniklé Italské království. Jejím výsledkem bylo roku 1809 lidové povstání ještě barokně

V češtině se pojem Jižní Tyrolsko často používá pro celou část rakouského Tyrolska, která byla v roce 1919 připojena k Itálii. Nicméně v tomto článku takto označujeme pouze převážně německy mluvící Autonomní provincii Bolzano (německy Autonome Provinz Bozen-Südtirol, italsky Provincia autonoma di Bolzano-Alto Adige). Ostatně i v angličtině se jí říká South Tyrol. Fakt, že se v každém jazyce tato oblast jmenuje jinak, už na počátku trochu komplikuje pochopení její situace. Odlišné konotace těchto názvů pak představují jeden ze sporů mezi německy a italsky hovořícími obyvateli. Aby to bylo ještě složitější, italsky mluvící část před sto lety připojeného území tvoří Autonomní provincii Trento (česky Tridentsko), která je spolu s provincií Bolzano sloučena do Autonomního regionu Tridentsko-Horní Adiže. Obě provincie tak sdílejí nejen společnou minulost, ale v současnosti také formu autonomie. Výrazně se liší jen kulturou. Tato odlišnost je však naprosto zásadní.

žijících katolických horalů v čele s Andreasem Hoferem proti revolučním osvícenským pragmatikům, které se navzdory svému neúspěchu stalo pevným bodem tyrolské identity a historické paměti. Po Napoleonově porážce se pak země rozšířená o obě historická biskupství (tridentské a brixenské) vrátila do habsburské náruče, přičemž katolicství zůstalo silným základem regionální identity i v době postupné modernizace.

Důležitější však bylo, že od sjednocení Itálie v letech 1859 až 1870 si na velkou část Tyrolska brousili zuby právě Italové, přičemž hlavním argumentem byla jejich početná menšina na jihu regionu a společná dávná historie. Koneckonců i na mapě vypadalo Tyrolsko jako zub zakousnutý hluboko do italského území. Po prohře Rakousko-Uherska v první světové válce si pak Italové vedle oblastí u Jaderského moře ukousli i více než polovinu Tyrolska. Tato část pak kromě krátké okupace nacistickým Německem v letech 1943 až 1945 zůstala trvale pod italskou správou a prožívala italizaci.

Po druhé světové válce konečně získalo Jižní Tyrolsko podobně jako Tridentso významnou autonomii a jazyková práva, ale německy mluvícím obyvatelům to nestačilo, neboť v kombinovaném regionu měli Italové většinu, když se jejich počet od doby fašistické vlády Benita Mussoliniho stále zvyšoval. Někteří německojazyční Tyrolané proto přistoupili k projevům odporu, který se

Hrad Tirol u italského Merana pochází z 11. století.

Foto: Pixabay

nejprve zaměřil na veřejné budovy a fašistické památky, aby posléze přešel k násilným akcím vůči představitelům italské vlády. Do roku 1972 tak během obecně málo známého boje za nezávislost zemřelo jednadvacet lidí – patnáct členů italských bezpečnostních složek, dva civilisté a čtyři teroristé.

Právě ve zmíněném roce se však situace uklidnila, neboť se povedlo dojednat novou formu široké autonomie, která přešla z kombinovaného regionu přímo na tuto německojazyčnou provincii. Výsledkem bylo, že Jižní Tyrolsko získalo výrazné legislativní i exekutivní pravomoci, dále široká jazyková práva pro němčinu i ladinštinu a mohlo si ponechat většinu odvedených daní. Situace se sice uklidnila, ale úplnou nezávislost stále podporuje velká část obyvatel, jen není jasné, zda jde o většinu. To se silně projevilo během poslední hospodářské krize, kdy rostla nechuť místních k financování zadluženého italského státu. V roce 2016 o samostatnosti provincie hlasitě mluvili rakouští Svobodní (FPÖ).

Neitalská prosperita

Pomineme-li výše zmíněné státoprávní otázky, nemá Jižní Tyrolsko mnoho důvodů ke stížnostem. Především

je velmi bohaté, a to tak, že mu v Itálii není rovno. Platy jsou zde asi dvakrát vyšší, než činí celostátní průměr, a zdejší hrubý domácí produkt také silně převyšuje zbytek Itálie. Podle italského Národního statistického úřadu vykazovalo v roce 2017 Jižní Tyrolsko 42 300 eur nominálního hrubého domácího produktu (HDP) na hlavu, zatímco celkové číslo za Itálii bylo 28 900 eur. Ještě jasněji vypadá srovnání s dalšími italskými oblastmi.

Nejde jen o vděčné porovnání s jihem země, který v daném roce prakticky nepřekročil hodnotu 20 tisíc eur HDP na osobu. Výmluvnější je porovnání s relativně bohatými severoitalskými regiony a především se zmíněným Tridentskem, jehož výchozí podmínky se liší spíše jen převažujícím jazykem, neboť historii, současnost, zřízení, počet obyvatel i geografické podmínky mají s Jižním Tyrolskem velmi podobné. Jenže Tridentsko je sice po Lombardii (HDP 38 500 eur na hlavu) třetí nejbohatší italskou oblastí, ale rozdíl mezi hodnotou jeho HDP (36 600 eur) a již zmíněnou hodnotou Jižního Tyrolska (42 300 eur) je podobný jako převaha Německa v HDP nad Francií. Celá provincie s městy, městečky, vesnicemi a farmami je dokonce bohatší než metropolitní oblast Říma, zaostává pouze za metropolitní oblastí Milána. Jižní Tyrolsko tak můžeme ekonomicky poměřovat spíše s rakouskými spolkovými zeměmi, neboť je hospodářsky přibližně na úrovni (nepřekvapivě) rakouského Tyrolska. Přirozeně se naskytá otázka, co za tím asi stojí.

Důvodů je více, ale asi tím nejvýznamnějším je právě příslušnost k německojazyčné kultuře. Je to trochu troufalé tvrzení, ale při bližším pohledu i na mimoekonomické statistiky je patrné, že Jižní Tyrolsko prostě vybočuje ze zbytku Itálie včetně svého souputníka Tridentska. Dodejme, že z asi 530 tisíc obyvatel Jižního Tyrolska mluví německy přibližně dvě třetiny, zatímco z 540 tisíc obyvatel Tridentska nemá němčinu jako mateřský jazyk ani procento lidí. Z řady aspektů, v nichž se obě oblasti liší, vyberme alespoň dva – demografii a politiku. Demografie, tedy problematika reprodukce obyvatelstva, totiž ukazuje Jižní Tyrolsko jako zemi s výrazně vyšším počtem dětí na jednu ženu (takzvaná fertilita) než ve zbytku Itálie. I když máme tento stát po vzoru filmů o mafií či slavného *Včera, dnes a zítra* spojený s velkými rodinami, v současnosti má jednu z nejmenších porodností v Evropě. Zatímco k obnově populace je potřebná fertilita 2,1 dítěte na ženu, Itálie se v posledních dvou letech zmožila pouze na 1,32.

Nejde o žádný náhlý výkyv. Od počátku devadesátých let 20. století v Itálii až na výjimky pravidelně více lidí zemře, než se narodí. V roce 2017 bylo novorozenců o 190 tisíc méně než zesnulých, což ani u šedesátimilionové země není rozhodně zanedbatelné. Oproti tomu v Jižním Tyrolsku ve stejný rok narození (5,35 tisíce) převážili nad zesnulými (4,4 tisíce) a fertilita činila 1,74 potomka na ženu. Pro srovnání: Česko ve stejnou dobu dosáhlo hodnoty 1,69. Tridentsko sice bylo v roce 2017 druhou nejpłodnější italskou oblastí, jenže i tak dosáhlo pouze hodnoty 1,49 dítěte a počet zemřelých výrazně převyšoval počet narozených. Jde o dlouhodobý trend, kdy se Jižní Tyrolsko v demografii více blíží o něco plodnějším rakouským alpským zemím než rychle vymírající Itálii.

Druhým aspektem je stabilní politická situace v Jižním Tyrolsku, což mu umožnilo dotáhnout do konce velké projekty. Od roku 1948 se zde vystřídalo pouhých pět guvernérů, přičemž všichni pocházeli z řad jihotyrolských lidovců (SVP). V Tridentsku jich za stejnou dobu bylo čtrnáct z celkem čtyř stran. Pro dokreslení připomeňme, že v pozici ministerského předsedy Itálie se zatím vystřídalo devětadvacet osobností z pěti stran (tři premiéři byli nezávislí).

Provincie jako farma

Z pěti jihotyrolských guvernérů nelze nezmínit legendu Luise Durnwaldera, lidově nazývaného Durni, který stál v čele provincie mezi roky 1989 a 2014. Farmář, jenž v mládí koketoval se vstupem do kláštera, se Ivím podílem zasloužil o její rozvoj. O Durnwalderovi se říkalo, že Jižnímu Tyrolsku vládne jako své farmě, takže s většími projekty se chodilo vždy přímo za ním. Výsledky jeho osobního stylu vládnutí jsou však úctyhodné. To za něj se Jižní Tyrolsko stalo předpolím německojazyčného průmyslu v Itálii, zahustila se turistická infrastruktura na nejvyšší úroveň v celém státě a z místních tradičních pokrmů se staly celoevropsky významné pojmy.

Řada lidí se tak dozvěděla, že Jižní Tyrolsko nenabízí jen lyžování a špek, ale také tradičně pěstovaná jablka v čele s odrůdou Golden Delicious nebo skvělá vína odrůd Rulandské šedé, Tramín červený, Rulandské bílé nebo Chardonnay. Díky odlehlosti řady oblastí se udrželo i množství lidových tradic, například horské ohně či obliba krojovaných hudebních kapel. Stále roste popularita adventních trhů, oslav svatého Mikuláše s děsivými čerty (krampusové) a počet návštěvníků užívajících si specifické tradice přímo na farmách.

Mimořádné byly investice do nových muzeí, přičemž největším tahákem je soustava pěti horských muzeí místního slavného horolezce Reinholda Messnera. Nejznámější z nich, vyprojektované známou architektkou Zahou Hadid, leží na vrcholku nejoblíbenějšího lyžařského střediska Kronplatz. Projekt samozřejmě nemohl vzniknout bez podpory Luise Durnwaldera. Úspěch však mají i ryze moderní obory, především strojírenství nebo doprava. Sousední Tridentsko se tomu všemu navzdory pozici v naprosté italské špičce nemůže rovnat.

O Jižním Tyrolsku se někdy v nadsázce říká, že neví, čím je. Ve městech najdete vedle sebe na jídelním lístku italské těstoviny, pizzu a tiramisu, ale také klobásy, řízky, knedlíky nebo štrůdl. Hlavní město provincie Bolzano je navíc osídleno převážně Italy a v otázce nezávislosti jsou místní také velmi váhaví. Tuto váhavost jim umožňuje nejen vysoká míra autonomie, ale také pocit propojení s německojazyčným prostředím díky Evropské unii a schengenskému prostoru. Ostatně Jižní Tyrolsko, Tridentsko a rakouské Tyrolsko tvoří od roku 1998 společný euroregion. Jenže tvrdá čísla hovoří jasně: jediná německojazyčná oblast v mnoha směrech poráží všechny ostatní části Itálie na hlavu. To na velkou krizi jihotyrolské identity nevypadá. Je tedy otázka, zda při chronických problémech italského státu nezačnou místní obyvatelé dříve nebo později vážně přemýšlet o své budoucnosti bez něj.

Jan Holovský

Kornel Morawiecki: politik, jemuž výhra nad komunisty přinesla prohry

Když v roce 1956 dostal patnáctiletý Kornel Morawiecki (1941 až 2019) na politickém shromáždění ve Varšavě podle svých vlastních slov „přes hubu“, ještě zdaleka netušil, že sám v budoucnu do věcí veřejných aktivně zasáhne jako disident i politik. Základající člen Bojující Solidarity nepřestal čerit politické vody ani po pádu komunistického režimu. Kým vlastně byl nedávno zesnulý Kornel Morawiecki? Věčně nespokojený radikální buřič? Zarytý vlastenec, který chtěl z Polska vytvořit utopický stát?

Disident, politik, fyzik, učitel a otec současného polského premiéra Mateusz Morawieckého. To jsou zřejmě nejčastější přídomečky, s nimiž se jméno varšavského rodáka pojí. Tato mnohovrstevnatá osobnost si však zasluhuje mnohem obsáhlejší popis.

V dětství a raném mládí Morawieckého fascinovala spíše literatura než politika, od malička byl zaníceným čtenářem kovbojek. Do opoziční činnosti se poprvé výrazněji zapojil v březnu 1968, kdy se jako doktorand na Wroclawské univerzitě zúčastnil studentských stávek. Po jejich potlačení kolportoval letáky odsuzující vládní represe. Protest touto formou zvolil také po srpnové invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa, za níž se podobně jako většina demokraticky smýšlejících Poláků styděl. V rozhovoru uděleném Ústavu pro studium totalitních režimů vzpomínal na parte, které s přáteli vytvořil a rozdával po sebeupálení Jana Palacha v lednu 1969.

Další letáky následovaly po potlačení protestů v severním Polsku v roce 1970, hlubší kontakt s disidentem však Morawiecki navázal až o devět let později v souvislosti s příjezdem papeže Jana Pavla II. do Polska. Tehdy se setkal s představiteli opozičního Výboru na obranu dělníků (KOR – Komitet Obrony Robotników) a přemlouval je, aby návštěvu polského papeže využili k výraznějšímu vyjádření svého postoje vůči režimu. Nakonec se rozhodl jednat na vlastní pěst a spolu s dalším disidentem Jerzym Petryniakem přivítal Jana Pavla II. ve Varšavě transparentem s nápisem „Víra, nezávislost“.

Další předzvěsti rozdílných postojů Morawieckého a většiny stávající opozice byl jeho návrh letáku odsuzujícího sovětskou invazi do Afghánistánu. Nápad se však nesetkal s úspěchem – opoziční předáci naznačili, že jim je situace v dalekém zahraničí lhostejná. Nakonec prohlášení k sovětské vojenské akci otiskl v lednu 1980 samizdatový *Dolnoslezský bulletin* (*Biuletyn Dolnośląski*), jehož byl Morawiecki šéfredaktorem. V srpnu téhož roku se podílel na další kolportáži letáků souvisejících se vznikem Solidarity a v roce 1981 se jako delegát zúčastnil jejího prvního sjezdu.

V té době byl také za distribuci protirežimních materiálů na osmačtyřicet hodin zadržen. Právě tehdy se z Morawieckého oficiálně stává veřejný nepřítel. Vstoupil na dlouhá léta do ilegality, kvůli níž se dokonce na něko-

lik let vzdal osobních styků s vlastní rodinou. Po zavedení výjimečného stavu v prosinci 1981 se Morawieckému podařilo zamezit své internaci. Dál rozvíjel odbojovou činnost, a to především formou tiskovin, z nichž vyčnívaly samizdatové noviny *Ze dne na den* (*Z dnia na dzień*).

Obávaný nepřítel

Nejvýznamnějším mezníkem jeho života se stal červen 1982, kdy se ve Wroclawi (česky Vratislav) zrodilo seskupení, které zvolilo v boji s komunismem mnohem radikálnější prostředky. Jeho vznik byl reakcí na nízkou angažovanost „centrální“ Solidarity v boji s režimem. Zúčastněným šlo o zničení komunismu nejen v Polsku, ale v celém východním bloku. Nechtěli vyjednávat, chtěli bojovat. Byli připraveni umírat i zabíjet. Řeč je o Bojující Solidaritě (*Solidarność Walcząca*), hnutí, k jehož zakladatelům Kornel Morawiecki patřil.

Vzhledem k radikalismu dané organizace se jako poměrně zvláštní může jevit fakt, že za jejím vznikem stáli převážně lidé s vysokoškolskými tituly. K nim se však záhy začali přidávat další aktivisté všech profesí a různého věku (včetně dvanáctiletých). Na zdi psali protirežimní hesla, odposlouchávali bezpečnostní složky, kolportovali letáky, strhávali vlajky, ale také házeli zápalné lahve po policistech a hromadili zbraně a výbušniny, i když ty podle vzpomínek členů nebyly pořádně využity.

Každopádně režim označil Bojující Solidaritu (BS) za teroristickou organizaci. Ostré střety s policejními složkami a divoké demonstrace bez schválení oficiálních míst tomuto tvrzení mohly nasvědčovat. Koneckonců výše popsané metody boje vedly k rozporu s předsedou stávkového výboru Solidarity Dolního Slezska Władysławem Frasyniukem, který nebyl přívržencem ostrých pouličních vystoupení. Nelíbil se mu ani samotný vznik BS. Ta se od centrální Solidarity lišila i přímým odkazováním se k Zemské armádě (*Armia Krajowa*). Nově příchozí například skládali přísahu a spojení s nejvýznamnější organizací polského válečného odboje evokoval také emblém SW ve tvaru kotvy.

Jednu z nejzásadnějších opozičních činností BS však představovala efektivní vydavatelská síť. Odhadem tiskli přes sto různých časopisů. V tomto oboru vynikala především jedna z členek organizace Barbara Sarapuk, zvaná královna tisku, které údajně prošlo rukama tři sta tisíc exemplářů. Sarapuk a lidé v jejím okruhu dokázali vyrobit polovinu wroclawské podzemní produkce.

Netrvalo dlouho a z BS se stal jeden z nejobávanějších nepřátel režimu. Mezi důvody jejího úspěšného fungování patřil způsob organizace, která měla připomínat fraktál. Jednotliví konspirátoři vykonávali množství úkonů, ať už se jednalo o kolportáž, roznášení matric, domlouvání

schůzek nebo jiné. V roce 1987 se navíc oddíly rozšířily do sedmadvaceti polských měst. Přesný počet členů je dodnes neznámý, jelikož zmíněná přísaha se netýkala všech zúčastněných. Hovoří se o tisíci až dvou tisících přívrženců, mezi nimiž najdeme jména osob dodnes působících ve vysoké politice – například dosavadního předsedy Občanské platformy Grzegorze Schetyny.

Legendární vůdce

„Vstoupil jsem tam a viděl jsem Vůdce. Nemohl jsem tomu uvěřit. Cítil jsem se jako člen Zemské armády, měl jsem tu čest potkat vůdce, který bude řídit boj proti komunismu,“ vzpomíná Krzysztof Zwierz v knize polského novináře Igora Jankeho *Tvrz. Bojující Solidarity – podzemní armáda*. Zwierz složil přísahu v roce 1982 a jeho slova výborně reflektují, jak nekriticky členové i přívrženci BS Kornela Morawieckého vnímali. Na jedné straně naivní, zmatkující a velmi nedochvilný člověk, který neváhal svým podřízeným oznámit, že nebudou na svátky s rodinou, protože je jejich vlast potřebuje. Na druhou stranu však nesporně výjimečný strateg a prognostik, který předpověděl pád komunismu, sjednocení Německa i rozpad Sovětského svazu. Z Morawieckého se postupem času stala doslova legenda: čím déle se skrýval, tím jeho sláva stoupala.

Nemohl-li režim perzekvovat Morawieckého samotného, zaměřil se na jeho rodinu. Zřejmě nejznámějším dokladem terorizování Morawieckých se stal únos Kornelova syna, tehdy patnáctiletého Mateusze, který se začal opozičně aktivizovat jako náctiletý. S tímto činem bezpečnostních složek souvisí dnes již legendární odvetná akce Bojující Solidarity, a to zapálení letního domku. Původně se mělo jednat o příbytek náčelníka dolnoslezské bezpečnostní služby Czesława Błażewského. Došlo však k omylu a v plamenech skončil dům jeho zástupce. Aby byl čin správně vnímán jako varování, napsal následně sám Kornel Morawiecki plukovníkovi Błażewskému dopis. V něm mu de facto naznačil, že ve chvíli, kdy někdo z BS přijde k jakékoliv újmě, může státní aparát očekávat další akce.

Ke zlomu došlo v roce 1987, kdy byl zdánlivě nepolapitelný Morawiecki ve Wrocławu dopaden a převezen do varšavského vězení. Po půl roce si však režim vyhodnotil, že nejlepším způsobem, jak se jej a jeho aureoly u veřejnosti zbavit, bude umožnit mu odjet do zahraničí. Morawiecki emigroval do Říma, do vlasti se však pokusil po třech dnech vrátit. Neúspěšně. Hned na letišti mu zabavili pas a poslali jej do Vídně. Po třech měsících, v srpnu 1988, se mu podařilo do vlasti tajně dostat. Skrýval se až do června 1990.

Před pádem komunismu se začal prohlubovat rozdíl mezi Bojující Solidarity a samotnou Solidarity. Prvně jmenovaná odmítala jakákoli vyjednávání s představiteli režimu u kulatého stolu, a navíc bojkotovala v roce 1989 červnové volby, jelikož nebyly plně demokratické (v Sejmu mohla opozice získat 35 procent mandátů, do Senátu se volilo svobodně). Tuto skutečnost Kornel Morawiecki připomněl před parlamentními volbami v roce 1991, kdy v politické debatě demonstrativně a zároveň poněkud teatrálně převrátil ve studiu malý kulatý stůl.

Bloudící disident

S kapitalismem se Morawiecki nikdy neztotožnil. Toužil, jak sám přiznával, po solidárnějším systému, líbil se mu socialismus s lidskou tváří. Ani po pádu režimu proto nezůstával v politickém ústraní. V červenci 1990 založil Stranu svobody rekrutující se především ze členů Bojující Solidarity. Pokusil se kandidovat v prezidentských volbách v roce 1990, nesesbíral však potřebných sto tisíc podpisů. Až do roku 2015 se opakovaně neúspěšně snažil na kandidátce různých hnutí získat mandát v parlamentních či prezidentských volbách. Zdálo se, že Kornela Morawieckého postihlo jakési středoevropské fátum „bloudícího disidenta“, tedy neschopnost odejít z politiky v pravý čas a zachovat si dekorum. Do této kategorie ostatně spadá řada jiných opozičníků, jejichž zásluhy v boji proti totalitě jsou sice nezpochybnitelné, avšak současné politice již nemají co nabídnout, či hůře – jejich názory přestávají korespondovat s hodnotami, které zastávali před pádem železné opony.

Ze série porážek se však Morawieckému nakonec podařilo vymanit díky rockerovi a politikovi Pawłu Kukizovi, neboť právě kandidatura za stranu Kukiz'15 z první pozice ve wrocławském obvodu jej v roce 2015 nakonec vymrštila do poslaneckého křesla. Prezident Andrzej Duda jej následně jmenoval maršálkem seniore, jenž předsedá prvním zasedáním nového Sejmu. Rok nato poměrně hlasitě odešel z poslaneckého klubu Kukiz'15 a založil stranu Svobodní a solidární – podle Pawła Kukize hlavně proto, že mu šlo především o synovu kariéru. Ta skutečně stoupala vzhůru a vrcholu dosáhla v roce 2017, kdy Mateusz Morawiecki obsadil ve vládě strany Právo a spravedlnost (PiS) premiérské křeslo, v němž zůstává i po letošních volbách. Názorově si však otec se synem ne vždy notovali. Jednalo se především o vztah k Rusku. Morawiecki starší o sobě prohlašoval, že je antisovětský, nikoli antiruský. Větší antipatie zachovával vůči Němcům. Zaujal dokonce poměrně relativizující stanovisko k ruské anexi ukrajinského Krymu.

Jak byla osobnost Kornela Morawieckého mnohovrstevnatá, tak stejně různorodě jej hodnotí veřejnost. Kupříkladu exprezident a vůdce Solidarity Lech Wałęsa o něm prohlásil, že založením Bojující Solidarity zradil Polsko v té nejhorší možné chvíli, neboť tím narušil jednotu opozice. Jiní, kteří s Morawieckým přímo spolupracovali, naopak zdůrazňují, že mu vždy šlo především o dobro země. Prezident Duda jej dekoroval jen několik dní před jeho smrtí Řádem bílé orlice. Kromě toho se Morawiecki mohl pochlubit i zahraničními vyznamenáními. Například letos v březnu mu maďarský premiér Viktor Orbán udělil řád Za zásluhy. Z českých poct dostal v roce 2008 od premiéra Mirka Topolánka medaili Karla Kramáře za protest proti okupaci Československa v roce 1968.

Prohraná válka s rakovinou slinivky připravila Kornela Morawieckého o možnost utkat se o senátorské křeslo v letošních říjnových volbách. O mandát se tentokrát ucházel za Právo a spravedlnost. Zákeřné nemoci tento neustále revoltující politik podlehl v poslední zářijový den.

Táňa Matelová

Cheb: jímavá kulisa velikosti

Cheb, nejněmečtější české město, je na pohled krásným a v jádře trpkým svědectvím toho, jak se sebevědomé historické středisko, kde se psaly evropské dějiny, může proměnit v periferní okresní sídlo s necelými 32 tisíci obyvateli (tolik mělo už v roce 1910!) a jak není snadné této situaci čelit, natož z ní vybřednout. Cheb – synonymum nejzápadnějšího cípu české země – je však také v mnoha ohledech svébytným a neopakovatelným fenoménem, který se vyplatí navštívit, prožít, promyslet a zakusit na vlastní kůži, oči a uši.

Devadesátá léta, malý chlapec jde s dědečkem náměstím dolů ke Špalíčku. Chce zmrzlinu, ale je drahá, „vždyť je to pro Němcoury“. Město je jiné než cokoli, co v Čechách doposud viděl. V ulicích se promenují elegantní bělovlasí lidé ve světlých tesilkách, košilkách a vestičkách, posedávají u plastových stolků v předzahrádkách se slunečníky Coca-Cola nebo Marlboro, hovoří jiným jazykem, ale jsou rozjaření, sebejistí, jako doma. Chlapec sbírá mapy, dědeček mu koupí kreslený plán města z ptáčích perspektivy. Je krásný, ulice a bloky jsou na něm přehledné, mezi starými domy zejí obrovské prostory: tráva, stromy, garáže, dvory. A to jméno má čarovnou úsečnost – jako nějaké zaříkadlo.

Cheb se navzdory tomu, že leží poměrně vysoko a vlastně na horním toku Ohře, zrodil dost brzy. Právě tato řeka, kterou Keltové nazývali Agara, tedy Lososí nebo dle jiných výkladů Měsíční řeka, dala jméno i městu, prvně

zmiňovanému a dodnes asi známějšímu jako Eger. Někteří historikové se dokonce domnívali, že Cheb je totožný s místem, jež antický geograf Ptolemaios na své mapě označuje jako Menosgada. Archeologicky doloženo je tu keltské, markomanské a především slovanské osídlení. V místech chebského hradu se nacházelo hradiště a pohřebiště toho-

to etnika a z území historického Chebska, které ovšem sahalo za hranice až do dnešního Německa, je známo 95 slovanských osad.

Zkrátka se projevila strategičnost polohy regionu a začali si jej nárokovat mocní z Čech i dnešního Německa. Kolem roku 1135 zde Vohburgové budují druhý nejstarší kamenný hrad u nás. Koncem 12. století jej slavný Fridrich Barbarossa z rodu Štaufů nechává přestavět na císařskou falc s bytelnou Černou věží, vystavěnou z tmavých kamenů z blízkých sopečných vrchů, a zejména jedinečnou, pozoruhodně zdobenou dvoupatrovou románsko-gotickou kaplí.

Chebský hrad s kaplí sv. Erharda a Uršuly a Černou věží. V popředí plastika Jaroslava Róny Sépie, která vznikla u příležitosti krajině výstavy Cheb-Marktredwitz roku 2006 a později zvítězila v anketě o nejkurióznější sochu Karlovarského kraje.

Foto: Martin Veselka

Stará tržní osada u hradu se na počátku 13. století přerodila ve vzkvétající město, jež se těšilo značné samostatnosti a požívalo četných výsad. V roce 1322 získal král Jan Lucemburský celou oblast do zástavy, nikdy později nevyplacené, čímž se Chebsko nadobro připojilo k Čechům. Díky svébytné politické taktice, založené na diplomacii, uvážlivosti a mocenském lavírování, ale též na široké zpravodajské síti po celé střední Evropě se Chebským dlouho dařilo zajišťovat svému městu ničím nerušenou prosperitu. Už začátkem 15. století tedy Cheb patřil s osmi tisíci obyvateli ke středověkým velkoměstem a – jak píše historik Jaromír Boháč – byl „městem knížecích a královských sněmů, velkolepých slavností i diplomatických ujednání“. Produkovala se zde vyhledávaná medovina a pivo, jakož i proslulý intarzovaný nábytek – takzvané chebské práce. Tradiční bašta katolictví během 16. století přece jen přešla k protestantství a stala se významným střediskem humanistické vzdělanosti. Chebští měšťané studovali na čelných evropských univerzitách, místní tiskař Hans Burger vydával vědecká díla a chebský lékař Georg Zechendorfer, autor chirurgické příručky, provedl první soudní pitvu.

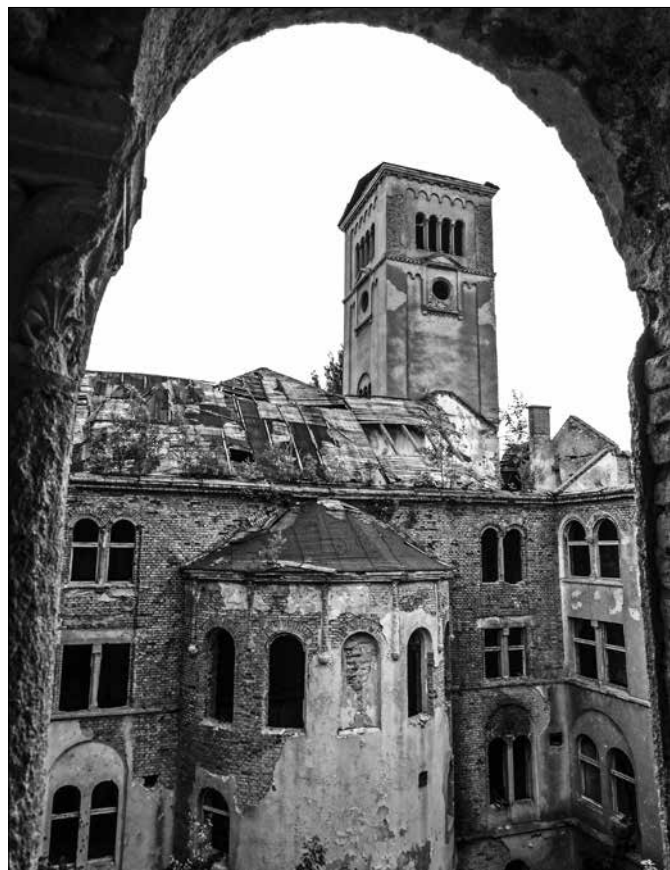
Úpadek nastal až s příchodem třicetileté války. Během drancujících přechodů armád byla Chebským obratná diplomacie a vyčkávací taktika k ničemu. Protestantské elity byly opakovaně vykazovány (a když se město načas ocitlo v rukách Sasů či Švédů, opakovaně se vracely) a měšťanstvo násilně rekatolizováno. Albrecht z Valdštejna zde roku 1625 během krátké doby naverboval dvacet

tisíc vojáků, čímž celý region krajně vyčerpával. Jen o pár let později, osudného roku 1634 již prchal přes Cheb coby psanec zmořený nemocemi. Zemřel probodnut setníkem Walterem Deverouxem v ložnici památného domu protestantského emigranta Wolfa Adama Pachelbela poté, co velitel John Gordon obelstil a nechal zavraždit jeho věrné důstojníky během „krvavé hostiny“ na místním hradě. Nedlouho po válce rozhodly české stavy o přestavbě Chebu na velkolepou barokní pevnost, vedle Prahy jedinou takovou v Čechách. Ta se následně budovala téměř sto let, avšak při zatěžkávací zkoušce – během obléhání francouzským vojskem za války o dědictví rakouské – se ukázala jako zastaralá a nefunkční, takže se město po dvou týdnech muselo vzdát.

Polovina první dekády nového století, mladík zahájil studium v Praze. První den se – nejistý a zmatený – seznámil s protřelejším kolegou, který pochází z Chebu. Génus, co se rodí jednou za deset let, neuvěřitelný přehled, neprůstřelná argumentace, brilantní analýzy – toho večera vypil patnáct piv. Později vypráví, jak se pilo v Chebu, už na gymnáziu si prošel detoxikační léčbou. S bývalými spolužáky se objímají a halekají „Chebáci – jebáci“. Mladík tam dlouho nebyl, ale vybaví si rázem vše, co o Chebu viděl v televizi nebo četl v novinách: Cikáni prodávající své neplnoleté dcery postarším úchylům z Bavor, dealeři pervitinu, prostitutky u výpadovek, nedozírné vietnamské tržnice plné padělků, ale i neonacistických desek a nášivek. Cheb jako srdce temnoty.

Koncem osmnáctého století jako by se karta načas obrátila. Chebský rodák a lékař Bernhard Adler se přičinil o zvelebení takzvané chebské kyselky, což není nic jiného než léčivé prameny v oblasti dnešních Františkových Lázní. Ty se díky jeho zakladatelskému činu rychle rozvíjely a zakrátko dosáhly evropské proslulosti, která sem přilákala řadu významných osobností. K nejkultivovanějším z nich patřil bezpochyby spisovatel Johann Wolfgang Goethe, který do kraje opakovaně zajížděl. Přátelil se s posledním chebským katem a znalcem místní historie Karlem Hussem, od Václava Jana Tomáška si zde nechal přehrát skladby na slova svých básní a s Kašparem Šternberkem se zapojil do sporů o geologický původ blízké sopky Komorní hůrka. Zajímavostí je, že roku 1847 hrál v Chebu během svého nevydařeného pianistického turné po západních Čechách jeden z prvních koncertů i Bedřich Smetana. Dostavili se jen čtyři posluchači.

Devatenácté století se ve městě neslo jednoznačně ve znamení někdy až příliš překotného rozvoje infrastruktury, průmyslu a dopravy. Cheb získal první železniční spojení již roku 1865 (příznačně z Německa) a zdejší honosné nádraží se brzy stalo důležitým uzlem. Vznikla zde řada závodů, mimo jiné úspěšný pivovar nebo známá továrna na bicykly Eska. Poblíž města dokonce vyrostlo letiště, v roce 1918 bylo jediným funkčním v celé ČSR. Své středověké slávy a prestiže však Cheb nikdy nedosáhl. Nedokázal se zbavit jisté konzervativní provinčnosti a místní si nedostatek sebevědomí stále více kompenzovali nostalgií po dobách „chebského městského státu“, jež postupně přerostla v nezdravý nacionalismus. Dobře to ilustruje vývoj populárních valdštejnských her, které se ve městě

Zničený klášter Milosrdných sester svatého Kříže na okraji Chebu na jaře 2015. O rok později byl tento cenný a působivý areál barbarsky zbořen. Foto: Martin Veselka

pravidelně konaly a nyní opět konají. Zatímco před první světovou válkou měly spíše zábavný ráz, ve třicátých letech se staly slupkou pro demonstraci nebezpečného ideologického obsahu v duchu henleinovské SdP.

Jisté je, že Chebští Československou republiku nepřijali, a to snad ještě tvrději než jinde v pohraničí. Československé četnictvo a finanční stráž zde mnohdy měly práci dvojnásobně ztíženou nedůvěrou, nespolupracováním, ba sabotážemi ze strany místních. Ač se v Chebu mezi válkami (1930) hlásilo k československé národnosti jedenáct procent obyvatel, legionářský pomník pro jistotu vztyčili v oploceném areálu kasáren.

Nadšené vítání Adolfa Hitlera roku 1938 vystřídala úzkost během náletů, jež v roce 1945 smetly z povrchu zemského nádraží a celou přilehlou čtvrť, a následné neklidné přihlížení americkému osvobození provázené nejistotou z dalšího vývoje. Poválečnému odsunu unikl v Chebu jen málokdo, místní patrioti se s nuceným odchodem často nedokázali vyrovnat do konce života a mnohdy odloučení od svého milovaného rodiště prožívali až fyzicky. Rok 1945 se stal osudným i pro chebské pomníky. Dva nejpozoruhodnější z nich – pomník chebskému pěšímu pluku, bojujícímu v prusko-rakouské válce v roce 1866, od významného místního sochaře Johanna Adolfa Mayerla a spektakulární Jahnova mohyla tyčící se na Špitálském vrchu vysoko nad městem – byly vyhozeny do povětří coby symboly velkoněmectví. Monumentální výzdoba pamětní síně v bývalém kostele svaté Kláry byla

Chebské náměstí Krále Jiřího z Poděbrad, který měl s městem nadstandardní vztahy a několikrát zde pobýval, v pozadí ikonický soubor hrzděných domů Špalíček. Foto: Martin Veselka

přemalována. Poškozena byla dokonce i deska připomínající Goethovy pobyty. Již dříve zmizela socha císaře Josefa II. Dnešních dob se pochopitelně nedočkal ani výše zmíněný legionářský monument a původní pomník amerických osvoboditelů. Válečná vřava a poválečný marasmus téměř dokonale vymazaly stopy i po židovské komunitě. Honosná synagoga shořela již o křišťálové noci v listopadu 1938. V osmdesátých letech na jejím místě vyrostl panelový dům, dnes osazený pamětní deskou. Bývalé ghetto včetně staré školy s deskou rabína Meiera z roku 1347 zbořili komunističtí asanátoři a židovský hřbitov byl po roce 1948 zlikvidován a nahrazen garážemi.

Osidlování města českým obyvatelstvem neprobíhalo hladce. Do zchátralé středověké zástavby v centru města se chtělo jen málokomu, domy se rozpadaly a součástí chebské každodennosti se staly všudypřítomné podpěry a lešení. Megalomanské plány na rekonstrukci historického jádra, iniciované údajně samotným Antonínem Zápotockým, jenž prý měl k Chebu osobní vztah, se zakrátko proměnily v rozsáhlý asanační zásah likvidující nejstarší jádro města v okolí hradu se zástavbou románské a gotické parcelace. Z 2100 chebských domů jich bylo během prvních dvou poválečných dekád zbořeno 632, a to včetně první chebské radnice, gotického kostela svatého

Jošta, středověké Vodní věže a přilehlého hostince U České koruny, kde koncertoval Bedřich Smetana, malebného Rejterského dvora či zámku Martiniů!

Ani rekonstrukce však neznamenala žádnou výhru. V rozporu dokonce i s tehdejšími standardy památkové péče se totiž uplatňovaly poněkud zvláštní postupy, které většinu dochovaných domů znehodnotily: stavby byly „vykuchány“, vnitřní dispozice zničeny a domy navzájem propojeny. Dvorní trakty a boční uličky vybourali a nahradili „kopiemi“ ve stylu blízkém socialistickému realismu, nebo je ponechali nezastavěné, což do města nadlouho vneslo neladné proluky s popelnicemi, sušáky, poházenými odpadky, kalužemi a křovisky. Z památného chebského hradu se stalo letní kino a snad nejikoničtější chebská stavba – Špalíček na náměstí – je dnes pouhou skořápkou, neboť zachované vnější stěny skrývají ocelovou konstrukci s betonovými stropy z roku 1960. Cheb se z někdejšího rušného centra dění, křižovatky cest, brány Čech do západní Evropy a oblíbeného turistického cíle stal periferním městem v úpadku, které obrostlo věncem sídlišť vystavěných pro tovární dělníky a příslušníky pohraniční stráže. Dál už je jenom Aš a Hranice.

Svěží, zelený máj roku 2015, poněkud idealistický doktorand a světlavá dívka procházejí zrušený klášter Milosrdných sester svatého Kříže na jihozápadním okraji města. Torza novorománských budov prorůstají břízkami, na zdech bez omítky udeří do očí čmáranice a čern starých požárů. Čas od času se v chodbách mihnou ponuré postavy těch, co tu bývají častěji. Dle místních novin jde o bezdomovce a narkomany. Hrůza nadšenců z obou stran hranice se pokouší o záchranu kláštera, který po válce sloužil jako shromaždiště zdejších německy hovořících rodáků před vysídlením. V akci K byl zrušen a zbytek komunismu protřel jako kasárna pohraniční stráže. Po roce 1990 připadl policii, která jej nedokázala ochránit před vandalismem a další destrukcí, až nakonec připadl turecké společnosti Beta Games, jež v něm chtěla zřídit kasino a byty. Doktorand se angažuje, nesnadno shání podpisy pro petici, místní ale o ni nemají zájem („vždyť je to doupě fetáků“, „šlípí se z něj žloutenka“, „ať to jde k zemi, než se to zřítí na naše děti“). Přispívá na pořádání výstavy urbexerských fotografií kláštera, kterou nikdy nenavštíví. O necelý rok později bezmocně přihlíží nezákonné demolici kláštera a unikátního kostela v byzantizujícím stylu, která probíhá za liknavého postupu úřadů. Turci platí pokutu dvacet tisíc korun a chebská politická předání si tiše mnou ruce. Zplanýrovaná blátivá plocha už přece zarůstá náletem a fetáky a žloutenku mají tím pádem z krku.

Devadesátá léta znásobila naděje i potíže. Město se zprvu prudce rozvíjí, fasády se narychlo opravují, vyrojí se obchody, restaurace, kavárny, kasina a nevěstince. Cheb zaplňují kýč a sentiment. Po náměstí korzují němečtí turisté důchodového věku, v uličkách se potloukají skupinky Romů. Za tmy a šera problikávají neony obchůdků s textilem a brkem, které sázejí na šetřivé návštěvníky ze Západu, ale také večerek, které cílí na ty, kdo cíl ztratili. Areál bývalých domobraneckých kasáren obsazují trpaslíci – nejstálější obyvatelé obří vietnamské tržnice Dragoun. Objekty kasáren později zbourají a nahradí je shopping centrum. Podob-

ného osudu se dočkají kdysi význačný pivovar, plynárna a legendární továrna na jízdní a motorová kola. Zbourá se i monumentální školní budova zvaná Rudolfinum a druhá kasárna na Zlatém vrchu. Místa těchto kdysi elegantních staveb dodnes zejí prázdnotou. Roztěkanost a rozpačitost poválečného vývoje jako by ilustrovaly osudy českých elit spjatých s městem: narodili se tu Mikuláš Chadima i Ilona Csáková, Pavel Nedvěd i Ladislav Jakl, žil tu (a zdejší ekonomickou fakultu nedokončil) Leoš Mareš.

Trajektorii k naději naopak symbolizují dvě německé osobnosti, které vnesly do zmatků doby pozitivní příklad a pokusily se město bez kořenů nasměrovat konstruktivním směrem: Anton Hart, rodák ze sousedního Starého Hroznatova, se organizačně a finančně zasloužil o záchranu tamního poutního areálu Maria Loreto. Založil nadační fond Historický Cheb, díky němuž povstaly z popela další památky v regionu, přičemž vždy kladl důraz na kooperaci Němců a Čechů. Berlínský rodák Frank Boldt, historik a propagátor česko-německých vztahů, přesídlil do Chebu a přijal české občanství. Napsal o městě knižní esej a zřídil zde nadaci Evropské Comenium, kterou vedl až do své předčasné smrti.

Už tím je naznačeno, že Cheb má stále navzdory dějinným peripetiím a dvojímu „odsunu“, kdy při prvním přišel o paměť a duši, zatímco při druhém se dostal na periferii země i zájmu, svébytnou kulturní atmosféru a lákavost. Zachovaly se tu jedinečné pamětihodnosti, které jinde u nás neuvidíte – hrad, požáry stíhaný románsko-gotický chrám svatého Mikuláše, františkánský klášter či měšťanské domy s gotickými krovy, dost možná nejstaršími ve střední Evropě. Působí zde dvě kvalitní umělecké galerie organizující výstavy celorepublikového významu, atraktivní retromuzeum a krajské muzeum s unikátními sbírkami, ale provozují tu i artové kino a pořádají pozoruhodné výtvarné festivaly jako třeba Chebské niky a Chebské dvorky. Dobře funguje i populární festival dechových orchestrů mladých FIJO.

Je slunný říjnový den roku 2019. Mladý muž postupně prochází všechny ulice širšího centra Chebu a už ví a vidí víc. Od rána až do soumraku, fascinace neustává. Vzpomene si na malíře Bojmíra Huttu, jehož město uhranulo během jediné procházky, když zde neplánovaně zastavil jeho vlak do Paříže, až si na základě toho požádal o umístěnku do Chebu a po letech vytrvalých snah zde inicioval založení dodnes funkční a činné galerie. Po návratu domů se mladý muž zaposlouchá do písni chebské kapely Povodí Ohře z Desky roku 2018. Z reproduktorů znějí následující slova: „Boha jsme ztratili už dávno. A lásky nejsme schopni zřejmě...“ nebo „naleštěný kulovnice, modly v lesích, Klub přátel pohraničí“. Na webu Chebské info, nabízejícím překvapivě kvalitní zpravodajství, si pročítá článek o tom, že by se po nedávno zesnulé Vlastě Chramostové, která v Chebu působila, mělo pojmenovat náměstíčko před divadlem. Zděšeně pak zírá na žumpu namířenou proti Chramostové, Václavu Havlovi, demokracii a toleranci, která se v diskusi pod textem vyvalila z úst (vlastně klávesnic) místních mudrlantů. Zpěvák Sisi z Povodí Ohře ryčí: „Soudruzi, doba vám nahrává.“

Martin Veselka

Vycházíme již od roku 2012

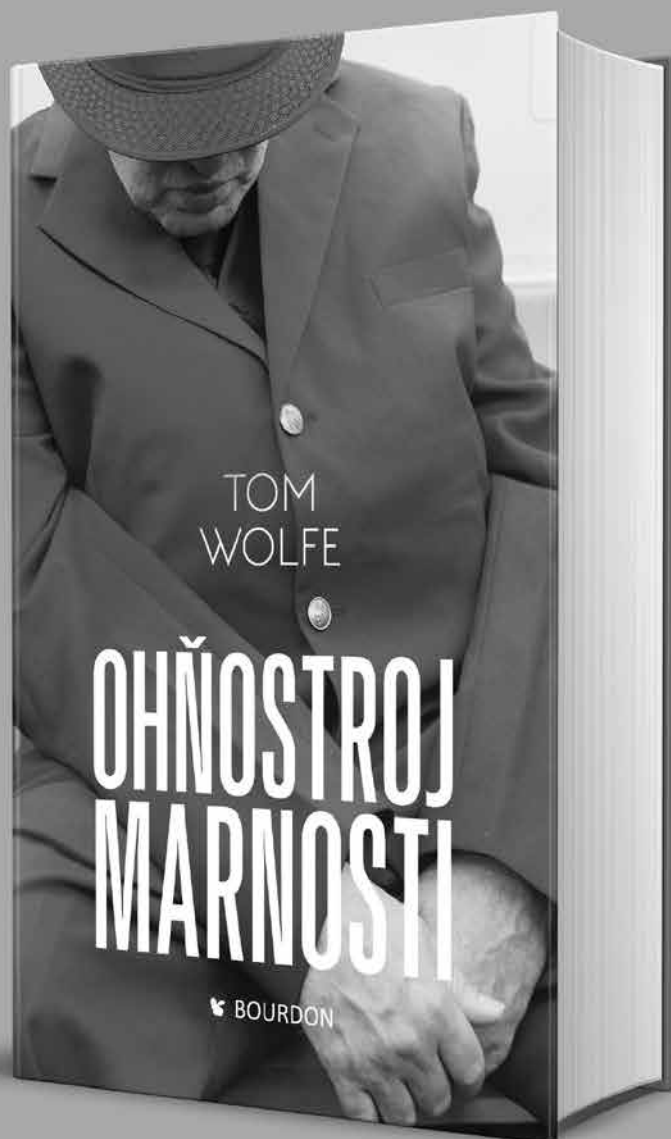
VÝJIMEČNĚ POVEDENÝ ROMÁN

**ZAČTETE SE A ZJISTÍTE,
ŽE JE JEŠTĚ LEPŠÍ,
NEŽ JSTE ČEKALI.**

Novinka

**Starý dobrý Wolfe.
Hlasitá smršť
literárního umění.**

**Nestydatá, satirická
a dokonale akurátní sonda.**

"Přesně v tom okamžiku, právě v takovém luxusním bytě na Park Avenue, kterými byl starosta tak posedlý... čtyřmetrové stropy... dvě oddělená křídla, jedno pro bílé anglosaské protestanty, kterým to patří, a druhé pro služebnictvo... ve vstupní hale klečel Sherman McCoy a snažil se připnout jezevčíka na vodítko. Podlaha haly z temně zeleného mramoru se zdála nekonečná a vedla dál a dál až k téměř dva metry širokému schodišti z ořechového dřeva vzpínajícímu se okázalým obloukem do hořejšího patra. Přesně ten typ bytu, u něhož jen při pouhém pomyslení vzplanou v srdcích obyvatel celého New Yorku, a potažmo celého světa, plameny závidy a chamtivosti. Sherman však planul pouze naléhavým nutkáním ze svého super fantastického bytěčku na půl hodiny vypadnout."